

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

SANDRA STANČIUKAITĖ

**GYVENTOJŲ SENĖJIMO ĮTAKA SOCIALINĖS
APSAUGOS SISTEMAI**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc.dr. A.Dobravolskas

VILNIUS, 2011

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
EKONOMIKOS KATEDRA

GYVENTOJŲ SENĖJIMO ĮTAKA SOCIALINĖS
APSAUGOS SISTEMAI

Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62404S109

Recenzentas

Vadovas
doc.dr. A.Dobravolskas
2011

Atliko
VSEmis9-01 gr. stud.
S. Stančiukaitė
2011

VILNIUS, 2011

TURINYS

TURINYS.....	3
LENTELĖS	4
PAVEIKSLAI	5
DIAGRAMOS.....	6
PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS.....	7
IVADAS.....	8
1. SOCIALINĖS APSAUGOS SISTEMA IR GYVENTOJŲ SENĖJIMAS	11
1.1. Socialinės apsaugos sistema.....	11
1.2. Visuomenės senėjimo problemos aktualumas.....	15
1.3. Visuomenės senėjimo priežastys ir pasekmės.....	21
2. GYVENTOJŲ SENĖJIMO POVEIKIS	29
2.1. Senstanti visuomenė ir jos pensinis aprūpinimas	29
2.2. Senstanti visuomenė ir sveikatos priežiūra	41
2.3. Gyventojų senėjimo įtaka darbo rinkai ir užimtumui.....	46
3.KARTŲ SOLIDARUMAS	59
3.1. Kartų solidarumo tyrimo aprašymas	59
3.2. Kartų solidarumas	63
IŠVADOS IR SIŪLYMAI	76
LITERATŪRA.....	79
ANOTACIJA	83
ANOTATION	84
SANTRAUKA	85
SUMMARY	86
PRIEDAI	87
Priedas 1	87
Priedas 2	88
Priedas 3	94

LENTELĖS

1 lentelė. Gyventojų skaičiaus pokyčiai 2005 – 2010 m.	17
2 lentelė. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė	25
3 lentelė. Pensijų dydžio nustatymo būdai	33
4 lentelė. Pensijų finansavimo alternatyvieji būdai	35
5 lentelė. Pensijų gavėjų skaičius ir išmokų dydis (1996 – 2009 m.).....	38
6 lentelė. Pensinio amžiaus ilginimas.....	40
7 lentelė. Išlaidos sveikatos priežiūrai	42
8 lentelė. Užimtumas tarp įvairių amžiaus grupių 2009-2010 m.	48

PAVEIKSLAI

1 pav. Gyventojų nuomonė dėl įgyvendintinų paramos priemonių vyresnio amžiaus žmonėms	14
2 pav. Faktiniai ir prognozuojami gyventojų amžiaus duomenys.....	16
3 pav. Gyventojų sudėtis pagal gyventojų surašymo duomenis.....	26
4 pav. Sveikatos priežiūros išlaidos	42
5 pav. Slaugos ir socialinių paslaugų poreikis	45
6 pav. Metodai kaip padidinti lėšas, skirtas pensijoms mokėti	65
7 pav. Norima gauti pensija.....	71

DIAGRAMOS

1 Diagrama. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes	60
2 Diagrama. Labiausiai neraminantys SODROS veiksniai.....	62
3 Diagrama. Požiūris į vyrų ir moterų pensinio amžiaus suvienodinimą.....	68
4 Diagrama Tinkamiausias pensinis amžius	69
5 Diagrama. Aktyvumas darbo rinkoje	72
6 Diagrama. Populiariausios skatinamosios priemonės priešpensiniame/pensiniame amžiuje	74

PAGRINDINIŲ SĄVOKŲ ŽODYNĖLIS

Aktyvus senėjimas – vyresnio amžiaus žmonėms sukuriama daugiau galimybių ilgiau išlikti sveikais ir toliau savo darbu ar kitaip (pavyzdžiui, savanorišku darbu) būti naudingais visuomenei.¹

Geriatrija – mokslo sritis, nagrinėjanti senstančių žmonių sveikatos išsaugojimo ir gerinimo problemas, bei senų žmonių ligų profilaktiką, kliniką, gydymą ir socialinius aspektus.

PAYG - sistema, pagrįsta tiesioginiu įmokų-išmokų į pensijų fondą mechanizmu.

Pensija – tai periodinės išmokos senatvėje (paprastai mokamos iki gyvos galvos), taip pat invalidumo, maitintojo netekimo bei ypatingų asmens nuopelnų atvejais.

Pensinis amžius - amžius, kurį suėję asmenys turi teisę nutraukti darbo santykius ir gauti garantuojamas nustatytas pajamas (pensiją); dažnai sutampa su senatvės pensijos amžiumi.

Pensinis draudimas - socialinės apsaugos sistema, kuriai veikiant pensijos mokamos pagal socialinio draudimo principus.

Slauga – psichikos ar fizinę negalią turinčių asmenų (neįgaliųjų) priežiūra, kurią teikia profesionalūs darbuotojai.

Socialinės paslaugos – tai paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime“.²

¹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Informacinis pranešimas „Europos aktyvaus senėjimo metai (2012)“, 466-oji plenarinė sesija, 2010 m. rugsėjo mėn. 1 d. Briuselis

² Socialinės apsaugos ir darbo ministerija prie LR Vyriausybės. <http://www.socmin.lt/>

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Socialinė apsauga tai įvairios valstybinės politikos priemonės, kurios yra pripažįstamos visuomenėje kaip pagalba nuo galimų pavojų, jų poveikio ir neigiamų padarinių. Pagrindinis socialinės apsaugos sistemos reikalavimas ir uždavinys – užtikrinti visuomenės saugumą ir jos socialinę gerovę. Norint įvykdyti šį reikalavimą, būtina nuolat taikytis prie besikeičiančių aplinkybių ir sąlygų.

Šiuo metu vykstantis gyventojų senėjimas (ilgesnė gyvenimo trukmė, mažesnis mirtingumas) iš valstybės biudžeto pareikalauja vis daugiau išlaidų mokant valstybines socialines ir kt. pensijas. Be to, senyvo amžiaus žmonės yra pagrindiniai socialinių paslaugų vartotojai ir jų didėjimas gali sukelti nenumatytų ir nelauktų padarinių valstybei ir jos biudžetui.

Visuomenės senėjimas daro įtaką daugeliui valstybės politikų ir veikimo sričių:

Ekonomika – keičiasi darbo jėgos struktūra ir padėtis darbo rinkoje, vyksta gyventojų pajamų ir santaupų poslinkiai, ryškėja nauji prekių bei paslaugų vartotojų elgsenos modeliai;

Politika – stiprėja vyresnio amžiaus gyventojų vaidmuo viešajame gyvenime;

Švietimas – ilgėjant darbingo amžiaus trukmei, didėja mokymosi visą gyvenimą reikšmė;

Socialinė apsauga – draudimo ir paramos sistemas reikia pritaikyti prie kintančių poreikių ir naujų finansavimo galimybių;

Sveikatos apsauga – siekiant prailginti sveiko gyvenimo trukmę ir užtikrinti pagyvenusiu/senų žmonių sveikatos priežiūrą, būtina darni prevencijos, gydymo ir slaugos paslaugų plėtra;

Finansai – siekiant užtikrinti pensijų sistemų gyvybingumą, būtina jas modernizuoti.³

Europos Komisija kurti bendrą demografinio senėjimo padarinių įveikimo strategiją pirmą kartą deklaravo 1999 metais. Šiame dokumente buvo išskirtos šios svarbiausios bendrų veiksmų ir bendradarbiavimo kryptys:

- Užimtumo politikos ir darbo rinkos priemonių pritaikymas;
- Pensijų ir pensinio amžiaus reguliavimas;
- Reagavimas į naujus sveikatos priežiūros poreikius užtikrinant sveiką senėjimą.⁴

Būtent šioms trimis sritims ir bus skiriama daugiausia dėmesio šiame darbe.

³ Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 10p.

⁴ Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity. Communication from the Commission. – Commission of the European Communities, Brussels, COM, 1999. – Council of the European Union interneto svetainė: http://ec.europa.eu/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf [2011 04 04]

Gyventojų senėjimas yra didelę reikšmę turintis visuomeninis procesas. Lietuvoje mokant pensijas dažniausiai vadovaujamosi einamųjų įmokų bei išmokų principu, kada dirbančių asmenų valstybinio socialinio draudimo įmokos skiriamos esamų pensininkų pensijoms išmokėti. Taigi, savaime suprantama, kad didėjant pensinio amžiaus žmonių skaičiui, o dirbančių asmenų nedidėjant – susidaro rimta problema, iš kur gauti pakankamai lėšų pensijoms išmokėti. Be to, kyla klausimai, kaip gyventojų senėjimas paveiks socialinės apsaugos sistemą, ar ji veikia pagal tinkamus principus, ką būtų galima tobulinti ir keisti, kokios galimos visuomenės senėjimo pasekmės. Taigi, gyventojų senėjimo problematika socialinės ir sveikatos apsaugos sistemų kontekstuose ištis tampa vis aktualesne, kyla nemažai klausimų besikeičiant tiek ekonominei, tiek socialinei situacijai.

Tyrimo problema. Kaip sumažinti socialinės ir sveikatos apsaugos sistemoms daromą visuomenės senėjimo įtaką? Statistikos departamento duomenimis, pensijų gavėjų skaičius nuo 902,7 tūkst. (1996 metais) padidėjo iki 923,6 tūkst. (2008 metais). Tuo tarpu išlaidos pensijoms padidėjo nuo 2177,3 mln. (1996 m.) iki 8502,3 mln. Lt. (2008 m.). Tačiau šis ženklus skirtumas tarp išlaidų pensijoms neatskleidžia realiosios padėties, kadangi keitėsi tiek ekonominė, tiek socialinė šalies padėtis. Geriausia padidėjusias išlaidas, skiriamas pensijoms mokėti, atskleidžia išmokėta dalis nuo BVP. 2006 metais tai sudarė 6,7%, tuo tarpu 2008 metais – jau 7,6%. Atsižvelgiant į anksčiau minėtus rodiklius, pensininkų, kuriems mokamos socialinės išmokos, skaičius didėja. Taigi, tuo remiantis galima teigti, kad vykstant tokiems ekonominiams ir socialiniams procesams pareikalaujama vis daugiau lėšų iš valstybės biudžeto. Tai ir tampa pagrindine problema – kaip gauti daugiau lėšų pensijų mokėjimui bei jų didinimui.

Be to, gyventojų senėjimas yra šiuo metu stebimas svarbus visuomenės procesas, kada mažėja gimstamumas ir mirtingumas. Mažesnis mirtingumas – „tai didelės pažangos europiečių sveikatos ir gyvenimo kokybės srityse rezultatas: sveikai gyvenančių žmonių gyvenimo trukmė vis ilgėja. Ši tendencija turėtų tęstis, kartu turėtų mažėti vyrų ir moterų gyvenimo trukmės skirtumas.“⁵ Taip susiklosto situacija, kuomet gausėja pagyvenusio amžiaus žmonių, kuriems reikalinga valstybės teikiama socialinė apsauga bei parama. Ši situacija turi būti tinkamai vertinama, numatant, kaip turi ir gali keistis valstybės politika sprendžiant socialinės apsaugos klausimus. Svarbu paminėti, kad gyventojų senėjimas pirmiausia atsiskleidžia per didelias valstybės išlaidas pensijoms ir sveikatos priežiūrai. Šiame darbe nagrinėsiu pagrindines problemas, susijusias su gyventojų senėjimu ir socialinės apsaugos sistema, taip pat bandysiu ištirti, kiek gyventojų senėjimas paliečia socialinės apsaugos sistemą, kodėl gyventojai senėja, kokios numatomos perspektyvos bei galimos išeitys iš susidariusios situacijos.

⁵ Europos komisijos komunikatas, Žalioji knyga. Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę.
<http://www.uzsidirbkpts.lt/filemanager/download/43/DEMOGRAFINIAI%20POKY%C4%8CIAI%20SKATINA%20NAUJ%C4%84%20KART%C5%B2%20VIENYB%C4%98.pdf> [žiūrėta 2010 06 - 2011 03]

Darbo tikslas – identifikuoti gyventojų senėjimo įtaką socialinės apsaugos sistemų pokyčiams ir išnagrinėti bei pateikti siūlymus, kaip socialinės apsaugos sistema turėtų prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos.

Tiksliui pasiekti buvo suformuluoti **darbo uždaviniai**:

1. Išanalizuoti mokslinę bei praktinę literatūrą socialinės apsaugos ir visuomenės senėjimo srityje bei identifikuoti gyventojų senėjimą lemiančius veiksnius;
2. Ištirti, kaip gyventojų senėjimas paliečia svarbiausias socialinės apsaugos sistemos veiklos sritis;
3. Ištirti vykstančius visuomenės senėjimo pokyčius ir daromą įtaką sveikatos apsaugos, tame tarpe ir slaugos, srityje;
4. Ištirti visuomenės senėjimo aplinkoje kartų solidarumą, jo priežastis ir pasekmes darbo rinkos ir pensijų mokėjimo klausimų srityse.

Tyrimo objektas: gyventojų senėjimas ir socialinės apsaugos sistema bei reikalingi pokyčiai senstančios visuomenės aplinkoje.

Hipotezė: reikalingi pokyčiai socialinėje apsaugos sistemoje yra sunkiai įgyvendinami, o kartų solidarumo veiksmingumas mažai įtakos egzistuojančią padėtį ateityje. Spręsti susidariusią padėtį reikalingi radikalūs sprendimai ir nauji veiksniai, kuriems valstybė ir valdžios atstovai dar nėra pasiruošę.

Tyrimo metodai: darbe buvo atlikta teisės aktų, įstatymų, literatūros – monografijų, mokomųjų knygų, mokslinių straipsnių, periodinių mokslo leidinių – analizė, taikyti bendrieji mokslinio tyrimo metodai – palyginamoji analizė ir sintezė, grafinis vaizdavimas.

Mokslinės literatūros analizės, sintezės bei apibendrinimo metodai pasirinkti siekiant išanalizuoti socialinės apsaugos ir gyventojų senėjimo problemą, nustatyti, kas tyrė gyventojų senėjimo problemas (daugiausia dėmesio gyventojų senėjimo problemai tirti skiria Europos Sąjungos Komisija, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Mikulionienė S. Dromantienė L., Kanopienė V. ir kt.).

Dokumentų bei teisės aktų analizės metodas pasirinktas siekiant išanalizuoti gyventojų senėjimo prevencijos ir socialinės apsaugos sistemos įgyvendinimą Lietuvoje, teisiškai nustatytas gaires, prioritetus, kokios sudarytos sąlygos visuomenės aktyviam senėjimui. Remiantis šiuo metodu nagrinėjami Lietuvos bei Europos Sąjungos teisės aktai bei dokumentai.

Anketinės apklausos metodas pasirinktas siekiant ateities kartų solidarumui ateityje nustatyti ir galimai padėčiai įvertinti bei nustatyti galimus sprendimo būdus sprendžiant visuomenės senėjimo sukeltus padarinius.

1. SOCIALINĖ APSAUGOS SISTEMA IR GYVENTOJŲ SENĖJIMAS

1.1. Socialinės apsaugos sistema

Socialinė apsauga – tai iš įvairių mokesčių, įmokų finansuojamos programos bei priemonės, skirtos numatytiems tikslams įgyvendinti. Lietuvoje už socialinę apsaugą atsakinga LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Šios ministerijos siekis – „įgyvendinti efektyvią socialinės apsaugos ir darbo politiką, siekiant užtikrinti šeimos gerovę, visuomenės socialinį saugumą ir socialinę sanglaudą, sukurti kokybiško užimtumo galimybes.“⁶

„Savoką socialinė politika galima suprasti keleriopai. Pavyzdžiui, P.Spicker (2003) pateikia kelis galimus variantus. Anot jo, socialinė politika yra: 1) valstybės vidaus politikos dalis, nukreipta į gerovę ir socialinę apsaugą; 2) priemonė visuomenės gerovei užtikrinti ir 3) akademinė disciplina.“⁷

Socialinė apsauga remiasi įstatymais (LR valstybinio socialinio aprūpinimo sistemos pagrindų įstatymas, LR valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymas, LR pensijų kaupimo įstatymas ir t.t.). Manoma, kad svarbiausias socialinės apsaugos **tikslas** – „skatinti visuomeninę gerovę ir išsaugoti visuomeninę santąką.“⁸ Socialinės apsaugos šaltiniais yra visuomenės mokesčiai ir įvairios įmokos, kurie paskirstomi įvairioms socialinės apsaugos programų tikslams įgyvendinti (pvz., „gerinti socialinių paslaugų infrastruktūrą bendruomenėse, skatinti teikti geros kokybės socialines paslaugas“⁹).

Pagrindinės socialinės apsaugos ir darbo ministerijos veiklos kryptys yra šios:

- 1) Darbo rinka ir užimtumas;
- 2) Socialinis draudimas;
- 3) Socialinė integracija;
- 4) Šeima ir vaikai.¹⁰

Gyventojų senėjimo problema daugiausia įtakoja darbo rinką ir užimtumą, socialinį draudimą sveikatos apsaugą. (į šias sritis ir bus sutelkiamas didžiausias dėmesys šiame darbe). Europos Komisija dar 1999 m. išskyrė svarbiausius veiksnius ir bendradarbiavimo kryptimis, kuriomis turėtų būti sekama sprendžiant visuomenės senėjimo problemas:

⁶ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija prie LR Vyriausybės. <http://www.socmin.lt/>

⁷ Mikulionienė S. Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama. - Stankūnienė V, Jonkarytė A, Mikulionienė S, Mitrikas A, Maslauskaitė A. Šeimos revoliucija?: iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2003; 221.

⁸ Socialinė apsauga, Tikslas, reikšmė, įtaka ir jo organizacinė struktūra. – Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktikos bendrovė, 1998, - ISBN 9986-806-05-4

⁹ LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros programa

¹⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija prie LR Vyriausybės. <http://www.socmin.lt/>

- Užimtumo politikos ir darbo rinkos priemonių pritaikymas;
- Pensijų ir pensinio amžiaus reguliavimas;
- Reagavimas į naujus sveikatos priežiūros poreikius užtikrinant sveiką senėjimą.¹¹

Socialinė integracija susijusi su lygiomis galimybėmis, kitaip – nediskriminavimu, socialinėmis paslaugomis. Nediskriminavimas yra kertinis demokratinės valstybės pagrindas ir siekis. Taip pat socialinė integracija suvokiama ir kaip socialinio aktyvumo skatinimas, kitaip tariant, motyvacija. Daugelis vyresnio ir pagyvenusio amžiaus asmenų nejaučia noro arba motyvacijos dirbti konkretų darbą. Esant visuomenės senėjimo problemai ir susidariusiai padėčiai tampa aktualu didinti motyvaciją įvairiais būdais, taip skatinant spręsti su socialine integracija ir gyventojų senėjimu susijusius padarinius.

„Socialinės paslaugos skirtos stiprinti gebėjimus ir galimybes spręsti „savo socialines problemas, palaikyti socialinius ryšius su visuomene, taip pat padėti įveikti socialinę atskirtį.“¹² Kalbant apie senstančią visuomenę, pagrindinė problema kyla sprendžiant socialinės atskirties, įdarbinimo, pensijų užtikrinimo klausimus.

Socialines paslaugas gali gauti ne tik senyvo amžiaus gyventojai, tačiau ir neįgalūs, praradę galimybę patys savimi pasirūpinti, socialinės rizikos šeimos ir vaikai. Tokios paslaugos teikiamos tiek socialinių paslaugų įstaigose, tiek asmens namuose. Šiame darbe daugiau kalbama apie socialines paslaugas teikimas dėl amžiaus bei socialinės atskirties įveikimo. Valstybinės socialinio draudimo senatvės pensijos yra svarbiausia socialinės apsaugos senatvėje rūšis. Šios pensijos mokamos iš valstybinio socialinio draudimo fondo ir sudaro didžiąją dalį jo išlaidų.

Kalbant apie socialinį draudimą, daugumos šalių pensijų sistemos visų pirma yra paremtos PAYG (einamųjų įmokų ir išmokų) principu. Egzistuoja dvi pagrindinės socialinės apsaugos sistemos: nustatytų įmokų ir apibrėžtos naudos. Abi šios sistemos labai skirtingai veikia ir finansuoja socialinės apsaugos sistemas.¹³ Didėjant pensijinio amžiaus žmonių skaičiui išlaidos pensijoms tampa nebepakeliama našta valstybėms, todėl visos industrinės šalys pajus arba jau pajuto sparčiai senstančios visuomenės fiskalines pasekmes. Pensijų reformų klausimai yra vienas iš aktualiausių klausimų, liečiančių viešuosius finansus.

Pensijų dydis priklauso ne tik nuo surenkamų įmokų dydžio, bet ir nuo dirbančių ir pensinio amžiaus žmonių santykio – kuo daugiau vienam dirbančiam atsiranda pensinio amžiaus žmonių, tuo didesnė mokesčių našta tenka dirbantiesiems. „Valstybinio socialinio draudimo fondo duomenimis, dirbančių pagal darbo sutartis asmenų skaičius per 1991-2000 metų laikotarpį sumažėjo 36 procentais.

¹¹ Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity. Communication from the Commission. – Commission of the European Communities, Brussels, COM, 1999. – Council of the European Union interneto svetainė: http://ec.europa.eu/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf [2011 04 04]

¹² Socialinės paslaugos, LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija

¹³ Social security systems around the world, žurnalas Today's Research on Aging, 2009 sausis, 15 numeris.

Tuo tarpu iš Valstybinio socialinio draudimo fondo mokamų pensijų skaičius išaugo nuo 838 tūkst. 1991 m. iki 1 mln. 54 tūkst. 2000 metais. Pasaulio Bankas prognozuoja, kad Lietuvoje nuo 2000 metų iki 2050 metų 12,4 proc. padaugės pensinio amžiaus žmonių, o darbingo amžiaus žmonių sumažės 24,3 proc.”¹⁴

Kita iš socialinės apsaugos sistemos sričių – darbo rinka ir užimtumas, taip pat yra neigiamai veikiama senstančios visuomenės. Vykstant šiam procesui (daugėjant pensinio amžiaus žmonių skaičiui, mažėjant darbingo amžiaus žmonių skaičiui), visuomenėje pamažu mažės dirbančių ir įmokas į valstybės Sodros biudžetą mokančių asmenų, kas sukels problemų mokant pensines išmokas.

Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje išskiriamos trys pagrindinės socialinės apsaugos sritys apimančios kryptys:

1. užimtumo ir teisingų darbo santykių užtikrinimas, tinkamų darbo sąlygų sudarymas;
2. socialinio draudimo sistemos plėtra;
3. skurdo bei socialinės atskirties įveikimas ir socialinės paramos plėtra.¹⁵

Pirmoji kryptis daugiau orientuota į dirbančius asmenis. Tačiau ji liečia ir vyresnius asmenis, kadangi siekiama darbo rinkoje išlaikyti kuo daugiau žmonių. Trečioji kryptis taip pat tik iš dalies liečia senyvo amžiaus asmenis. Siekiant sumažinti socialinę atskirtį, teikiama socialinė parama, dažnai į gaunančią socialinę paramą šalia nepasiturinčių žmonių, šeimų, vaikų, jaunimo, nukentėjusių asmenų, neįgaliųjų, įvairių socialinių rizikų asmenų bei grupių, patenka ir vyresnio ar senyvo amžiaus asmenys.

Tačiau daugiausia pagyvenusius asmenis liečia antroji kryptis. „Šiai kryptčiai priklauso priemonės socialinio draudimo aprėpčiai bei finansiniam sistemos stabilumui didinti, derinama kaupiamoji ir perskirstomoji pensijų sistema.“¹⁶ Kaip ir minėta anksčiau, valstybinio socialinio draudimo sistema formuojama iš einamųjų įmokų ir remiasi kartų solidarumo principu.

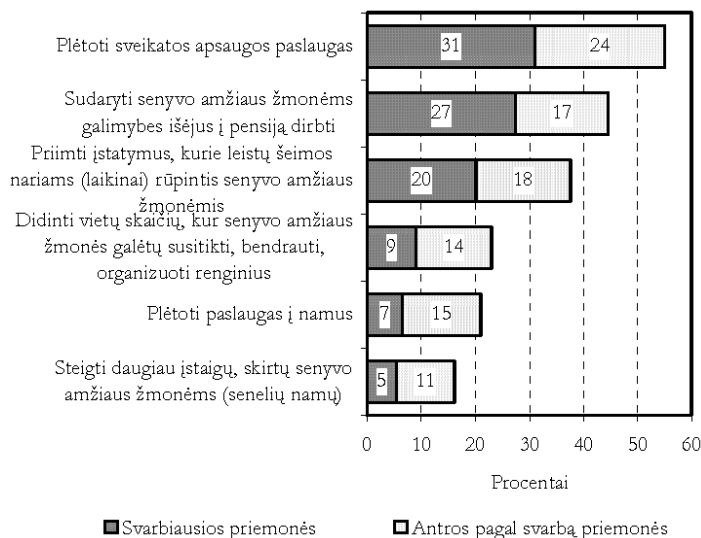
Lietuvos ilgalaikis pensijų reformos tikslas yra pakeisti pensijų sistemą taip, kad sulaukę pensinio amžiaus žmonės gautų didesnes pajamas nei iki šiol, tačiau perskirstymas būtų ne padidintas, bet sumažintas, kad sistema taptų ilgalaikiai gyvybinga ir apimtų visus gyventojus. Šis tikslas gali būti pasiektas keičiant pensijų sistemos finansavimo būdą ar pertvarkant valstybines socialinio draudimo pensijas.

¹⁴ Ilgalaikė Lietuvos (ekonomikos) plėtros strategija. Socialinės plėtros ir užimtumo ekonominių veiksmų iki 2015 metų strategija. Projektas. Vilnius, 2001m.gruodis.

¹⁵ Valstybės ilgalaikės raidos strategija, saugi visuomenė, socialinė apsauga, IX-1187, Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029.

¹⁶ Valstybės ilgalaikės raidos strategija, saugi visuomenė, socialinė apsauga, IX-1187, Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029.

Remiantis Mikulionienės S. straipsniu „Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama“ (2003 m.), „akivaizdu, jog didžiausią susirūpinimą mūsų šalies gyventojams kelia sveikatos apsaugos sistema.“¹⁷

Šaltinis: Mikulionienė S. Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama. - Stankūnienė V, Jonkarytė A, Mikulionienė S, Mitrikas A, Maslauskaitė A. Šeimos revoliucija?: iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2003; 224.

1 pav. Gyventojų nuomonė dėl įgyvendintinų paramos priemonių vyresnio amžiaus žmonėms

Minimame straipsnyje aprašytas tyrimas, siekiant išsiaiškinti, kokios socialinės paslaugos kelia didžiausią susirūpinimą ir nerimą žmonėms. Kaip matyti iš pateikto grafiko, daugiausia norima pokyčių sveikatos apsaugos paslaugų teikimo srityje. Taip pat nemažai gyventojų, pasak Mikulionienės S. straipsnio „Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama“ norėtų naujų galimybių dirbti išėjusius į pensiją. Tai, kaip ir minėta anksčiau, vienos aktualiausių problemų, susijusių su visuomenės senėjimu ir jo sukeliama padariniais.

Šiuolaikinėje rinkos santykiais pagrįstoje visuomenėje socialinės apsaugos ir darbo politikos vaidmuo yra itin svarbus. Lietuvos Respublikoje už socialinės apsaugos ir darbo politiką atsakinga LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija.

Pagrindinė socialinės apsaugos funkcija yra žmogaus darbo ir socialinė apsauga. Socialinė apsauga yra gana nesenas reiškinys, gyvuojantis „ne daugiau kaip vieną šimtmetį“.¹⁸ Taigi, galima sakyti, kad

¹⁷ Mikulionienė S. Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama. - Stankūnienė V, Jonkarytė A, Mikulionienė S, Mitrikas A, Maslauskaitė A. Šeimos revoliucija?: iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2003; 224.

¹⁸ Socialinė apsauga, Tikslas, reikšmė, įtaka ir jo organizacinė struktūra. – Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktikos bendrovė, 1998, - ISBN 9986-806-05-4, 3p.

socialinės apsaugos sritis neturi galutinai susiformavusių ir visuotinai nenuginčijamų teorijų. Yra ne vienas socialinės apsaugos būdas, tačiau kuris tinkamiausias įvardinti niekas negali.

1.2. Visuomenės senėjimo problemos aktualumas

Vienas svarbiausių XXI amžiaus pasaulio visuomenės bruožų – gyventojų senėjimas. „Pirmą kartą istorijoje didžiulė dalis Europos piliečių gali gyventi aktyviai, sveikai ir dalyvauti visuomenės gyvenime būdami labai garbingo amžiaus.“¹⁹ XXI amžiuje keičiasi gyventojų amžiaus struktūra, daugėja vyresnio amžiaus žmonių lyginant su bendru gyventojų skaičiumi. Taigi, savaime aišku, tai įtakoja tiek ekonominę, tiek socialinę šalių politiką.

Gyventojų senėjimą iš esmės lemia gimstamumo mažėjimas ir vidutinės gyvenimo trukmės ilgėjimas. Mažėjantis gimstamumas ir didėjanti gyvenimo trukmė gali sukelti įvairių problemų veikiančioms ekonominėms, politinėms, socialinėms sistemoms. Šiam požiūriui pritaria ir Europos Komisija: „visuomenei senėjant ir kartu mažėjant gimstamumui taip pat kyla didelių ekonominių, biudžetinių ir socialinių uždavinių.“²⁰ Kovoiant su šiuo reiškiniu, kiekviena valstybė turi imtis aktyvių veiksmų, pavyzdžiui, socialinės apsaugos srityje vykdyti pensijų sistemų reformas, kurios užtikrintų geresnę profesinės veiklos ir šeimyninio gyvenimo pusiausvyrą, ilginti pensinį amžių ar didinti vyresnių žmonių skaičių darbo rinkoje.

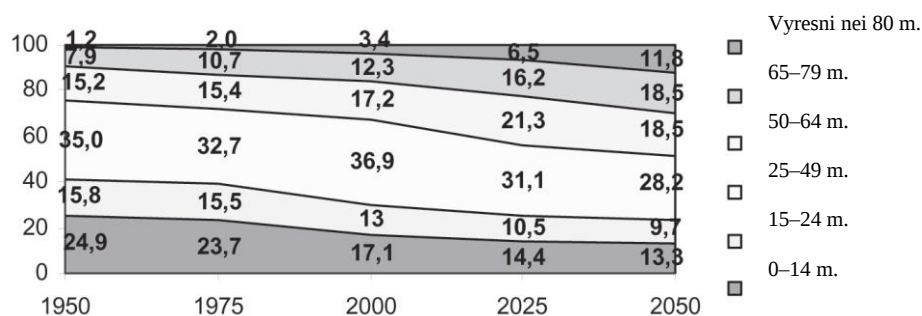
2010 m. Europos Komisija pasiūlė naują ekonomikos strategiją „Europa 2020“. Tai dešimties metų Europos ekonomikos gaivinimo strategiją. Joje pateikiama pažangaus, tvaraus ir integracinio ekonomikos augimo, pagrįsto geresniu valstybių narių ir visos Europos Sąjungos politikos koordinavimu, vizija. Vienas iš strategijos tikslų – padidinti užimtumą bent iki 75 % (dabartinis – 69 %). Strategijoje „Europa 2020“ ir jos pavyzdinėse iniciatyvose nustatyti plataus užmojo tikslai, tame tarpe susiję ir su visuomenės senėjimo politika.²¹

Gyventojų senėjimo problemos akivaizdumą patvirtina ir Europos Komisija Žaliojoje knygoje „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“ (2005 m.), kurioje pateikiami 1950 m., 1975 m., 2000 m. faktiniai duomenys ir 2025 m. ir 2050 m. planuojami duomenys. Aiškiai matoma, kad vyriausio amžiaus asmenų skaičius tolygiai auga, o jauniausių – mažėja.

¹⁹ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009, 2p.

²⁰ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009, 2p.

²¹ Iššūkius paversti galimybėmis. Bendros strateginės ES mokslinių tyrimų ir inovacijų finansavimo programos kūrimas, Europos Komisija Žalioji Knyga, Briuselis, 2011.2.9, KOM(2011) 48 galutinis, 8p.

Šaltinis: Europos Komisijos Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“ (2005 m.)

2 pav. Faktiniai ir prognozuojami gyventojų amžiaus duomenys

Pagal pateiktus duomenis, 1950 m. vyresnių nei 80 metų asmenų buvo vos 1,2%, o 2050 m. jau prognozuojama, kad šio amžiaus asmenų bus 11,8%. Vadinasi, per 100 metų vyresnių nei 80 amžiaus asmenų skaičius padidės 10 kartų. Pati jauniausia visuomenės grupė (t.y. iki 14 metų), 1950 m. sudarė 24,9 %, o jau 2050 m. prognozuojama, kad bus tik 13,3%, t.y. per vieną šimtmetį žmonių skaičius šioje amžiaus grupėje sumažės dvigubai.

Mažiausi pokyčiai prognozuojama kad bus 50-64 metų amžiaus grupėje. Nuo 15,2% 1950 m. iki 18,5% 2050 metais. Tačiau vis tiek šioje priešpensinio amžiaus žmonių grupėje bėgant metams žmonių skaičius didėja. Mažėjimo tendencijos pastebimos jaunesnio amžiaus žmonių grupėse, t.y. visose amžiaus grupėse iki 49 metų. Nuo 50 metų prognozuojama, kad išliks didėjimo tendencijos ir skaičius tik augs, taip gilindamas jau dabar esančias senstančios visuomenės tendencijas.

Lietuvoje taip pat vyksta intensyvus pragyvenamo amžiaus augimas, t.y. vis daugėja vyresnio amžiaus žmonių ir vyksta visos gyventojų amžiaus sudėties pokyčiai. Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenimis, gyventojų skaičiaus pokyčiai per paskutinius penkerius metus:

1 lentelė. Gyventojų skaičiaus pokyčiai 2005 – 2010 m.

	2005 m.	2006 m.	2007 m.	2008 m.	2009 m.	2010 m.
0-4 m.	154 670	151 504	151 315	153 653	158 112	164 213
5-9 m.	185 751	178 684	171 422	164 108	158 119	152 253
10-14 m.	244 703	230 205	215 386	199 237	188 707	182 833
15-19 m.	273 831	271 074	265 721	261 469	253 555	241 075
20-24 m.	252 319	259 143	267 385	273 337	272 269	268 121
25-29 m.	225 715	225 350	226 912	230 019	236 253	242 212
30-34 m.	242 842	235 563	228 712	222 989	219 786	217 406
35-39 m.	250 693	249 039	248 303	246 077	240 922	233 825
40-44 m.	272 201	265 783	257 819	251 161	246 850	242 430
45-49 m.	246 698	254 253	262 434	266 562	266 014	260 884
50-54 m.	205 996	207 628	210 103	214 653	223 756	234 485
55-59 m.	178 251	181 105	187 456	192 278	192 974	192 189
60-64 m.	174 617	172 141	164 640	157 658	156 326	162 712
65-69 m.	166 324	164 802	163 563	164 157	161 651	155 401
70-74 m.	144 004	143 074	143 891	142 750	142 750	143 045
75-79 m.	110 989	113 606	115 005	116 095	115 723	115 222
80-84 m.	62 704	66 427	69 110	72 243	75 670	77 729
85 ir vyresni	33 016	33 903	35 702	37 911	40 435	43 004
IŠ VISO	3 425 324	3 403 284	3 384 879	3 366 357	3 349 872	3 329 039

Sudaryta autorės, pagal Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Pagal Statistikos departamento pateikiamus duomenis, per penkerius paskutinius metus iš viso gyventojų skaičius sumažėjo 3%, tačiau vyresnio amžiaus žmonių skaičius tik augo. Vyresnių nei 60 metų asmenų skaičius 2005 metais iš viso buvo 691 654 tūkst (tai sudarė 20% visų gyventojų skaičiaus). Tačiau 2010 metais vyresnių nei 60 metų gyventojų jau buvo 697 113 tūkst. (tai sudarė beveik 21% nuo bendro gyventojų skaičiaus). Matoma, kad vyresnių žmonių skaičiaus rodikliai akivaizdžiai auga.

Kartu reikia atkreipti dėmesį į **darbingo** amžiaus asmenų skaičiaus pokyčius. Darbingo amžiaus gyventojai svarbūs sprendžiant visuomenės senėjimo pasėkmes, kadangi būtent jie „kuria“ valstybės biudžetą ir kaupia lėšas esamų pensininkų pensijoms išmokėti.

2005 metais darbingo amžiaus asmenų (t.y. 20-60 metų) iš viso buvo 1 874 715 tūkst. (tai sudarė beveik 55% viso gyventojų skaičiaus), 2010 m. darbingo amžiaus asmenų buvo 1 406 025 tūkst. (tai sudarė tik 42% visų gyventojų skaičiaus). Pokytis, įvykęs 2005-2010 m. tarp vyresnio amžiaus asmenų ir darbingo amžiaus asmenų, akivaizdus. Problemos, kylančios dėl gyventojų senėjimo taip pat: kaip valstybei spręsti senstančios visuomenės klausimą, kaip sukurti gerovę vyresnio amžiaus asmenims, kai

darbingo amžiaus žmonių skaičius vis mažėja, kaip valstybei sukurti adekvačią mokamų įmokų (Sodrai) ir išmokų (pensijos) sistemą.

Vidutinė tikėtina vyrų gyvenimo trukmė 2009 m. pailgėjo 1,2, moterų – 1 metais. Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. Lietuvoje mirė 42 tūkst. žmonių, tai 1,8 tūkst. mažiau negu 2008 m. Mirusiųjų skaičius, tenkantis 1000 gyventojų, per metus sumažėjo nuo 13,1 iki 12,6. 2009 m. vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo 67,5, moterų – 78,6 metų. Palyginti su 2008 m., vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė pailgėjo 1,2, moterų – vienais metais. Lietuvos vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė išlieka trumpiausia Europos Sąjungoje, moterų – nežymiai viršija tik Bulgarijos ir Rumunijos moterų vidutinę tikėtiną gyvenimo trukmę.

2009 m. skirtumas tarp vyrų ir moterų vidutinės tikėtinės gyvenimo trukmės buvo 11,1 metų. Per pastaruosius dvejus metus šis skirtumas sumažėjo 1,3 metų, tačiau išliko didžiausias ES. 2009 m. didžioji dalis (77,5 proc.) mirusiųjų buvo 60 metų ir vyresnio amžiaus, 15–59 metų amžiaus mirusieji sudarė beveik 22 procentus, o 1–14 metų amžiaus vaikai – nežymią dalį (0,3 proc.). 2009 m. darbingo amžiaus vyrų mirė beveik triskart daugiau negu šio amžiaus moterų.

Šalyje 2010 m. pradžioje maždaug kas penktas šalies gyventojas buvo pagyvenęs, o 2030 metų pradžioje, tikėtina, jog 60 metų ir vyresni asmenys sudarys trečdalį šalies gyventojų, teigia Statistikos departamentas. Europos Sąjungoje (ES) 60 ir daugiau metų yra sulaukęs beveik kas ketvirtas gyventojas. Lietuvoje per pastaruosius dešimt metų pagyvenusių žmonių padidėjo 4,3 proc., nors šalies gyventojų skaičius sumažėjo 5,2 procentais. Lietuva ES išsiskiria tuo, kad skirtumas tarp moterų ir vyrų vidutinės gyvenimo trukmės yra vienas iš didžiausių.

Remiantis Nacionaline gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, senėjimo procesas nevienodai pasiskirstęs tarp kaimo ir miesto gyventojų. Senėjimo procesas spartesnis tarp kaimo gyventojų, čia 24% gyventojų sudaro vyresni nei 60 metų gyventojai, tuo tarpu mieste - 18%. Tokios susiklosčiusios padėties priežastis – ilgai besitęsusi gyventojų (ir ypač jaunimo) migracija į miestą.

Gyventojų senėjimo procesas daugiau ar mažiau veikia įvairias sritis (ekonomiką, politiką, švietimo, socialinės apsaugos ir sveikatos sistemas, finansus). Pasak Kanopienės V. ir Mikulionienės S., „tai yra natūralus atsakas į atsiradusį kintančios gyventojų amžiaus struktūros ir nusistovėjusių socialinių institutų atotrūkį. Valstybių socialiniai institutai yra sukurti ir pritaikyti demografiškai jaunos visuomenės poreikiams, todėl vykstant gyventojų demografiniam senėjimui, esami socialiniai institutai nebeatitinka demografiškai brandžios visuomenės poreikių.“²²

²² Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 10p.

Gyventojų senėjimo problemai spręsti Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2004 m. patvirtino Nacionalinę gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategiją, o 2005 m. – jos įgyvendinimo priemonių planą. Minėta strategija numatoma sukurti dalinio (palaipsnio) išėjimo į pensiją schemas, pagal kurias vyresnio amžiaus žmonės galėtų rinktis dalinį užimtumą ir dalinį išėjimą į pensiją. Norima pasiekti, kad vyrai ir moterys ilgiau galėtų pritaikyti savo gebėjimus darbo rinkoje ir vėliau eiti į pensiją.²³

Lietuvos Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje numatoma stiprinti kartų socialinį solidarumą ir bendradarbiavimą, abipusę jaunesniosios ir vyresniosios kartų atsakomybę viena už kitą.²⁴ Pagrindinis šios strategijos tikslas – nustatyti veiksmus, turinčius trumpalaikius, vidutinės trukmės ir ilgalaikius poveikius. Šie veiksmai leistų kuo geriau pasinaudoti ir įveikti (sušvelninti) visuomenės senėjimo pasekmes. Toliau besitęsiant šiai padėčiai, numatoma, kad gyventojų senėjimo procesas nesustos vietoje, o bendras gyventojų skaičius sparčiai mažės.

Europos Komisijos išskyrė veiksmus, kuriais remiantis būtų galima išvengti ar bent jau sušvelninti gyventojų senėjimo pasekmes:

- 1) gera vyresnio amžiaus žmonių sveikata;
- 2) vėlyvas išėjimo į pensiją amžius;
- 3) veiksmingos aktyvios darbo rinkos politikos priemonės ir mokymasis visą gyvenimą;
- 4) lankstus požiūris į darbo valandas ir darbo organizavimą;
- 5) mažesnės finansinės paskatos išeiti į pensiją;
- 6) mažesnis su išlaidomis susijęs spaudimas darbdaviams samdyti jaunos, o ne vyresnio amžiaus darbuotojus.²⁵

Gera vyresnio amžiaus žmonių sveikata sumažintų keliamus poreikius gerai sveikatos būklei palaikyti. T.y. geros sveikatos vyresnio amžiaus žmogui reikės mažiau išlaidų iš valstybės/Sodros biudžeto nei sergančiam daug ir dažnai. Vėlinant išėjimo į pensiją amžių galima taip pat pasiekti gerų rezultatų – vėlesnis išėjimas į pensiją, vėliau pradedamos gauti pensinės išmokos, taip pat dirbant ilgiau, sumokama daugiau įmokų ir taip didinamas valstybės/Sodros biudžetas. Trečias ir ketvirtas veiksniai – tai papildomos priemonės, skatinančios ilgiau bei aktyviau dalyvauti darbo rinkoje. Įvairios papildomos lengvatos ir taikomos „nuolaidos“ žmogui siejasi su vertinimu, taigi, jas taikant, galima pasiekti svarių rezultatų.

²³ Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems // Socialinis darbas. ISSN 16-48-47-89 LTU. 2004, Nr.3(2) 15p.

²⁴ Lietuvos Respublikos Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija. 204 06 14, LR Vyriausybės nutarimu Nr.737, 4str.

²⁵ Europos Komisijos komunikatas. Ataskaitos „Užimtumas Europoje 2007 m.“ svarbiausios idėjos 2007; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT> [žiūrėta 2010 11 – 2011 01]

Visi Europos Komisijos sprendimo būdai neįgyvendinami per trumpą laikotarpį. Tam reikalingas laikas, papildomos valstybės pastangos ir lėšos. Tačiau svarbu pabrėžti tai, kad šiuos veiksmus reikia įgyvendinti skubiai, kadangi visuomenės senėjimo procesas vietoje nestovi ir sukeliami padariniai gali turėti rimtų pasėkmių.

„Priemonės, skirtos įveikti (arba sušvelninti, sumažinti) neigiamus demografinio senėjimo proceso padarinius, buvo įtrauktos į svarbiausias ekonominės, užimtumo ir socialinės (gyventojų bei sveikatos) politikos sritis. Jos grindžiamos bendra principine nuostata – būtina skatinti ir užtikrinti aktyvų ir sveiką senėjimą.“²⁶ Svarbu paminėti, kad aktyvus ir sveikas senėjimas priklauso nuo sveikatos palaikymo, gyvenimo kokybės užtikrinimo visais žmogaus gyvenimo tarpsniais, su mokymusi visą gyvenimą, ilgesniu darbingu laikotarpiu ir vėlesniu bei lanksčiu išėjimu į pensiją, socialiniu aktyvumu ir dalyvavimu sveikatą palaikančiose veiklose išėjus į pensiją. Tam reikalinga įveikti šiuo metu visuomenėje egzistuojančias kliūtis.

„Nuo 2012 m. Europoje darbingo amžiaus gyventojų pradės mažėti, o vyresnių kaip 60 metų žmonių ir toliau daugės maždaug dviem milijonais per metus“²⁷. Remiantis šiais duomenimis ir išvada, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas 2012-uosius metus paskelbė Europos aktyvaus senėjimo metais. „Aktyvus senėjimas reiškia, kad vyresnio amžiaus žmonėms sukuriama daugiau galimybių ilgiau išlikti sveikais ir toliau savo darbu ar kitaip (pavyzdžiui, savanorišku darbu) būti naudingais visuomenei. ES vaidmuo labai svarbus – ji turi remti valstybių narių iniciatyvas su aktyviu senėjimu susijusiose srityse, tokiose kaip užimtumo, socialinės apsaugos ir aprūpties, visuomenės sveikatos, informacinės visuomenės ir kt.“²⁸ Šiuo Europos aktyvaus senėjimo metų paskelbimu siekiama parodyti jaunų ir vyresnių žmonių indėlį į visuomenę.

„Aktyvus senėjimas“ pats iš esmės yra bendra ir tvari kryptis, turinti mobilizuoti ne vien pensijų reformas, bet ir visas kitas priemones. Siekiant palankiai žiūrėti į galimybę dirbti ilgiau, reikia neturėti išankstinių diskriminacinių nusistatymų, būti pasirengusiems atnaujinti ir vertinti per gyvenimą įgytą kompetenciją, galėti pasinaudoti lanksčiomis pensijų sistemomis, būti ne tik geros fizinės ir protinės sveikatos, bet ir tikėtis dar ilgai gyventi tokios būklės.“²⁹ Kitaip tariant, vyresnio amžiaus žmonėms turi

²⁶ Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 10p.

²⁷ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Informacinis pranešimas „Europos aktyvaus senėjimo metai (2012)“, 466-oji plenarinė sesija, 2010 m. rugsėjo mėn. 1 d. Briuselis

²⁸ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Informacinis pranešimas „Europos aktyvaus senėjimo metai (2012)“, 466-oji plenarinė sesija, 2010 m. rugsėjo mėn. 1 d. Briuselis

²⁹ Europos demografijos ateitis: iššūkį paversti galimybe, Europos Bendrijų Komisijos Komunikatas, Briuselis, 12.10.2006 KOM(2006) 571 galutinis

būti sudaromos visos įmanomos galimybės senti aktyviai ir sveikai, jeigu siekiama didesnio užimtumo ir naudos visuomenei.

1.3. Visuomenės senėjimo priežastys ir pasekmės

Gyventojų amžiaus struktūra ir joje vykstantys pokyčiai pasireiškia per gyventojų demografinį senėjimą. Kaip pagrindinius gyventojų senėjimo veiksnius ir priežastis galima išskirti šiuos:

- Sanitarijos ir medicinos pasiekimai (gerėja medicinos priežiūra ir gydymo metodai);
- Industrinė revoliucija;
- Švietimo revoliucija;
- Mokslo ir technologijų pasiekimai;
- Mirtingumo mažėjimas;
- Gimstamumo mažėjimas;
- Migracijos srautai (daug jaunų žmonių palieka Lietuvą).

Europos Komisija Žaliojoje knygoje „Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“ (2010 m.) konstatuoja, kad „per pastaruosius 50 metų ES gyventojų gyvenimo trukmė pailgėjo maždaug penkeriais metais. Naujausių demografinių prognozių duomenimis, gali būti, kad iki 2060 m. gyvenimas pailgės dar maždaug septyneriais metais. Tokios tendencijos drauge su menku gimstamumu lems dramatiškus visuomenės amžiaus grupių pokyčius.“³⁰ Remiantis padarytomis išvadomis, gyventojų amžiaus struktūra 2060 m. kardinaliai skirsis nuo 2008 m. sudėties (Priedas 1).

2008 m. gausiausia tiek moterų, tiek vyrų yra 40-44 metų amžiaus, tuo tarpu prognozuojama, kad 2060 m. moterų bus daugiausia 70-74 metų amžiaus, o vyrų 45-49 metų. Reiktų palyginti ir vyriausio amžiaus žmonių skaičiaus skirtumus. 2008 m. nei vyrai, nei moterys (ES), gyvenantys virš 90 metų, neviršija 5000 asmenų (vyrų šiame amžiuje yra vos keletas), o 2060 m. moterys, gyvenančios virš 90 metų viršys 10000 asmenų ribą, o vyrai 5000 amžiaus ribą. Tai dideli pasikeitimai, susiję su demografiniu gyventojų senėjimu.

Identifikuojant šiuos gyventojų senėjimą lemiančius veiksnius, reikia aptarti ir pagrindines tai sukėlusias priežastis. Medicinos pasiekimai auga ir plečiasi būtent dėl tokių plėtojamų sričių kaip naujų vakcinų, antibiotikų, psichotropinių vaistų ir kitų aktyvių biologinių junginių skatinimo. Visi šie

³⁰ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 4p.

persilaužymai prisidėjo prie medicinos tobulinimo ir tuo pačiu žmonių sveikatos gerinimo.³¹ F. Vartanian teigia, kad skatinant biomedicininis mokslinius tyrimus, rengiant pažangius mokslo darbuotojus bei įgyvendinant jų kūrybos technologijas, mokslo pažanga turėtų pasiekti dar didesnių rezultatų.³² Taigi, galima daryti prielaidą, kad visuomenės amžiaus struktūra kis ir toliau, t.y. pragyvenamas amžius vis ilgės.

Pokyčiai gamybos struktūroje (industrinė revoliucija) vyksta nuolat ir nesustodama. Kitaip tariant, pokyčiai ir technologijų kaita nestovi vietoje. Nuolatinis tobulėjimas socialiniuose ir ekonominiuose santykiuose glaudžiai siejasi su gyvenimo kokybės gerėjimu, tuo pačiu ir pragyvenamo amžiaus (vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės) augimu. Dabar vykstanti intrustrinė revoliucija dar vadinama informacine (kompiuterine) revoliucija.³³ Naujas mokslo ir technikos lygis, padidėjęs žinių kaupimo srautas, mažėjantis laiko tarpas nuo naujų mokslinių žinių atsiradimo iki jų panaudojimo praktikoje, informacijos vaidmens didėjimas materialinės gamybos prcese, visi šie veiksniai prisideda prie kokybiškesnio visuomenės gyvenimo, o tuo pačiu ir galimybės būti ilgiau kaip darbuotojui naudingam ir produktyviam darbo rinkoje.

„Prognozuojama, kad priešpensinio amžiaus asmenų dalis darbo rinkoje ateityje didės. Lietuvoje, kaip ir kitose ES šalyse, 2030 m. 45–59 metų dirbančių asmenų dalis (lyginant su bendru dirbančiųjų skaičiumi) sudarys 36 procentų (šiuo metu Lietuvoje ji – 33,4 %). Europos Sąjungoje imtasi politinių veiksmų, kuriais šalys narės skatinamos kuo ilgiau pagyvenusius žmones išlaikyti darbo rinkoje, t. y. taikyti aktyvaus senėjimo strategijas.“³⁴ 2002 metais Europos Taryba nurodė siekti – iki 2010 m. šalyse narėse pailginti vidutinį išėjimo į pensiją amžių penkeriais metais (2001 m. jis buvo 59,9 metai).“

„Pagal naujausias 2008 m. paskelbtas Eurostato prognozes iki 2060 m. Europos Sąjungoje kiekvienam vyresniam kaip 65 metų asmeniui teks tik du darbingo amžiaus (15–64 m.) asmenys; šiandien vienam pagyvenusiam asmeniui tenka keturi darbingi. (...) Nuo 1960 m. vidutinė gyvenimo trukmė pailgėjo aštuoneriais metais, o iš demografinių prognozių matyti, kad per ateinančius keturiasdešimt metų ji pailgės dar penkeriais metais.“³⁵ Tokios prognozės kyla dėl tų pačių anksčiau minėtų problemų: mažėjančio gimstamumo ir ilgėjančios vidutinės gyvenimo trukmės.

³¹ Vartanian F. Development of human resources for medical research, Journal of Management in Medicine Nr.1, Russia - 1996 - ISSN: 0955-2065

³² Vartanian F. Development of human resources for medical research, Journal of Management in Medicine Nr.1, Russia - 1996 - ISSN: 0955-2065

³³ Hans F. Sennholz, The third Industrial Revolution, Ludwig von Mises Institute, 2006 <http://mises.org/story/2105>

³⁴ V Valstybinė švietimo strategija 2003-2012 m. (2007). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras (bukletas), 2p.

³⁵ Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas dėl Europos aktyvaus senėjimo metų (2012 m.), 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:051:0055:0058:LT:PDF> [prieiga internetu 2011 02] 3p.

„Seniausio amžiaus asmenų gausėjimas liudija, kad vis labiau aštrėja gyvenimo kokybės šiame žmogaus gyvenimo tarpsnyje užtikrinimo problemos. Iš tiesų demografų tyrimai rodo, kad vidutinės būsimos gyvenimo trukmės ilgėjimas vyksta beveik nesikeičiant vadinamųjų „laisvų nuo nedarbingumo“ metų skaičiui, kitaip tariant, vis ilgiau žmonės pragyvena būdami iš dalies arba visiškai nedarbingi. Akivaizdu, kad šiomis aplinkybėmis dideli uždaviniai kyla socialinių paslaugų ir sveikatos apsaugos sistemoms, kurių tolesnė plėtra pareikalaus didelių žmoniškųjų ir finansinių išteklių investicijų. Atsižvelgiant į tai, kad dėl visuomenės demografinio senėjimo ir toliau daugės pensinio amžiaus gyventojų (...), būtina iš esmės keisti visuomenės požiūrį į senatvę ir socialinę-ekonominę politiką pagyvenusiųjų atžvilgiu. Šiuo atžvilgiu sunku būtų nesutikti su mokslininkų nuomone, kad „esminis žmogaus gyvenimo momentas – atėjimas į senyvą amžių jau šiuo metu ir ypač ateityje turi būti nukeltas į vėlesnius jo gyvenimo metus. Tam būtina radikaliai pakeisti pagyvenusio amžiaus sampratą bei požiūrį į visuomenės demografinį senėjimą.“³⁶

Nacionalinėje Lietuvos gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje pabrėžiama, kad pasikeitęs jaunų ir vyresnio amžiaus asmenų santykis visuomenėje verčia naujiems poreikiams pritaikyti turimus visuomenės ekonomikos, socialinio saugumo, sveikatos apsaugos, žmogaus visaverčio gyvenimo, politikos ir kitus išteklius. Jeigu esamos gimstamumo ir mirtingumo tendencijos išliks, Lietuvos gyventojai toliau sens, vienam darbingo amžiaus žmogui teks kur kas daugiau vyresnio amžiaus žmonių, sumažės gyventojų, ryškės disproporcija tarp vyrų ir moterų skaičiaus. Galimas grėsmes galima būtų sugrupuoti taip:

- 1) Galimos pensijų sistemos (ir einamojo finansavimo, ir kaupiamosios) finansinio tvarumo grėsmės dėl blogėjančio įmokų mokėtojų ir pensijų gavėjų santykio.
- 2) Dėl nepakankamos socialinio draudimo pensijų sistemos aprėpties dalis būsimų vyresnio amžiaus žmonių turės tenkintis tik socialinės paramos išmokomis, kurios neišvengiamai bus kur kas mažesnės už socialinio draudimo pensijas.
- 3) Vyresnio amžiaus žmonėms sunkiau prisitaikyti prie kintančių darbo rinkos poreikių, išlieka didesnio jų nedarbo galimybė.
- 4) Daugėjant vyresnio amžiaus žmonių darbo rinkoje, gali susidaryti tokia padėtis, kai nebus užtikrinama natūrali darbuotojų ir profesijų kaita.
- 5) Gali iškilti sveikatos apsaugos ir socialinių paslaugų sistemos finansavimo problemų dėl padidėjusio sveikatos ir socialinių priežiūros paslaugų poreikio vyresnio amžiaus žmonėms. Finansinių

³⁶ Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems // Socialinis darbas. ISSN 16-48-47-89 LTU. 2004, Nr.3(2), 15p.

sunkumų gali kilti ir kitose srityse, susijusiose su vyresnio amžiaus žmonių poreikiais (būsto paslaugos, transportas ir kita).

6) Neišsprendus vyresnio amžiaus žmonių užimtumo, atitinkamų pajamų užtikrinimo, sveikatos ir socialinių paslaugų prieinamumo problemų, kils didesnės vyresnio amžiaus žmonių socialinės atskirties grėsmė.

Atsižvelgiant į gyventojų senėjimo problemą, reikia pripažinti, kad tai padidins visų valstybių viešąsias išlaidas, o kalbant konkrečiai apie socialinės apsaugos sistemą – pensijų, sveikatos priežiūros, Sodros ir ilgalaikės priežiūros išlaidas. Pasak Europos Komisijos, viešosios išlaidos bus mažesnės tose ES šalyse, kuriose įgyvendintos, įgyvendinamos arba greitai laiku bus įgyvendinamos pensijų reformos. T.y. pensijų reformos gali sumažinti gyventojų senėjimo daromą poveikį šalių biudžetui. „Palyginti su 2006 m. pranešimu apie visuomenės senėjimą, visuomenės senėjimo daromo poveikio biudžetui projekcijos labiausiai sumažintos Portugalijoje, Vengrijoje ir Čekijoje (tai visų pirma susiję su pensijų reformų poveikiu).“³⁷ Taigi, pensijų reformos viena iš išeikių, galinčių sumažinti gyventojų senėjimo daromą poveikį. Daugėjant vyresnio amžiaus žmonių, gali atsitikti ir taip, kad nebus užtikrinta natūrali darbuotojų kaita.³⁸

Iš kitos pusės žvelgiant, ilgėjanti gyvenimo trukmė ir mažesnis mirtingumas yra didelis visuomenės laimėjimas. Žmonės įgauna daugiau galimybių pasinaudoti vyresniųjų kartų sukaupta patirtimi, išmintimi ir gebėjimais. Tačiau reikia pripažinti, kad gyventojų senėjimas mažina kartų solidarumą, kyla daug naujų ir įvairių iššūkių būsimoms pensininkų kartoms. Manoma, kad pagyvenę žmonės gali tapti per sunkia našta jaunesniems darbingo amžiaus žmonėms, dėl to gali kilti įtampa tarp skirtingų kartų atstovų. Be to, daugėjant vyresnio amžiaus žmonių skaičiui, gali reikėti daugiau darbuotojų vyresnio amžiaus žmonėms skirtose socialinėse ir priežiūros tarnybose. Valstybėms nesiėmus atitinkamų veiksmų, kyla grėsmė dėl galimybės patenkinti būsimos senėjančios visuomenės poreikius.

Kaip ir kitos Vakarų bei Centrinės Europos valstybės, Lietuva išgyvena visuomenės senėjimo procesą. Šalies demografinė situacija blogėja – mažėja dirbančių žmonių, daugėja pensininkų. Pensinio amžiaus žmonių pradėjo daugėti jau nuo 1973 m. Gimstamumas Lietuvoje ėmė mažėti nuo 1990 m., iki šiol nėra didėjimo tendencijos. Tokia demografinė situacija tradicinę pensijų sistemą padaro labai pažeidžiamą. Visuomenės senėjimas kelia visuotinį uždavinį reformuoti pensijų sistemas taip, kad asmuo pats lemtų savo sukaupiamas pajamas kuo didesniu mastu.

³⁷ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDF>, 4p.

³⁸ Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, 74 str.

Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje teigiama, kad, nepaisant to, kad ilgėjanti žmonių gyvenimo trukmė yra didelis laimėjimas, šis reiškinys tačiau veikia tiek ekonominę, tiek socialinę bei užimtumo politikas. Todėl „senėjimo problema turi būti sprendžiama ne tik specialiomis, bet ir padėsiančiomis sukurti visuomenę įvairaus amžiaus žmonėms priemonėmis, kurios didintų kartų solidarumą.“³⁹ Solidarumas – tai bendruomeniškumas, vieningumas, interesų bendrumas, bendri siekiai ir lūkesčiai.

Gyventojų senėjimas paskutiniaisiais dešimtmečiais išsivysčiusiose šalyse tampa viena svarbiausių ekonominių bei socialinių problemų. Lietuvoje tai taip pat jaučiamas procesas. Svarbu paminėti, kad palaipsniui ilgėja vidutinė gyvenimo trukmė, kuri parodo kiek vidutiniškai gyvens kiekvienas gimęs arba sulaukęs tam tikro amžiaus žmogus.

Kaip dar vienas įrodymas, liudijantis apie senstančią visuomenę – vidutinės tikėtinos gyvenimo trukmės ilgėjimas. 2 lentelėje palyginimui pateikiami duomenys, kaip kito šis rodiklis vyrų ir moterų tarpe.

2 lentelė. Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė

Metai	Iš viso	
	Moterys	Vyrai
2000	77,4	66,7
2005	77,4	65,4
2006	77,1	65,3
2007	77,2	64,9
2008	77,6	66,3

Sudaryta autorės, pagal Statistikos departamentą prie LR Vyriausybės duomenis;
Vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė

Kaip matome, 2006 bei 2007 metais vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė buvo sumažėjusi tiek moterų, tiek vyrų tarpe, tačiau žvelgiant objektyviai matyti, kad vis dėl rodiklio kilo, t.y. tikėtina gyvenimo trukmė ilgėjo.

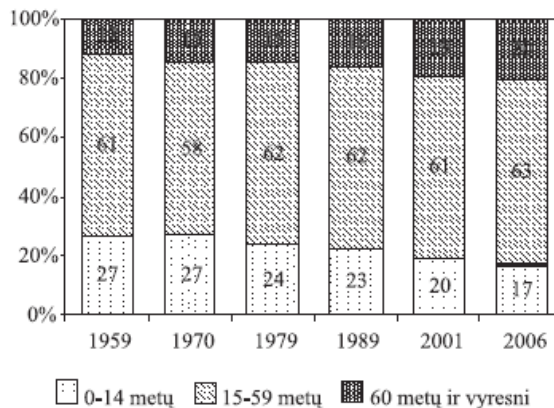
Pagal Europos Komisijos komunikatą Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“ pateikiamus duomenis, numatoma, kad, nepaisant to, jog bendras gyventojų skaičius nekis (kadangi gimstamumas pamažu ES valstybėse narėse mažėja, o imigracija iš kitų šalių auga), ES vyraus daug senesni gyventojai. Prognozuojama, kad „ES vietoj keturių darbingo amžiaus (15–64 metų) žmonių

³⁹ Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija, 2str., 2004 m. Birželio 14 nutarimas Nr.737.

vienam vyresniam kaip 65 m. amžiaus žmogui santykis bus tik du su vienu. Didžiausias sumažėjimas numatomas 2015–2035 m., kai demografinio sprogimo kartos atstovai eis į pensiją.⁴⁰

Pagal gyventojų surašymus, atliktus nuo 1959 iki 2006 metų, matyti, jog gyventojų sudėtis keitėsi beveik visose amžiaus grupėse. T.y. vyresnių gyventojų daugėjo, jauniausių (0-14 metų) mažėjo ir tik vidutinio amžiaus (15-59 metų) piliečių procentai išliko tolygūs, apie 61-63%.

3 pav. pateikiami gyventojų surašymo duomenys, iš kurių matyti kaip kinta 0-14 metų, 15-59 metų ir 60 ir vyresnių gyventojų procentai.

Šaltinis: V.Kanopienė, S.Mikulionienė, Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai, 190 psl.

3 pav. Gyventojų sudėtis pagal gyventojų surašymo duomenis

Kaip matome pagal gyventojų surašymo duomenis, 1959 metais 60 metų ir vyresni gyventojai sudarė tik 12% visos visuomenės, po beveik penkiasdešimties metų (t.y. 2006 metais) tokio amžiaus gyventojai jau sudarė apie 20%. Tai išties ženklus skirtumas, liudijantis apie senėjančią visuomenę ir tuo pačiu ilgėjantį pragyvenimo amžių.

Kaip teigia Kanopienė V. bei Mikulionienė S. moksliniame straipsnyje „Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai“, „dabartinis momentas Lietuvos gyventojų senėjimo istorijoje ypatingas tuo, kad XX–XXI a. sandūroje gyventojų senatvės lygis pasiekė tokį mastą, jog pagyvenusių žmonių Lietuvoje tapo daugiau nei vaikų“.⁴¹ Vyresnieji gyventojai sudaro apie 20%, tuo tarpu vaikai – 16,5%. Tokia vyraujanti gyventojų sudėtis labai greitai paveiks visą vyraujančią demografinę situaciją, Lietuvos visuomenė taps brandžia.

⁴⁰ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDF>, 3p.

⁴¹ Kanopienė V., Mikulionienė S. Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai, Gerontologija (mokslinis straipsnis) 2006; 7(4): 188–200, 191p.

Remiantis Mikulionienės S. ir Petkevičienės D. straipsniu „Senatvės įvaizdžiai Lietuvos pramoninėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės“ (2006 m.), vyresnių žmonių įvaizdis visuomenėje susiformavęs kaip neigiamas. Buvo atliktas tyrimas, kuriame buvo tirta, kaip dažnai didžiuosiuose Lietuvos dienraščiuose minimos žodžių šaknys, apibūdinančios vyresnio amžiaus žmones ir senatvės amžiaus tarpsnį. „Tyrimas atskleidė, kad labiausiai paplitęs vyresnio amžiaus žmonių apibūdinimas yra pensininkai arba pensijų gavėjai. Vos ne pusė užfiksuotų atvejų (44,9 proc.) vyresnio amžiaus žmonės apibūdinami būtent taip. Šie epitetai populiariausiuose Lietuvos dienraščiuose vyrauja absoliučiai, kitų apibūdinimų vartojimo dažnis jiems nesudaro konkurencijos. Kas dešimtu užfiksuotu atveju vartotos tokios sąvokos kaip senolė(-is) arba senelė(-is). Neutrali ir korektiška sąvoka vyresnio amžiaus žmonėms vartojama itin šykščiai – tik 1,3 proc. užfiksuotų atvejų. Reikia pabrėžti, kad Vakarų šalyse vyresnio amžiaus žmonių (older persons) sąvoka kur kas labiau paplitusi, ji priimtinesnė ir patiems vyresnio amžiaus žmonėms.“⁴²

Šis tyrimas parodo, kad Lietuvoje vyrauja neigiamas vyresnio amžiaus žmonių įvaizdis, kuris tikriausiai siejamas su padidėjusiais jų poreikiais socialinės ir sveikatos apsaugos srityje bei mažesnėmis galimybės darbo rinkoje.

Vyresnio amžiaus žmogus dažniausiai suvokiamas kaip:

- Senatvės pensijos gavėjas;
- Socialinės paramos gavėjas;
- Fiziškai ir teisiškai bejėgis;
- Proginės pagarbos objektas;
- Atstumianti (burbeklis, niurgzlys), nelanksti ir konservatyvi asmenybė.⁴³

Lietuvos visuomenė ne tik sensta, kaip minėta anksčiau. Kaip pasekmė ilgėjančiai gyvenimo trukmei didėja ir vidutinis pragyvenimo amžius. Pagal paskutinius 2006 metų gyventojų surašymo duomenis, vidutinė gyvenimo trukmė buvo 40,1 metai, 2001 metais vidutinė gyvenimo trukmė tebuvo 37 metai. Taigi, per penkerius metus statistiškai Lietuvos visuomenė „paseno“ 3 metais.

2010 m. pabaigoje žiniasklaida ypatingai daug dėmesio skyrė Europoje siaučiančiai pensinio amžiaus ilginimo „krizei“. Pavyzdys, kurį būtų galima išskirti – Prancūzija. Kasdieniai protestai ir mitingai Prancūzijoje šiuo laikotarpiu tapo kasdienybe. Prancūzijoje vykstančių prieštaravimų kilmė - reforma, dėl kurios pensinis amžius bus pavėlintas nuo 60 iki 62 metų.

⁴² Mikulionienė S. Petkevičienė D. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos pramoninėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės, SOCIALINIS DARBAS 2006 m. Nr. 5(1), 42p.

⁴³ Mikulionienė S. Petkevičienė D. Senatvės įvaizdžiai Lietuvos pramoninėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės, SOCIALINIS DARBAS 2006 m. Nr. 5(1), 43-45p.

Dabartinės dešinėsios vyriausybės lyderis N.Sarkozy, siekiantis būti perrinku antrai kadencijai 2012 metais, pensinio amžiaus ilginimą iki 62 metų laiko kertiniu akmeniu ir tvirtina, kad ši reforma reikalinga siekiant sumažinti Prancūzijos biudžeto deficitą. Būtent šis siūlymas ir sprendimas Prancūzijos visuomenėje sukėlė prištaramus, daugelis nesutinka su šiuo siūlymu. Reikėtų paminėti, kad šiuo metu Lietuvoje vyrų pensinis amžius yra 62 metai ir 6 mėnesiai, moterų 60 metų, ir abu siekima suvienodinti iki 65 metų. Taigi, pensinį amžių ruošiamasi padaryti dar ilgesnį nei pailginus Prancūzijos pensinį amžių, o Prancūzijos pailgintas pensinis amžius pasieks šiuo metu Lietuvoje egzistuojantį, t.y. vis dar nepailgintą pensinį amžių. Reiktų atkreipti dėmesį, kad Lietuva nėra valstybė Europos Sąjungoje, kurios ikipensinis amžius būtų trumpiausias, todėl prieš priimant sprendimą jį ilginti, reikia gerai ir kruopščiai tai apsvarstyti.

Tokiose šalyse, kaip Olandija, Vokietija, Belgija, Ispanija, Italija, Graikija, Portugalija, Jungtinė Karalystė, Lenkija, Liuksemburgas (vyrams) jau galioja 65-erių metų pensinis amžius. Tuo tarpu Danija, nors ir turinti nustačiusi 65-erių metų pensinio amžiaus ribą, siūlo 2024-2027 metais didinti pensinį amžių iki 67-erių. Panašius siūlymus išsako ir Vokietija – iki 2029 metų ketinanti padidinti pensinį amžių taip pat iki 67-erių metų. Airijoje jis jau šiuo metu siekia 66-erius metus.

2010 m. Europos Komisija, atsižvelgdama į ilgėjančią gyvenimo trukmę, paragino Europos Sąjungos šalis ryžtis visuotinei pensijų reformai ir pensinio amžiaus ilginimui. Europos šalys taip pat pasisako, kad pensinio amžiaus didinimas yra neišvengiamas, siekiant subalansuoti valstybių skolas.

Ilginti pensinį amžių iki 65 m. pasiryžo Lietuva ir ne tik ji. Tarp šalių artimiausiu metu ketinančių didinti pensinį amžių iki 65-erių metų yra ir mūsų kaimynė Latvija bei Austrija, Vengrija, Rumunija. Estija jau priėmė sprendimą didinti ir suvienodinti pensinį amžių vyrams ir moterims. Taigi, tai visuotinis ir, matyt, būtinas veiksnys.

2. GYVENTOJŲ SENĖJIMO POVEIKIS

2.1. Senstanti visuomenė ir jos pensinis aprūpinimas

„Pensijų politika – bendras valstybių narių ir ES valdžios institucijų, socialinių partnerių, pramonės ir pilietinės visuomenės rūpestis. Bendra visų pensijų politikos aspektų ir atitinkamų teisės aktų stebėsenos platforma ir visų suinteresuotųjų šalių subūrimas galėtų padėti pasiekti ir išlaikyti adekvačias, tvarias ir saugias pensijas.“⁴⁴ Būtent to ir siekia Europos Komisija.

Skirtumai tarp Europos Sąjungos politinių sistemų (tame tarpe ir socialinio draudimo, pensijų sistemų) egzistavo nuolat. Nepaisant įvykusių pokyčių, pensijų sistemų skirtumai tarp ekonomiškai stipresnių valstybių ir silpnesnių vis dar išlieka ryškūs ir akivaizdūs. Tačiau galima išskirti pagrindinį siekį, kurio siekė visos ES narės – didesnis pensijų tvarumas, adekvatumas, dėmesio koncentravimas į darbo rinkos pokyčius ir kintančius lyčių vaidmenis.

Adekvatumas grindžiamas solidarumo principu. Siekiant jį užtikrinti senstančios visuomenės aplinkoje, reikia suteikti visuomenei naujų galimybių, pavyzdžiui, ilgiau likti darbo rinkoje, naudotis papildomais pensijų modeliais, gauti papildomų pajamų. Pokyčiai turi prasidėti nuo politinės aplinkos. Adekvačios ir tinkamos pensijų sistemos, t.y. senyvo amžiaus žmonių gaunamos išmokos yra vienas iš Europos Sąjungos prioritetų. Tai įvardijama 2010 m. Europos Komisijos Žaliojoje knygoje „Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“. Šiame dokumente konstatuojama, kad to siekti reikia visoms valstybėms narėms, o pagrindinė kaita turi būti pačiose pensijų sistemose. Jos turi būti koreguojamos, keičiamos, pritaikomos prie pasikeitusių sąlygų ir „senstančios“ visuomenės.

Apie privalomą pensijų sistemos kaitą kalbama buvo ir seniau, tačiau suintensyvėjo tik prasidėjus finansų ir ekonomikos krizei (2008 m.). Ypatingai šiuo laikotarpiu tapo aktualu užtikrinti orų gyvenimą senatvėje, pastoviai nekintančias pajamas (išmokas) vyresniame amžiuje ir galimybę tą pasiekti (užsidirbti) pačiam. ES, kaip bendrija, turi koordinuoti, teikti įvairias konsultacijas savo narėms visais su pensijų sistemomis susijusiais klausimais ir problemomis.

Galima išskirti šiuos pagrindinius pokyčius senstančioje visuomenėje:

- 1) kad gautų tokio paties dydžio pensijas, kokios mokėtos anksčiau, žmonės turi dirbti daugiau ir ilgiau;
- 2) didinamas senatvės pensijos amžius;

⁴⁴ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 18p.

- 3) pereinama nuo išmokų apskaičiavimo remiantis metais, kuriais uždirbta daugiausia, prie išmokų apskaičiavimo remiantis vidutiniu viso išdirbto laikotarpio darbo užmokesčiu;
- 4) naikinamos arba ribojamos galimybės eiti į pensiją anksčiau laiko;
- 5) taikomos darbo rinkos priemonės, kuriomis vyresnio amžiaus žmonės skatinami likti darbo rinkoje bei užtikrinamos vienodos vyrų ir moterų galimybės.⁴⁵

Įvertinant senstančią visuomenę ir žvelgiant ne tiek iš žmonių pusės, kiek iš valstybės, reikia užtikrinti, kad „pensijoje praleistas laikas, palyginti su darbo stažu, neilgėtų – tik taip galima pasiekti adekvatumo ir tvarumo. Tai reiškia, kad nustoti dirbti ir eiti į pensiją reikia vėliau. Daugelis valstybių narių jau nusprendė didinti senatvės pensijos amžių, kurio sulaukę darbuotojai įgytų teisę į visą valstybinio socialinio draudimo pensiją.“⁴⁶ To geriausia pasiekti motyvuojant tiek darbdavius, tiek pačius darbuotojus kuo ilgiau likti darbo rinkoje, „nešti“ įmokas į valstybės biudžetą ir vis dar nesinaudoti gaunamomis pensinėmis išmokomis. Proporcingas senatvės amžiaus koregavimas atsižvelgiant į kintančią gyvenimo trukmę – geriausia priemonė, užtikrinanti pensijų sistemos adekvatumą.

Europos Komisija numato, kad „Europos darbingo amžiaus gyventojų skaičius nuo 2012 m. ims mažėti.“⁴⁷ Tačiau darbingo amžiaus žmonių skaičius mažėja jau dabar, todėl būtina imtis priemonių tam pažaboti. Viena išiečių, kurių imasi Lietuva – pensinio amžiaus ilginimas. Šiuo metu Lietuvoje vyrų pensinis amžius 62 metai ir 6 mėnesiai, moterų – 60 metų. Tačiau numatoma nuo 2012 metų kasmet palaipsniui ilginti pensinį amžių dviem mėnesiams. Norima pasiekti, kad iki 2026 metų bendras pensinis amžius būtų 65 metai.

Lietuvoje planuojamas pasiekti 65 metų pensinis amžius nėra ir nebūs didžiausias Europoje. Vienoje iš Europos Sąjungos senbuvų, Ispanijoje, šiais metais valdžioje esanti socialistų vyriausybė su profesinėmis sąjungomis susitarė dėl pensinio amžiaus iki 67 metų ilginimo. Šiuo pensinio amžiaus ilginimu siekiama atgaivinti ekonomiką. Šiam sprendimui priežastys tos pačios: gimstamumo mažėjimas bei žmonių gyvenimo trukmės ilgėjimas. Remiantis Ispanijos vyriausybės skaičiavimais, 2050-aisiais metais 32 % ispanų bus 64 metų arba vyresni, o 2040-aisiais pensijų išmokos sudarys 14 % viešųjų išlaidų. Tačiau reikia paminėti, kad ši pensijų reforma turi dar vieną sąlygą, t.y. norėdamas gauti visą pensiją, pensininkas privalės turėti 38,5 metų darbo stažą ir visą tą laiką būtų mokėjęs mokesčius

⁴⁵ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 5p.

⁴⁶ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 10p.

⁴⁷ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 4p.

socialinio draudimo sistemai. Reikia pripažinti, kad žmogui išbūti darbo rinkoje beveik 40 metų yra didelis iššūkis. Tačiau tai vienas pavyzdžių, kaip valdžia imasi reformų, kad „išgyventų“. ⁴⁸

Dar 2001 m. Europos tarybos Stokholmo susitikime buvo iškeltas uždavinys pasiekti, kad 2010 m. pagyvenusio amžiaus asmenų užimtumo lygio rodiklis būtų 50 proc. ir prailginti vidutinį išėjimą į pensiją amžių ES šalyse penkeriais metais. Tokiu pagyvenusio amžiaus asmenų ekonominio aktyvumo skatinimu numatoma, kad visų valstybių narių socialinė ir užimtumo politika turėtų būti grindžiama pagyvenusių žmonių vienodų galimybių užtikrinimo raidos procese principu. Tačiau socialinė politika pagyvenusių žmonių atžvilgiu iki šiol didžiąja dalimi išlieka deklaratyvi – daugelyje ES valstybių narių ne tik įstatymai, bet ir susiklosčiusios kultūrinės normos bei tradicijos palaiko ir net skatina ankstyvą išėjimą į pensiją bei pasyvų senėjimą. Tai daroma įvairiais būdais:

- dirbantiems sunkų fizinį darbą asmenims, kai kurių kūrybinių profesijų atstovams sudaromos galimybės palikti darbo rinką sulaukus jaunesnio amžiaus;
- įstatymai dažnai finansiškai baudžia tuos, kurie nori dirbti ilgiau, pavyzdžiui, sumažindama pensijos išmoką gaunantiems atlyginimą, ribojamas darbo pajamų dydis arba atskirai nutraukiamas pensijos mokėjimas;
- pagyvenusio amžiaus bedarbiams mokamos didesnės nedarbo išmokos, ilginamas mokėjimo laikas tuo atveju, jei jie neieško darbo;
- kai kurios valstybės narės suteikia galimybę išeiti anksčiau į pensiją tiems asmenims, kurie yra praradę darbingumą ir gali gauti invalidumo pašalpas. ⁴⁹

Ši susiklosčiusi tradicija pamažu keičiasi, bandoma skatinti vyresnio amžiaus žmones ilgiau likti darbo rinkoje įvairiomis priemonėmis (mokymai, įvairios lengvatos, nepilna darbo diena ir kt.).

Nuolatinės kalbos apie pensinio amžiaus ilginimą verčia susimąstyti. Tokios pačios mintys buvo ir prieš pradedant pensijų reformą. Nuo 1995 m. buvo imta laipsniškai didinti pensinį amžių. Tačiau pagal Pasaulio banko prognozes, kurios buvo patvirtintos ir kitų autorių, šis žingsnis turėjo pagelbėti socialinio draudimo biudžetui tik iki 2010 m. (t.y. tol, kol bus didinamas pensinis amžius), „vėliau pensininkų ir darbuotojų santykis vėl ims blogėti.“ ⁵⁰ Taip ir nutiko, tik gal kiek anksčiau nei 2010 m.

Be valstybinių pensijų sistemos reformų, daugelis šalių įvedė arba planuoja išplėsti *papildomas pensijų sistemas*. Kai kurios šalys įmoką iš valstybinės pensijų sistemos net nukreipė į privalomo kaupimo ir privačias sistemas (Bulgarija, Estija, Latvija, Vengrija, Lenkija, Slovakija ir Švedija). Šiuo metu šios

⁴⁸ Ispanijoje subrendo pensijų sistema//Lietuvos žinios, 2011, vasario 7 d., Nr.31.

⁴⁹ Dromantienė L., Kanopienė V. Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvensiems // Socialinis darbas. ISSN 16-48-47-89 LTU. 2004, Nr.3(2), 21p.

⁵⁰ Džikevičius A. Lietuvos pensijų sistemos tobulinimas 2002 m., <http://finansai.tripod.com/pf2.htm>

kaupimo sistemos dar kuriamos, bet per ateinančius dešimtmečius jų dalis visų pensijų atžvilgiu bus reikšminga. Keliose šalyse (pvz., Švedijoje, Danijoje, Nyderlanduose, Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje) jau dabar dideliu mastu teikiamos privačios profesinės pensijos – kai kurios iš šių šalių jų vaidmenį planuoja dar labiau didinti.⁵¹

„Europos Komisija numato, kad iki 2050 m. visose ES šalyse, išskyrus Austriją, kurioje 2000 m. buvo sėkmingai įgyvendintos reformos, išaugs pensijoms skirtos išlaidos. Šios išlaidos nedaug padidės Italijoje ir Švedijoje, kadangi šiose šalyse valstybinės pensijų sistemos pagrindą sudaro įmokų sistema. Kitose šalyse prognozuojamas smarkus padidėjimas, kuris bus didžiausias Portugalijoje – 9,7 proc.“⁵²

„Remiantis Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomone dėl Gyventojų senėjimo poveikio ekonomikai ir biudžetui, „atsižvelgiant į skirtumus tarp įvairaus pobūdžio darbo (krūvio, monotonijos ir nuovargio požiūriu), gyventojų senėjimo problemos sprendimo būdas negali būti susijęs tik su pensinio amžiaus didinimu: ilgesnio darbo pasekmės nevienodos ir priklauso nuo profesijos. Be to, reikia atsižvelgti į skirtumą tarp įstatymuose numatyto ir realaus pasitraukimo iš profesinės veiklos amžiaus.“⁵³

Remiantis anksčiau išdėstyta nuomone, pensinio amžiaus ilginimą galima naudoti kaip vieną iš išeikių, tačiau tik atsižvelgus į konkrečius atvejus, profesijas. Pripažįstama, kad kartais pensinį amžių reikia ne didinti, bet netgi mažinti. Tai susiję su konkrečia veikla (ypatingai dirbantiems rimtą protinį, daug intelektinių ar fizinių pastangų reikalaujantį darbą).

Pensinio amžiaus ilginimui nepritaria Lietuvos profesinių sąjungų konfederacija, kuri siūlo pradėti ilginti pensinį amžių ne nuo 2012 m., kaip siūlo LR Vyriausybė, bet nuo 2014 m.

Pagrindinė socialinio draudimo veiklos sritis – pensijų kaupimo sistemos. Pensijos samprata atsiskleidžia per jos reglamentavimą. Kaip nurodoma Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo pensijų įstatyme, teisę gauti valstybinę socialinio draudimo pensiją turi nuolatiniai Lietuvos Respublikos gyventojai, kurie šio įstatymo nustatytą laiką buvo privalomai draudžiami arba patys draudėsi valstybiniu socialiniu pensijų draudimu (1 straipsnis). 2003 m. sausio 1 d. Lietuvos Respublikoje nustatytos tokios pensijų rūšys: valstybinio socialinio draudimo pensijos (senatvės, invalidumo, našlių ir našlaičių), valstybinės pensijos (nukentėjusių asmenų, I ir II laipsnio, mokslininkų, pareigūnų ir karių, prezidento, teisėjų), šalpos pensijos.

⁵¹ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDE>, 5p.

⁵² Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Gyventojų senėjimo poveikio ekonomikai ir biudžetui, 2007 m., 7p.

⁵³ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Gyventojų senėjimo poveikio ekonomikai ir biudžetui, 2007 m., 7p.

Teisę į pensiją suteikia pilietybė, socialinės sąlygos, užimtumas, profesija ar individualus draudimo kontraktas. Pilietybė užtikrina pensinį aprūpinimą visiems gyventojams. Socialinės sąlygos jungia skurstančius žmones. Užimtumu paremtos pensijos suteikia teisę gauti pensiją dirbantiems asmenims, o profesija – vienos ar kitos profesijos žmonėms. Individualiu kontraktu paremtos pensijos suteikia pensinį aprūpinimą tik to kontrakto turėtojams (Vilutytė K., Valužis K., 2004).

Pagrindinis visuomeninės pensijų sistemos tikslas – sukurti kiekvienam šios sistemos dalyviui stabilų, numatomą ir adekvatų senatvės pajamų šaltinį. „Nacionalinė pensijų sistema, kuri negali garantuoti senatvės pajamų, turi būti pripažįstama nevykusia arba bankrutavusia.“⁵⁴ Taigi, svarbiausias pensijų sistemos uždavinys – stabilus ir garantuotas pensijų teikimas. Pasak E.Martinaitytės ir V.Katkaus, pensijų sistemos funkcionavimas pagristas *pažadais* tiems darbuotojams, kurie dalyvauja sistemoje. Vyriausybės pažadai reiškia, kad darbuotojui, kuris per visus savo darbo metus nuolatos mokėjo pensijų įmokas, pensijų sistema teiks pajamas senatvėje.

Vadovaujantis LR pensijų kaupimo įstatymo 21 straipsniu, „asmuo, įgijęs teisę į pensijų išmoką, turi teisę nukelti išmokos mokėjimo pradžią. Šio termino nukėlimo laikotarpiu toks asmuo lieka pensijų kaupimo dalyviu. Dalyviui raštu nesikreipus į pensijų kaupimo bendrovę dėl pensijų išmokos sutarties sudarymo, laikoma, kad dalyvis pasinaudojo teise nukelti išmokos mokėjimo pradžią.“⁵⁵ Vadinasi, tam, kad žmogus gautų uždirbtą išmoką sulaukęs pensinio amžiaus, vien sulaukti pensinio amžiaus nepakanka, tam reikia parašyti prašymą, kuriuo sudaroma pensijų išmokos sutartis. Pensijų dydis gali būti nustatomas:

3 lentelė. Pensijų dydžio nustatymo būdai

Metodas	Apibūdinimas
Atvirkščiai proporcingas gavėjo turimoms pajamoms	Įvertinamos (testuojamos) pretendento į pensiją gaunamos pajamos ar/ir turimi ištekliai.
Nepriklauso nei nuo dabartinių, nei nuo ankstesnių pensijos gavėjo pajamų	Nereikalingos žinios nei apie anksčiau gautas, nei apie pensijos skyrimo laikotarpį gaunamas pajamas. Išmokos modelis pasirenkamas priklausomai nuo to, kokie tikslai keliami pensijų sistemai ir kokia bendra šalies socialinė politika: pajamų (kartais ir turto) įvertinimo (testavimo) pagrindu ar universalių pensijų metodas (siekiant visiems gyventojams garantuoti minimalias pajamas).
Turi tiesioginių ryšių su ankstesnėmis gavėjo pajamomis	Reikia registruoti asmens gaunamas pajamas jo darbingo amžiaus periodu

Sudaryta autorės, pagal R. Lazutka. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Dalydavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. Vilniaus Universitetas, 2001, p. 58

⁵⁴ Martinaitytė E., Katkus V., 2001, p.157

⁵⁵ Lietuvos Respublikos pensijų kaupimo įstatymas, IX-1691, Valstybės žinios, 2003-07-30, Nr. 75-3472, 21 str.

Negalima teigti, kad kuri nors iš šių pensijų schemų yra geresnė ar blogesnė. Kiekviena iš jų turi ir stipriąsias ir silpnąsias puses (Lazutka, R., 2001, p. 58).

Iki pensijos reformos pensija buvo skiriama, kai asmuo atitikdavo dvi sąlygas: sukanka įstatymu nustatytas senatvės pensijos amžius ir turi minimalų 15 metų valstybinio socialinio draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai gauti.⁵⁶

Lietuvoje kaip ir daugelyje valstybių pensijų mokėjimas „pririštas“ prie darbo stažo. Viena svarbiausių sąvokų šiame kontekste – **darbo stažas**. Šį stažą sudaro:

- 1) laikas, per kurį šie asmenys patys moka arba už juos yra mokamos ar turi būti mokamos įstatymo jiems nustatytos privalomos valstybinio socialinio pensijų draudimo įmokos;
- 2) laikas, per kurį šie asmenys gauna ligos (įskaitant darbdavio mokamas ligos dienas), motinystės, motinystės (tėvystės) pašalpas, mokamas pagal Ligos ir motinystės socialinio draudimo įstatymą, ligos dėl nelaimingo atsitikimo darbe arba profesinės ligos pašalpas, mokamas pagal Nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų socialinio draudimo įstatymą, ir bedarbio pašalpas, mokamas pagal Bedarbių rėmimo įstatymą.

Esminė pensijų ekonominė funkcija individo požiūriu – „asmens gyvenimo ciklo metu perskirstyti vartojimą. Tai yra žmogus darbingo laikotarpio metu atsisako dalies savo pajamų (vartojimo) tam, kad įgytų teisę gauti tam tikras pajamas (ar teisę į ateities produktą) senatvėje. Tai galima padaryti dviem būdais⁵⁷:

- 1) kartų kontraktu, kai jaunesnioji karta pasižada padengti išlaidas senatvės pensijoms;
- 2) taupant dalį savo darbo užmokesčio, kad už sukauptą kapitalą būtų galima įsigyti prekių jau būnant pensijoje.

Pagal tai išskiriami du pagrindiniai pensijų finansavimo būdai: einamųjų mokėjimų („pay as you go“ arba PAYG) ir kaupimo (fully funded arba FF).

⁵⁶ Perminienė L. Apie pensiją reikia galvoti nuo pirmos darbo dienos // Respublika. 2001, rugs. 6d., 14p.

⁵⁷ Lazutka, R., Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija ir parama 2001, 61p.

4 lentelė. Pensijų finansavimo alternatyvieji būdai

Pensijų finansavimo būdas	Apibūdinimas
Einamųjų mokėjimų modelis	1) dabartiniai dirbantieji moka socialinio draudimo įmokas, kuriomis finansuojamos esamų pensininkų pensijos; 2) įmokų dydį nustato vyriausybė arba socialinės apsaugos institucija, administruojanti socialinio draudimo schemą; 3) teisė gauti pensiją, iš esmės, yra politinė teisė, pensijos mokėjimo trukmę nustato ir garantuoja valstybė
Kaupimo modelis	1) glaudus ryšys tarp sumokėtų įmokų ir gaunamų išmokų; 2) įmokos surenkamos į tam tikrą fondą, įmokų rezervo fondą; jis turi būti pakankamas prisiimtiems įsipareigojimams patenkinti 3) schemas dalyvis gauna tiek, kiek jis įmokėjo, plus investicinis pelnas; 4) asmens vartojimas yra apribotas jo paties taupymu; 5) teisė į išmokas suteikia privatus kontraktas, o ne įstatymas, t.y. teisė į pensiją yra finansinė, o ne politinė; 6) schema yra nepriklausoma finansiškai nuo valstybės biudžeto

Šaltinis: sudaryta autorės, pagal R. Lazutka. Pensijų ekonomikos principų taikymas ir Lietuvos pensijų reformos numatomos pasekmės. Dalyvavimas pensijų reformoje: piliečiai, rinkos, viešosios institucijos. Vilniaus Universitetas, 2001, p. 61

Šiuo metu Lietuvoje įdiegti šie du metodai. Pasak R. Lazutkos, pensijų sistemą galima skirstyti į tris pakopas:

❖ Pirma pakopa – pagrindinė, ji apima visus piliečius arba bent samdomąjį darbą dirbančius gyventojus. Tai valstybinės arba socialinio draudimo pensijų sistemos, kurias apibrėžia įstatymai ir kurių sklandų veikimą garantuoja valstybė.

❖ Antra pakopa – profesinių pensijų sistemos. Šias pensijas kuria individualūs darbdaviai, jų asociacijos, profesinės sąjungos. Dalyvavimas profesinėse pensijų sistemose – dažniausiai kolektyvinis pagal socialinių partnerių sutartį.

❖ Trečia pakopa – savanoriškas individualus draudimas, kuriuo asmenys rūpinasi patys.⁵⁸

Savaime suprantama, pirmoji pakopa apima visus ar bent jau didžiausią dalį gyventojų, antroji – tik tam tikros specifinės srities darbuotojus, o trečioji – tik savo noru besidraudžiančius. Nors pirmoji pensijų pakopa garantuoja visiems vienodą ir gaunamą pensijų išmoką, tik antroji ir trečioji pakopos užtikrina bent minimaliai didesnę gaunamą pensiją. T.y., tik besinaudojantis antros ir trečios pakopos pensijomis žmogus gali „susikurti“ sau didesnę pensinę išmoką.

Galima pastebėti paradoksalų dalyką – mažesnes pajamas gaunantys visuomenės nariai tenkinasi pirmosios pakopos pensijomis, o didesnes pajamas gaunantys – prie pirmos pakopos pensijos prisideda dar ir antros bei trečios pakopos pensijas. Taip susiklosto analogiška situacija, buvusi iki pensinio

⁵⁸ Lazutka R., Pensijų ekonomikos principai, VU Pinigų studijos 2010 m., 2p.

amžiaus, t.y. mažesnės pajamas gaunantys išlieka tokiais pat ir pensiniame amžiuje, o daugiau uždirbantys didesnes išmokas gauna ir sulaukę garbingo amžiaus. R.Lazutka sutinka, kad Lietuvoje pilnai neveikia antros ir trečios pakopos pensijų sistemos. Manau didžiausia to priežastis – senyvo amžiaus žmonės bijo naujovių, rizikos, nežinomybės, galimų blogų pasekmių. Jie pilnai nesupranta arba neįvertina galimos naudos. Tačiau ne visada nauji dalykai atneša vien tik riziką.

Daugumos šalių pensijų sistemos yra paremtos PAYG principu. Iš viso egzistuoja dvi pagrindinės socialinės apsaugos sistemos: nustatytų įmokų ir apibrėžtos naudos. Abi šios sistemos labai skirtingai veikia ir finansuoja socialinės apsaugos sistemas.⁵⁹ Todėl visos industrinės šalys pajus arba jau pajuto sparčiai senstančios visuomenės fiskalines pasekmes. Didėjant pensinio amžiaus žmonių skaičiui išlaidos pensijoms taptų nebepakeliama našta valstybėms, todėl pensijų reformos yra vienas iš aktualiausių klausimų, liečiančių viešuosius finansus.

Lietuvoje, kaip minėta anksčiau, veikia einamųjų įmokų pensijų mokėjimo sistema (kitai – PAYG). „Tai reiškia, kad dabartiniai dirbantys išlaiko dabartinius pensininkus ir kitus socialinių išmokų gavėjus.“⁶⁰ Anksčiau pensijos buvo kaupiamos ir mokamos tik iš valstybinio socialinio draudimo sistemos fondo, dabar jau veikia ir privatūs pensijų fondai, todėl susidaro galimybė pensijas gaunantiems žmonėms gauti išmokas iš abiejų šaltinių.

Tačiau šiuo metu visuomenėje vykstantis „demografinis senėjimas gali paveikti ir investicines pensijų kaupimo sistemas. Senėjant visuomenei mažės ekonomikos augimo potencialas, taigi mažės ir grąža, o tai gali daryti poveikį finansinio turto kainoms. Potencialiai mažesnė investicijų į pensijų fondus grąža gali reikšti didesnes įmokas, mažesnes pensijų išmokas, didesnę kapitalo nutekėjimą į naujas rinkas ar pernelyg didelę riziką.“⁶¹

Vadinasi, senėjant visuomenei, vis mažiau lieka darbingo amžiaus žmonių, kurie savo darbu kuria šalies ekonomiką, gerbūvį. Taip pat mažės darbingųjų skaičius „sumokės“ proporcingai vis mažiau mokesčių, kurie perskirstomi senyvo amžiaus žmonėms pensijoms išmokėti. Kaip pasekmė, darbingieji nebesugebės surinkti visos reikalingos sumos, skirtos pensijoms išmokėti.

Šiuo metu socialinio draudimo įmokos nustatomos labai paprastai. Nuo kiekvieno dirbančiojo asmens atlyginimo kas mėnesį priskaičiuojama 34% įmoka socialiniam draudimui. 3% sumoka pats darbuotojas, o likusius 31% sumoka darbdavys. Be to, asmenys, dirbantys pagal darbo sutartis, einantys renkamąsias pareigas, dirbantys narystės pagrindu, valstybės tarnautojai, taip pat valstybės politikai,

⁵⁹ Social security systems around the world, žurnalas Today's Research on Aging, 2009 sausis, 15 numeris.

⁶⁰ Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Pensijų kaupimo sistema

⁶¹ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 4p..

teismų teisėjai ir kandidatai į teisėjus, valstybės institucijų bei įstaigų pareigūnai ir kt., jeigu jiems už darbą mokamas darbo užmokestis, dar moka 6 % privalomojo sveikatos draudimo įmokas nuo pajamų, nuo kurių skaičiuojamos socialinio draudimo įmokos. Sumokėjęs tokias įmokas žmogus tampa apdraudžiamas „senatvei, ligos, motinystės, nedarbo ar nelaimingų atsitikimų darbe atvejui ir valstybiniu sveikatos draudimu: atėjus senatvės pensijos amžiui ar ištikus negaliai jis gaus pensiją, netekus darbo, gimus kūdikiui, susirgus ar susižeidus darbe – pašalpą bei sveikatos priežiūros ar įdarbinimo paslaugas“.⁶²

Pasak Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, didžiausia dalis socialinio draudimo įmokų skiriama pensijoms finansuoti. Valstybinės socialinio draudimo pensijas gali gauti asmenys, kurie:

- 1) yra sukakę reikiamą senatvės amžių (šiuo metu moterims jis yra 60 metų, o vyrams 62 metai ir 6 mėnesiai);
- 2) turi minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą, nustatytą senatvės pensijai, t.y. 15 metų.
- 3) asmuo turi turėti stažą, per paskutinius metus iki kreipimosi pensijai gauti arba bent trejus metus per paskutinius penkerius metus iki pensijos.

Taigi, kaip matome, norint turėti teisę į pensiją, reikia praktiškai dirbti iki pat pensinio amžiaus. Arba kitaip, reikia turėti 35 metus draudimo įmokų mokėjimo stažą. Pagal įtvirtintą socialinio draudimo principą pensijos yra „uždirbamos“, jos nėra visuomenės parama senatvėje, o kiekvieno apdraustojo nuopelnas. Iš tiesų ryšys tarp įmokų ir išmokų nėra akivaizdus, šios išmokos labai mažos, palyginus su įmokėtomis sumomis. Išmokos nuolat ribojamos, joms yra taikomos „lubos“, nors įmokoms – ne. Būtent dėl šių priežasčių pasitikėjimas socialiniu draudimu visuomenėje yra mažas.

Socialinę paramą, kuri teikiama visiems, kurių pajamos nepakankamos (pavyzdžiui, nepasiturinčioms šeimoms, neįgaliesiems ir t.t.) sudaro dvi pagrindinės dalys: piniginė parama ir socialinės paslaugos. Piniginė parama dažniausiai teikiama vaikus auginančioms bei mažas pajamas gaunančioms šeimoms. Tuo tarpu socialinės paslaugos orientuojasi daugiau į socialines grupes, kurios pačios nepajėgia savarankiškai savimi pasirūpinti, dažnai į tokių žmonių tarpą papuola senyvo amžiaus žmonės (kurių, kaip žinoma, vis daugėja).

Lietuvoje mokamos ir taip vadinamos valstybinės pensijos. Išskiriamos tokios rūšys: pirmojo ir antrojo laipsnių valstybinės pensijos, nukentėjusių asmenų valstybinės pensijos, pareigūnų ir karių valstybinės pensijos, mokslininkų valstybinės pensijos, teisėjų valstybinės pensijos.⁶³ Tačiau jos nėra tiesiogiai susijusios su nagrinėjama gyventojų senėjimo įtaka socialinės apsaugos sistemai tema.

⁶² Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, Pensijų kaupimo sistema

⁶³ LR Valstybinių pensijų įstatymas, I-730, 1994 m. gruodžio mėn. 22 d. 1 straipsnis

Kalbant apie ateitį, tikėtina, kad vis ilgėjanti gyvenimo trukmė nesustos vietoje. T.y. „statistiškai tikisi, jog perspektyvoje padėtis gerės: iki 2030 m. vyrų vidutinė tikėtina gyvenimo trukmė turėtų išaugti 6,2 metų (nuo 66,78 iki 73,0 metų), moterų – 4,5 metų (nuo 78,19 iki 82,7 metų)“.⁶⁴ Vadinasi, Lietuvos piliečiai, peržengę senatvės amžiaus slenkstį bei palikę darbo rinką, dar pragyvens nemažą gyvenimo tarpsnį. Tačiau šio gyvenimo kokybė priklauso ne tiek nuo jų, kiek nuo valstybės teikiamos paramos, socialinės ar sveikatos apsaugos politiko efektyvumo.

Šioje srityje valstybės gali sugriežtinti reikalavimus valstybinėms pensijoms gauti, didinti pensinio amžiaus ribą, griežtinti galimybes pasinaudoti ankstyvo išėjimo į pensiją programomis. Nesant demografiniam senėjimui, tokios reformos didintų vyresnių žmonių aktyvumo lygį. Dabar pagrindinė pasekmė, kuo didesnio darbingo amžiaus žmonių skaičiaus išlaikymas, kadangi vis senėjančioje visuomenėje greitai gali nebelikti darbingo amžiaus žmonių. Valstybės pareiga spręsti susiformavusius klausimus greitai ir efektyviai.

Nagrinėjant gyventojų senėjimo ir socialinės apsaugos temą svarbu atkreipti dėmesį į Statistikos departamento pateikiamus duomenis apie pensijų gavėjų skaičių ir išmokų dydį (1996-2009 metais).

5 lentelė. Pensijų gavėjų skaičius ir išmokų dydis (1996 – 2009 m.)

	Pensijų gavėjų skaičius metų pab. (tūkst.)	Išlaidos pensijoms (mln. Litų)	Išlaidos pensijoms (% nuo BVP)
1996 m.	902,7	2177,3	6,7
1997 m.	907,5	2671,7	6,7
1998 m.	917,2	3230,8	7,2
1999 m.	927,6	3538,9	8,1
2000 m.	941,1	3566,3	7,8
2001 m.	933,7	3532,6	7,3
2002 m.	942,4	3628,9	7,0
2003 m.	945,8	3850,9	6,8
2004 m.	942,4	4188,6	6,7
2005 m.	928,5	4700,2	6,5
2006 m.	917,6	5243,1	6,3
2007 m.	912,4	6535,8	6,7
2008 m.	923,6	8282,8	7,4
2009 m.	934,2	8811,9	9,6

Sudaryta autorės, pagal Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės duomenis,
Pensijų gavėjai ir išlaidos pensijoms

⁶⁴ Kanopienė V., Mikulionienė S. Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai, Gerontologija (mokslinis straipsnis) 2006; 7(4): 188–200, 193p.

Pastebima, kad bėgant metams tolygiai daugėja tiek pensijų gavėjų, tiek jiems išmokamų išmokų. 1996 m. priskaičiuota 902,7 tūkst pensijų gavėjų, jų pensijoms buvo skiriama 6,7% nuo BVP. Tuo tarpu 2009 metais pensijų gavėjų jau priskaičiuota 934,2 tūkst, o jų pensijoms išmokėti 9,6 % nuo BVP. Aišku, reikia įvertinti realis išlaidas pensijoms. 1996 metais iš viso pensijoms išmokėti buvo skirta 2177,3 mln. litų, o 2009 metais 8811,9 mln. litų (beveik keturis kartų daugiau nei 1996 metais). Išmokos pensininkams, remiantis Statistikos departamento duomenimis, per 1996-2009 laikotarpį tik augo, bet atsižvelgiant į tai, jog senyvo amžiaus gyventojų skaičius toliau ne tik ne mažėja, bet ir daugėja, galima teigti, kad išlaidos pensijoms ir toliau tik didės.

Kaip minėta anksčiau šiame darbe, didėjančios valstybės išlaidos yra ribotos, todėl turi būti priimtas tinkamas sprendimas, kaip tinkamai spręsti susidariusią padėtį nepakenkiant nei pensininkams, nei socialines įmokas mokantiems žmonėms.

„Pastarąjį šimtmetį pensijoje praleidžiamas laikas gerokai pailgėjo (...). Šiuo metu maždaug trečdalis suaugusiųjų gyvenimo praleidžiamas pensijoje. Ateityje ilgėjant gyvenimo trukmei šis laikas dar labiau pailgės, nebent daugiau laiko būtų praleidžiama darbo rinkoje ir žmonės į pensiją eitų vėliau. Iš 60-ies metų sulaukusių žmonių vis dar dirba mažiau nei pusė. Tai prieštarauja Barselonos Europos Vadovų tarybos susitikime valstybių narių priimtam išipareigojimui pailginti senatvės pensijos amžių penkeriais metais. Be to, tokia tendencija neatitinka strategijoje „Europa 2020“ iškelto tikslo – 75 proc. užimtumo, ir neigiamai veikia augimo potencialą. Spartaus senėjimo indekso didėjimo būtų galima išvengti, jei žmonės ilgiau liktų darbo rinkoje. Kitu atveju neišvengsime skausmingo įmokų didėjimo ir išmokų mažėjimo.“⁶⁵

Dėl senėjimo gali žymiai išaugti valstybės išlaidos, nors atskirose šalyse yra dideli skirtumai. „25 ES valstybėse narėse 2004–2050 m. planuojamas su amžiumi susijusių valstybės išlaidų padidėjimas 3–4 BVP punktais, o tai reiškia, kad valstybės išlaidos padidės 10 %. Šis didėjimas taps juntamas nuo 2010 m. ir išlaidos ypač smarkiai didės 2020–2040 m. Jos bus susijusios su pensijomis, sveikata ir vyresnio amžiaus žmonėms teikiamomis paslaugomis.“⁶⁶

Toliau aktyviai augant pagyvenusių žmonių skaičiui, bendras valstybės biudžetas gali tapti nepakeliamas. Tai pastebima ne tik Lietuvoje, bet daugelyje šalių. Kaip pasekmė, tai gali pakenkti būsimai pensijų ir socialinės apsaugos sistemų pusiausvyrai. Jei bus leidžiama su senėjimu susijusioms valstybės išlaidoms didinti biudžeto deficitą, atsiras nepakeliamos skolos spiralės efektas. Tokie rezultatai išsekins ekonomikos augimo potencialą, kenks bendros valiutos veikimui ir vėliau dėl to teks kaltinti pensijas ir

⁶⁵ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 9p.

⁶⁶ EUR-Lex, prieiga prie Europos Sąjungos teisės, prieiga internetu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006dc0571:LT:NOT>

sveikatos paslaugas. Tokia galima situacija sukeltų labai nepalankias pasekmes pensininkų ir mokesčių mokėtojų gerovei ateityje.

Šios numamos pasekmės verčia ieškoti išeities, galinčios padėti subalansuoti ir rasti išeitį visoms valstybėms, kuriose didėja pagyvenusių žmonių skaičius. Būtina rasti pusiausvyrą ir tinkamą sprendimą gaunamoms išmokoms ir turimiems finansams subalansuoti. Reikalingos reformos, kuriomis būtų siekiama vyriausybių ir įmonių atsakomybę pasidalinti su individualiais asmenimis: piliečiai vis aktyviau imami skatinami būti aktyvesniais pensijai sutaupytų pinigų ir išėjimo į pensiją laiko pasirinkimo atžvilgiu.

Įmanomos ir kitokio pobūdžio reformos, t.y. ilginant vyresnio amžiaus žmonių buvimą darbo rinkoje, t.y. atitolinant pensinį amžių. Tokios praktikos buvo imtasi ir iki 2006 metų vyko senatvės pensijos amžiaus ilginimas.

6 lentelė. Pensinio amžiaus ilginimas

Metai	Vyrai	Moterys
1995	60 m. 2 mėn.	55 m. 4 mėn.
1996	60 m. 4 mėn.	55 m. 8 mėn.
1997	60 m. 6 mėn.	56 m.
1998	60 m. 8 mėn.	56 m. 4 mėn.
1999	60 m. 10 mėn.	56 m. 8 mėn.
2000	61 m.	57 m.
2001	61 m. 6 mėn.	57 m. 6 mėn.
2002	62 m.	58 m.
2003	62 m. 6 mėn.	58 m. 6 mėn.
2004	62 m. 6 mėn.	59 m.
2005	62 m. 6 mėn.	59 m. 6 mėn.
2006	62 m. 6 mėn.	60 m.

Sudaryta autorės, pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 9 d. nutarimą Nr. 21

Kaip matome iš aukščiau pateiktų duomenų, vyrų pensinis amžius per 10 metų padidėjo 2 metais ir 4 mėnesiais, moterų – 4 metais ir 6 mėnesiais. Pagal dabartinius priimtus sprendimus norima vadovautis šia senąja praktika.

Kalbant apie pensijas ir šiuo metu su tuos susijusias problemas, reikia paminėti, kad patiems pensinio amžiaus žmonėms svarbiausia, kad išmokos būtų saugios, o jų gavimas – užtikrintas, t.y. kiekvienas pensininkas siekia užtikrintumo ir garantijų. Tai gali suteikti tik valstybė. Atsižvelgiant į gyventojų senėjimo faktą, visuomenės poreikis, kad valstybė užtikrintų su visumenės senėjimu susijusias

išmokas ir paslugas, tik didės.⁶⁷ Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje minima, kad pensiją kaip pagrindinį pajamų šaltinį nurodo 90% vyresnių nei 60 metų asmenų.

2.2. Senstanti visuomenė ir sveikatos priežiūra

„Europos Sąjungos visuomenė senėja ypač sparčiai. Nuo 2012 m. Europoje darbingo amžiaus gyventojų pradės mažėti, o vyresnių kaip 60 metų žmonių ir toliau daugės maždaug dviem milijonais per metus. Tai didelis iššūkis viešųjų finansų stabilumui, galintis turėti neigiamos įtakos skirtingų kartų žmonių solidarumui.“⁶⁸

„Akademikų ir praktikų dėmesys gyventojų senėjimo keliamam poveikiui sveikatos apsaugos sistemai nėra vienodas: vieni autoriai pernelyg sutirština niūrias prognozes, kiti vadovaujasi „stručio metodu“, t. y. ignoruoja šio demografinio proceso keliamus iššūkius. Griežtu P. Lloyd-Sherloku (2005) vertinimu, pagyvenusių žmonių sveikatos priežiūros poreikiai iki šiol buvo menkai arba visai neįtraukiami į tokių tarptautinių organizacijų kaip Pasaulio bankas, Pasaulio sveikatos organizacija, Tarptautinė darbo organizacija dienotvarkę. Jis teigia, kad „pagyvenę žmonės tebelieka globaliosios sveikatos politikos užribyje lygiai taip pat, kaip ir prieš 50 metų“ (Lloyd-Sherlok, 2005). Vis dėlto daugelis autorių prieštarauja šiai nuomonei pabrėždami, kad pasaulyje atliekama daugybė reikšmingų tyrimų, nagrinėjančių gyventojų senėjimo ir išlaidų sveikatos priežiūrai dinamiką (pvz., Beckett, 2000; Dang et al, 2001; Bains, 2003; Schulz, 2003; Howse, 2005) ir nemažai diskutuojama dėl adekvačių sveikatos reformų, kuriose tobuliau derėtų pagyvenusių žmonių sveikatos apsaugos poreikiai ir visuomenės galimybės juos tenkinti.“⁶⁹

Remiantis aukščiau išdėstyta Kanopienės V. ir Mikulionienės V. nuomone, pripažįstame faktą, kad vykstantis gyventojų senėjimas veikia sveikatos priežiūros poreikius ir išlaidas didėjimo linkme. Tam nagrinėti, tirti reikalingi išsamūs tyrimai. Tik jais besiremiamos valstybės galės imtis reikiamų priemonių senstančios visuomenės didėjantiems sveikatos poreikiams spręsti.

Sveikatos priežiūra ir jos teikiamos paslaugos savaime suprantama yra didesnės pensinio amžiaus žmogui. Įvertinant tai, kad vyresnių žmonių skaičius auga, išlaidos, skiriamos jų sveikatos priežiūrai, taip

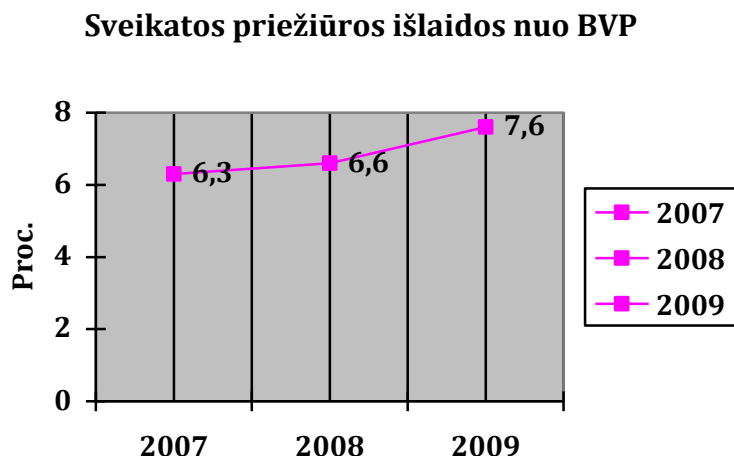
⁶⁷ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDF>, 4p.

⁶⁸ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Informacinis pranešimas „Europos aktyvaus senėjimo metai (2012)“, 466-oji plenarinė sesija, 2010 m. rugsėjo mėn. 1 d. Briuselis

⁶⁹ Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 5-6p.

pat proporcingai didėja. 2007 metais vyresnių nei 60 metų žmonių buvo 691 911, 2008 metais – 690 814, o 2009 – 692 608.

Remiantis Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikiamais duomenimis, sveikatos priežiūros išlaidos palyginti su bendroju vidaus produktu, kasmet auga.

Sudaryta autorės, pagal Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikiamus duomenis

4 pav. Sveikatos priežiūros išlaidos

„2008 metais valdžios sektoriaus išlaidos sveikatos priežiūrai (valstybės ir savivaldybių biudžetai bei privalomojo sveikatos draudimo fondo išlaidos) sudarė 5,3 mlrd. litų. Palyginti su 2007 m., jos padidėjo 19 proc., o palyginti su 2004 m. – jos išaugo 2 kartus.“⁷⁰ Lietuvos Sveikatos apsaugos ministerija pateikia duomenis apie išlaidas sveikatos priežiūrai nuo 2004 m. iki 2008 metų.

7 lentelė. Išlaidos sveikatos priežiūrai

Metai	Išlaidos sveikatos priežiūrai, mln.Lt	BVP, mln. Lt	% nuo BVP
2004	3 574,1	62 697,9	5,70
2005	4 224,2	72 060,4	5,86
2006	5 156,7	82 792,8	6,23
2007	6 138,5	98 669,1	6,22
2008	7 351,1	111 189,8	6,61

Sudaryta autorės, pagal Lietuvos sveikatos apsaugos ministerijos Higienos instituto Sveikatos informacijos centro duomenis, Lietuvos sveikatos statistika 2009 m. Vilnius 2010, ISSN 1648-0899

⁷⁰ Lietuvos sveikatos apsaugos ministerija Higienos instituto Sveikatos informacijos centras, Lietuvos sveikatos statistika 2009 m. Vilnius 2010, ISSN 1648-0899, 64p.

Didėjančias išlaidas skiriamas sveikatos priežiūrai galima sieti ir su mano nagrinėjama tema – sparčiu visuomenės senėjimu. „Siekiant suderinti didėjančius [visuomenės] poreikius ir ribotas finansines galimybes, visose Europos šalyse vykdomos sveikatos ir socialinės priežiūros sistemų reformos, keičiama sistemų organizacinė struktūra.“⁷¹

Pagyvenusiems ir vyresnio amžiaus žmonėms, akivaizdu, reikia daugiau sveikatos priežiūros paslaugų nei jauno ar vidutinio amžiaus žmogui. Tai pasižymi ne tokiu greitu diagnozės nustatymu, ligos simptomų priskyrimo senatvei bruožams ir požymiams, dažnų lėtinių ir ūminių ligų. Pagyvenusio amžiaus ligoniai dažnai vartoja 5-10 rūšių vaistų, jiems dažniau pasireiškia šalutinės vaistų reakcijos, ligos eiga ir visas sveikimas yra ilgesnis nei jauno ir vidutinio amžiaus žmogui ir kt.⁷² Visiems šiems vyresnio žmogaus amžiaus bruožams įveikti ir pašalinti reikalingos didesnės valstybės išlaidos.

„1999 m. Europos Komisijos komunikate „Bendroji socialinės apsaugos modernizavimo strategija“ buvo atkreiptas dėmesys į tvarios sveikatos apsaugos sistemos plėtros problemas ir pabrėžta, kad siekis užtikrinti aukštos kokybės paslaugas šioje srityje turėtų tapti viena iš svarbiausių paskatų glaudesnei valstybių narių tarpusavio kooperacijai. Sveikatos priežiūra buvo išskirta kaip viena iš keturių socialinės apsaugos sričių, kuriose buvo būtinas tarptautinis bendradarbiavimas. Dokumente pabrėžiama, kad dėl demografinio senėjimo paklausa sveikatos priežiūros paslaugoms ateityje toliau didės, todėl ypač svarbu garantuoti, kad jos būtų prieinamos visiems, kartu stiprinant vyresnio amžiaus žmonių ilgalaikės priežiūros sistemą ir plėtojant prevencinę veiklą.“⁷³ Taigi, vykstant aktyviam visuomenės senėjimo procesui, svarbu, kad sveikatos priežiūros paslaugos būtų prieinamos visiems, bei kad jos būtų kokybiškos. Tačiau tam reikalingas didesnis valstybės finansavimas, kas ir yra didžiausia kliūtis sprendžiant visuomenės senėjimo ir sveikatos priežiūros paslaugų klausimus.

Remiantis Kanopienės V. ir Mikulionienės S. straipsniu „Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje“ (2006 m.), išskirtinos šios tolesnių sveikatos ir socialinės politikos veiksmų kryptys:

- 1) Atsižvelgiant į epidemiologines tendencijas bei augančios paklausos struktūrinius pokyčius, sukurti ir įdiegti naujas sveikatos paslaugas, skirtas pacientams, sergantiems su organizmo senėjimu susijusiomis ligomis, kurios galėtų padėti palaikyti senų žmonių savarankiškumą;

⁷¹ Ulianskienė R., Vitkūnienė O., Hitaitė L. Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra, Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2006, Žmonių ištikliai sveikatos priežiūroje Vilnius 2007 ISSN 1648-7338

⁷² Bagdonas G., Damulevičienė G., Lesauskaitė V., Macijauskienė J., Valius L., Venskutonis D., Visokinskas A. Pagyvenusių žmonių sveikatos priežiūra, Vitae Litera, 2009, ISBN 978-9955-920-64-9, 15p.

⁷³ Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 11p.

- 2) Sukurti ir įgyvendinti prevencijos programas, kurios leistų pagyvenusiems žmonėms išlikti aktyviems, sveikiems ir nepriklausomiems iki seniausio amžiaus;
- 3) Pagerinti senyvo amžiaus žmonių galimybes naudotis sveikatos paslaugomis (panaikinti regioninius skirtumus, sutrumpinti laukimo laiką ir pan.);
- 4) Teikti alternatyvias geriatrines reabilitacines paslaugas už ligoninių ribų, sukurti bei plėtoti vietinius (bendruomenių) sveikatos centrus juose sutelkiant gydytojų, slaugytojų, socialinių darbuotojų pajėgas.⁷⁴

Senstant visuomenei, viena efektyviausių priemonių, galinčių užkirsti kelią dideliame vyresnio amžiaus žmonių sergamumui, profilaktika. Profilaktika padeda sumažinti susirgimo ir ligos riziką iki minimalaus lygio, anksti diagnozuoti ligas ir jas gydyti, išvengti lėtinių ligų komplikacijų. Vyresnio amžiaus žmonėms galima taikyti šias profilaktines priemones:

- žinių skleidimas, t.y. visų amžiaus grupių žmonėms teikiama informacija apie senėjimą, pagyvenusio amžiaus žmonių ligas;
- įvairios vakcinos;
- gyvenimo būdo pokyčiai (fizinis aktyvumas, nerūkymas, sveika mityba, alkoholinių gėrimų nevartojimas;
- konsultavimas, laiku teikiamos sveikatos priežiūros paslaugos.

Laiku vykdant prevencinius veiksmus, galima ženkliai sumažinti vyresnio amžiaus žmonių sergamumo rodiklius. Taip vyresnio amžiaus žmonėms suteikiant galimybę ilgiau išlikti aktyviems tiek darbo rinkoje, tiek visuomeniniame gyvenime, valstybei išleidžiant mažiau lėšų jų sveikatos priežiūros paslaugoms ir gydymui, slaugai ir priežiūrai.

„Jungtinių Tautų strateginiai dokumentai (Vienna International Plan of Action on Aging, Report of the Second World Assembly of Ageing) skelbia, kad rūpintis pagyvenusiais žmonėmis turi šeima, o visuomenė, valstybė turi tik padėti šeimai. Tik tuo atveju, jei pagyvenusio amžiaus žmogus yra vienišas, juo rūpintis turėtų visuomenė. Pagalba pagyvenusiam žmogui turi būti teikiama tikslingai, kad būtų išsaugotas jo savarankiškumas, autonomija, bet ne dirbtinai kuriamas priklausomumas.“⁷⁵

Tačiau „vis daugiau žmonių renkasi senatvę savo namuose, dėl to didėja socialinių ir slaugos paslaugų namuose poreikis. Keičiantis šeimos tradicijoms, daug senų žmonių gyvena vieni. Kaip rodo Europos Sąjungos valstybių narių patirtis, norint užtikrinti sąlygas vyresnio amžiaus žmonėms kuo ilgiau

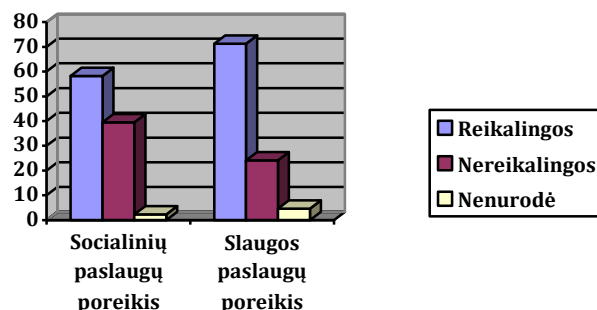
⁷⁴ Kanopienė V. Mikulionienė V. Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2), 12p.

⁷⁵ Bagdonas G., Damulevičienė G., Lesauskaitė V., Macijauskienė J., Valius L., Venskutonis D., Visokinskas A. Pagyvenusių žmonių sveikatos priežiūra, Vitae Litera, 2009, ISBN 978-9955-920-64-9, 8p.

gyventi savo namuose, pagalbos namuose tarnybos turi teikti kompleksinę pagalbą. Integruotos priežiūros paslaugų namuose modeliai atitinka senų žmonių ir jų šeimų poreikius.⁷⁶ Tai, savaime suprantama, didina valstybės išlaidas, kurios yra būtinos vyresnio amžiaus žmonių gerovei užtikrinti.

Remiantis Ulianskienės R., Vitkūnienės O., Hitaitės L. straipsnyje „Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra“ (2007 m.) aprašyto tyrimo duomenimis, kuriuo siekta ištirti sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikį senyvo amžiaus žmonėms Kauno rajone, gauti rezultatai atskleidė, kad „71,3 % reikalingos slaugos paslaugos ir 58,2 % - socialinės paslaugos. Kuo tiriamieji vyresni, tuo daugiau šios paslaugos reikalingos. Kaime gyvenantiems socialinių paslaugų reikėjo labiau (64,3 %), nei gyvenantiems mieste (49,6 %). Net 45,9 % respondentų nurodė, kad nuvykti pas šeimos gydytoją jiems sunku. Dauguma (86,4 %) respondentų nurodė, jog juos slaugę asmenys neturėjo medicininio išsilavinimo.“⁷⁷

Remiantis šiuo tyrimu autorės pateikia apklaustų respondent slaugos ir socialinių paslaugų poreikį, kuris aiškiai parodo, kad tiek slaugos, tiek socialinės paslaugos visuomenėje yra reikalingos.

Sudaryta autorės, pagal Ulianskienę R., Vitkūnienę O., Hitaitę L. Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra, Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2006, Žmonių ištikliai sveikatos priežiūroje Vilnius 2007 ISSN 1648-7338, 3p.

5 pav. Slaugos ir socialinių paslaugų poreikis

Dabar pagalbą pagyvenusiems žmonėms dažniausiai teikia slaugytojai ir šeimos gydytojai. Akivaizdu, kad senstant visuomenei, mažės galinčiųjų slaugyti skaičius, daugės slaugomųjų. Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija (2004 m.) teigia, kad Lietuvoje:

1) medicininės pagalbos ambulatorinės ir stacionarinės paslaugos pagyvenusių amžiaus žmonėms nepakankamai organizuotos;

⁷⁶ Ulianskienė R., Vitkūnienė O., Hitaitė L. Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra, Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2006, Žmonių ištikliai sveikatos priežiūroje Vilnius 2007 ISSN 1648-7338, 2p.

⁷⁷ Ulianskienė R., Vitkūnienė O., Hitaitė L. Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra, Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2006, Žmonių ištikliai sveikatos priežiūroje Vilnius 2007 ISSN 1648-7338, 3p.

- 2) sveikatos priežiūros paslaugų pagyvenusio amžiaus žmonėms reikia kur kas daugiau nei kitiems, taigi, visuomenei senstant, jų prireiks dar daugiau;
- 3) nepakanka sveikatingumo programų, skirtų pagyvenusiems žmonėms;
- 4) pagyvenusiems žmonėms per mažai teikiama specializuotų geriatrijos paslaugų sveikatos apsaugos įstaigose.

Tam, kad pagyvenusio amžiaus žmonėms būtų teikiama tinkamos sveikatos priežiūros paslaugos, reikia pradėti steigti specializuotus skyrius ar ligonines, kurios turėtų šias savybes:

- specializuotąsi gydyti pagyvenusius žmones;
- vadovautųsi tinkamu požiūriu ir veiktų tinkamoje aplinkoje;
- gydymo ir slaugos tikslas – grąžinti žmogų į bendruomenę;
- gerintų diagnostikos ir gydymo rezultatus;
- gerintų ligonio fizinę, socialinę ir psichologinę būklę;
- specializuotąsi reabilitacijoje;
- galėtų teikti skubią ir ilgalaikę pagalbą;
- galėtų suteikti atokvėpį ar siųsti į atitinkamą instituciją.⁷⁸

Lietuvoje kol kas numatyta steigti tokius centrus tik didžiosiose miestuose. Kiek ilgai truks, kol tokie centrai pradės duoti atitinkamus rezultatus, kiek lėšų tai kainuos parodys tik ateitis. Tačiau kaip bebūtų, greitų rezultatų tikėtis neverta, kadangi šiuo metu pagyvenusių žmonių karta yra dar konservatyvi ir tikriausiai bus nusistačiusi neigiamai tokių centrų atžvilgiu. Tačiau ateityje, vis labiau populiarėjant tokių centrų skaičiui, turėtų didėti ir suinteresuotų pagyvenusių žmonių, norinčių būti gydomais tokiuose centruose, skaičius.

2.3. Gyventojų senėjimo įtaka darbo rinkai ir užimtumui

Gyventojų amžiaus augimas įtakoja net tik darbo rinką, bet ir užimtumą. Augant visuminiam gyventojų skaičiui (ir neilgėjant darbingam amžiui) pradės mažėti darbingo amžiaus gyventojų skaičius, kadangi daug žmonių išeis į pensiją, o jauno ir vidutinio amžiaus gyventojų skaičius neauga ir proporcingai nebeatitinka pagyvenusio amžiaus žmonių skaičiui. Taigi, pagrindinė kaita darbo rinkoje – didėjantis pagyvenusių žmonių užimtumo darbo rinkoje skaičius.

⁷⁸ Bagdonas G., Damulevičienė G., Lesauskaitė V., Macijauskienė J., Valius L., Venskutonis D., Visokinskas A. Pagyvenusių žmonių sveikatos priežiūra, Vitae Litera, 2009, ISBN 978-9955-920-64-9, 9p.

Europos Bendrijų Komisija Komunikate Žalioji knyga „Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę“ prognozuoja, kad nuo 2005 metų iki 2030 metų darbingo amžiaus gyventojų (t.y. 15-64 metų) turėtų sumažėti 20,8 milijonais. **Kaip pagrindinius būdus šiai numatytai problemai spręsti mini greitesnį Lisabonos strategijos įgyvendinimą bei socialinės apsaugos, ypač pensijų sistemų, modernizavimą.**

Lisabonos strategija reikalauja imtis veiksmų įvairiose srityje: vidaus rinkos, informacinės visuomenės, mokslinių tyrimų, švietimo, struktūrinių ekonomikos reformų, stabilios valiutos ir makroekonominės politikos. Lisabonos strategija siekia sudaryti palankias sąlygas augimui ir darniems viešiesiems finansams. Taigi, modernizavus ir įvykdžius reformas ar pakeitimus visose Lisabonos strategijos numatytose srityje, susidarytų palankesnės sąlygos augimui ir darniems viešiesiems finansams plėtotis.

„2005 m. pabaigoje ES dirbo 22,2 mln. 55–64 m. amžiaus asmenų, 1,6 mln. šio amžiaus asmenų turėjo bedarbio statusą, o 28,5 mln. jau buvo nutraukę darbinę veiklą. Vienas iš Lisabonos strategijos tikslų yra padidinti dirbančių vyresnio amžiaus asmenų skaičių.“⁷⁹ Vadinasi, bendras dirbančiųjų 55-64 metų amžiaus asmenų (2005 m. pabaigoje) procentas tebuvo 42,45%, 2009 metais jau siekė 46%. Taigi, mažiau nei pusė priešpensinio amžiaus žmonių dirbo.

„Siekdama įveikti darbo jėgos stygių, su kuriuo dėl demografinių pokyčių susidurs netolimoje ateityje, 2001 m. kovo mėn. Europos Sąjunga priėmė sprendimą iki 2010 m. pasiekti, kad 50 proc. visų darbuotojų sudarytų 55–64 m. amžiaus asmenys.“⁸⁰ Remiantis LR Statistikos departamento prie LR Vyriausybės pateikiamais duomenimis, bendras moterų ir vyrų užimtumas visose amžiaus grupėse 2009 m. buvo 60,1% (1387,5 tūkst.). Užimtumo lygis tarp 55-59 metų amžiaus asmenų 63,2% (122 tūkst.), tarp 60-64 metų amžiaus asmenų vyravo 37.3% (58,3 tūkst.) užimtumo lygis, o tarp vyresnių nei 65 metų amžiaus asmenų 5,3% (28,3 tūkst.) užimtumas. Bendrai 2009 metais užimtumas vyresnių nei 55 metų amžiaus asmenų Lietuvoje tebuvo 15% (išsamiau žr. 8 lentelę).

⁷⁹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22

⁸⁰ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22

8 lentelė. Užimtumas tarp įvairių amžiaus grupių 2009 -2010 m.

Amžiaus grupės, m.	2009 m.			2010 m.		
	Užimtumo lygis, tūkst.	Užimtumo lygis, %	% nuo bendro šalies užimtumo	Užimtumo lygis, tūkst.	Užimtumo lygis, %	% nuo bendro šalies užimtumo
15-65 ir daugiau	1415,8	49,8	100	1343,7	47,8	100
15-19	6,0	2,4	0,42	4,1	1,7	0,31
20-24	106,9	39,3	7,55	93,2	35	6,94
25-29	177,1	75,2	12,51	155,6	69,4	11,58
30-34	170,3	77,3	12,03	175,7	75,4	13,08
35-39	185,1	76,8	13,07	175,9	75,6	13,09
40-44	195,0	79,0	13,77	182,4	75,7	13,57
45-49	204,9	77,0	14,47	193,4	74,6	14,39
50-54	161,9	72,4	10,02	167,6	71,9	12,47
55-59	122,0	63,2	8,62	116,7	61,1	8,68
60-64	58,3	37,3	4,12	54,7	33,8	4,07
65 ir daugiau	28,3	5,3	2,00	24,1	4,5	1,79

Sudaryta autorės pagal Statistikos departamento prie LR Vyriausybės duomenis

Pagal informaciją, išdėstytą aukščiau, matyti, kad Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto siūlymas iki 2010 m. pasiekti, kad 50% darbo rinkos sudarytų 55-64 m. metų asmenys nebus pasiektas. Pagal Statistikos departamento pateikiamus duomenis, 2009 m. šis skaičius vos siekia 15%. Tačiau svarbiausia, kad vyresnio amžiaus asmenų (kartu ir pensinio amžiaus) darbingumas kasmet augtų, nes tik šiam skaičiui didėjant būtų išlaikyta galimybė (neilginant pensinio amžiaus) gauti adekvačias pensines išmokas. Tačiau tema dėl pensinio amžiaus ilginimo šiame darbe nagrinėta bus detaliau ir išsamiau.

Kalbant apie vyresnio amžiaus asmenų darbingumo ir užimtumo skatinimą ir norint pagerinti šiuos rodiklius, būtina parengti, plėtoti ir įgyvendinti politiką ir veiklos modelius, skirtus jų amžiaus ir pramonės permainų keliamoms problemoms spręsti. Vienas sprendimo būdų būtų šių permainų valdymas įdarbinant visų amžiaus grupių ir kuo įvairesnio išsilavinimo bei kvalifikacijos darbuotojus.

Atsižvelgiant į besikeičiančią visuomenę, iš darbo rinkos pasitraukiama palyginti anksti. Vertinant ir kalbant apie bendrą darbo našumą ir privalomą pagyvenusių žmonių skaičiaus didėjimą darbo rinkoje, negalima daryti išvados, kad darbo našumas kris. „Tačiau apskritai numatoma, kad Europos Sąjungoje iki 2010 m. dirbančiųjų sumažės 19 mln. žmonių.“⁸¹ Fizinių, protinių gabumų mažėjimas visų pirma

⁸¹ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDF>, 3p.

pasireiškia daug vėlesniais gyvenimo etapais nei iki pensinio amžiaus. Reikia įvertinti ir tai, kad kiekvienas žmogus, jo fizinė bei dvasinė sveikata, yra individuali ir sergamumas, gabumų mažėjimas, darbo našumo kritimas priklauso nuo kiekvieno asmens atskirai. Be to, darbo našumas priklauso ne tik nuo dirbančiųjų amžiaus, bet ir nuo noro dirbti, nusiteikimo, savo galimybių realizavimo, darbo pobūdžio ir asmenybės atitikimo.

Įvertinant tai, kad senstančių žmonių skaičius vis auga, tokio amžiaus asmenų darbingumas turi būti skatinimas. Tai pasitarnautų tiek patiems žmonėms (integracija besikeičiančioje visuomenėje, pilnavertiškumo jausmas, t.t.), tiek pačiai darbo rinkai (daugiau įmokų iš dirbančių darbingo amžiaus asmenų, mažiau mokamų išmokų (pensijų) ir t.t.). Vyresnio amžiaus asmenų aktyvumui pritariama ir straipsnyje *Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity*.⁸² Čia skelbiama, kad savanoriškas vyresnio pensinio amžiaus bet aktyvių ir dar galinčių dirbti žmonių darbas leistų kovoti su senėjimo sukeliomomis problemomis.

„Vyresnio amžiaus asmenų įdarbinimo rodikliai aukščiausi Švedijoje“⁸³ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas taip pat teigia, kad paskutines vietas pagal vyresnio amžiaus asmenų įdarbinimo rodiklius užima Lenkija ir Liuksemburgas.⁸⁴ Reikia pastebėti ir atkreipti dėmesį į faktą, kad dauguma vyresnio amžiaus asmenų, vis dar esančių darbo rinkoje, yra aukštesnį išsilavinimą turintys žmonės. Aukštesnį išsilavinimą turintys asmenys ilgiau stengiasi išlikti darbo rinkoje, kadangi taip realizuoja save, savo per visą gyvenimą įgytus gebėjimus. Tam įstaigose reikia skatinti visą gyvenimą trunkančius mokymus, kadangi jie puoselėja žmonių žinias ir įgūdžius.

Pagrindinės vyresnio amžiaus asmenų pasitraukimo iš darbo rinkos priežastys:

- a) jų darbdavys pertvarko savo įmonę, praranda konkurencingumą arba nepalanki konjunktūra pasaulinėje darbo ir paslaugų rinkoje,
- b) pablogėjo jų sveikata arba jie privalo globoti trečiuosius asmenis,
- c) jiems trūksta kvalifikacijos ir gebėjimo dirbti su pažangių technologijų įrenginiais, ypač informacijos ir ryšių srityje,

⁸² *Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity. Communication from the Commission. – Commission of the European Communities, Brussels, COM, 1999. – Council of the European Union interneto svetainė: http://ec.europa.eu/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf [2011 04 04]*

⁸³ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 27p.

⁸⁴ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 27p.

- d) nes jiems trukdo vidinis įsitikinimas, kad jie neturi prisitaikymo savybių, kurių svarbiausios yra motyvacija ir gebėjimas mokytis.⁸⁵

Kadangi vyresnio amžiaus asmenys sunkiau prisitaiko prie besikeičiančių sąlygų, įmonėms persitvarkant ar keičiant profilį, vadovams reiktų organizuoti papildomus mokymus tam, kad vyresnieji lengviau įveiktų pasikeitimus ir nepasitrauktų iš darbo rinkos anksčiau laiko.

Pablogėjus sveikatai vyresnio amžiaus žmonės stengiasi netgi anksčiau laiko išeiti į pensiją. Tačiau darbdaviai turėtų būti motyvuoti juos išlaikyti darbo rinkoje, o pablogėjusios sveikatos problemas siūlyti spręsti papildomomis atostogomis, įvairiomis kompensacijomis ar kitokiomis privilegijomis. Dažnai nutinka taip, kad vyresnio amžiaus darbuotojams tenka globoti (prižiūrėti) nebegalinčius savimi pasirūpinti artimuosius. Šiai problemai spręsti darbdaviai gali panaudoti kompensuojamąsias priemones. Be to, retas pasitrauks iš darbo rinkos anksčiau nei priklausys, jei piniginiu atžvilgiu jam labiau apsimokės dirbti nei gauti pensiją ar tiesiog nutraukti darbinę veiklą iki pensijos gavimo. Vadinasi, senyvo amžiaus darbuotojams turi būti garantuojamas tinkamas uždirbtas atlygis.

Kalbant apie trečią pasitraukimo iš darbo rinkos priežastį dėl kvalifikacijos trūkumo (nesvarbu kokioje srityje dirbant), dažnas darbdavys nenori investuoti į vyresnio amžiaus darbuotojus, kadangi po mokymų, trumpas jų darbingumas. Tačiau mažėjant dirbančiųjų skaičiui, mokymai, perkvalifikavimai privalomi net ir vyresnio amžiaus darbuotojams.

Paskutinė minima priežastis susijusi labiau su vidiniais žmonių įsitikinimais. Dalis vyresnio amžiaus asmenys tiesiog nebenori naujų iššūkių, kita dalis – priešingai nori ir siekia būti naudingi savo įmonėms kuo ilgiau. Todėl ši pasitraukimo iš darbo rinkos priežastis subjektyvi, viskas priklauso nuo kiekvieno individualių įsitikinimų ir prisitaikymo savybių.

Pripažįstant faktą, kad žmonės gyvena ilgiau ir perspektyvoje pragyvenamas amžius vis ilgės, reikia įvertinti tai, kad „žmonės turi ilgiau likti darbo rinkoje – kitu atveju bus mokamos neadekvačios pensijos arba išlaidos pensijoms išaugs tiek, kad bus neįmanoma jų padengti. Dėl demografinių problemų, kurias krizė dar labiau paaštrino, mažės ekonomikos augimas.“⁸⁶ Tai didžiausia problema, susijusi su visuomenės senėjimu.

⁸⁵ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

⁸⁶ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 4p.

2000 metais priimtoje Lisabonos strategijoje nurodoma siekiamybė – iki 2010 metų pasiekti 70% bendrą užimtumą ES.⁸⁷ Eurostat duomenimis, 2008 m. užimtumas Europoje buvo 65,9%, tuo tarpu 2009 m. jis smuko ir tesiekė 64,6%. Spėjama, kad senėjant visuomenei, ekonomikos augimo rodikliai gali mažėti dėl, visų pirma, sumažėjusio darbingo amžiaus gyventojų skaičiaus. Iš prognozių galima spręsti, kad jei dabartinės tendencijos ir politikos kryptys liks nepakitusios, 25 ES valstybių narių vidutinis metinis BVP augimo rodiklis automatiškai nukris nuo 2,4 % 2004–2010 m. iki vos 1,2 % 2030–2050 m. Bėgant laikui Europa turės vis labiau remtis našumo didėjimu, kuris taps pagrindiniu ekonomikos augimo šaltiniu. Kadangi darbo jėga neauga, o krenta, pagrindinės išeitys, kaip minėta aukščiau, didinti vyresnio amžiaus darbingumo lygį bei kelti našumo lygį.

„Papildomas Lisabonos uždavinys buvo moterų užimtumo lygį nuo 51 proc. 1999 m. (lyginant su 61 proc. vyrų užimtumo lygiu) pakelti iki 60 proc. 2010 m. Moterims darbo rinkoje ištis sekasi geriau, tačiau to negalima pasakyti apie vyresnes darbuotojas (55 - 64 metų). Šioje gyventojų kategorijoje 2010 m. numatyta pasiekti 50 proc. užimtumo lygį, bet 2002 m. dirbo tik 40,1 %.“⁸⁸

„Europos Komisijos komunikate „Ataskaitos „Užimtumas Europoje 2007 m.“ svarbiausios idėjos“ (2007) pažymima, kad šiuo metu, palyginti su tarptautiniais standartais, vyresnio amžiaus europiečiai menkai dalyvauja darbo rinkoje, o 55–64 metų asmenų užimtumas vis dar atsilieka nuo Stokholme iškelto tikslo 6,5 proc. punktais. Europos Sąjungos šalys šiuo metu taiko įvairias aktyvaus senėjimo strategijas, tačiau tik Šiaurės Europos šalims geriausiai pavyksta integruoti vyresnio amžiaus darbuotojus į darbo rinką ir juos ten išlaikyti.“⁸⁹

Mažėjant darbingo amžiaus asmenų darbo rinkoje reikia rasti kuo daugiau sprendimo būdų šiai problemai spręsti. Minimos geriausios išeitys – skatinimai ir suteikiamos įvairaus pobūdžio lengvatos ir galimybės priešpensinio amžiaus asmenims, kad kuo ilgiau jie išliktų darbo rinkoje bei našumo kėlimas.

Visų pirma, šioje vietoje reikia įvertinti psichologinį aspektą: dalis vyresnio darbingo amžiaus asmenų stengiasi pritapti besikeičiančioje, vis atsinaujinančioje darbo rinkoje, todėl savo pastangomis jie tobulėja patys bandydami pritapti prie pasikeitusių sąlygų (nedirbdami ar kitaip nedalyvaudami darbo rinkoje kaip tik paspartina savo gabumų mažėjimą). Tam, kad darbuotojai ilgiau išbūtų darbo rinkoje, t.y. visą savo darbingą gyvenimą, būtinos perkvalifikavimo galimybės, naujosios technologijos bei tokios paslaugos kaip lankstus darbo grafikas, nuotolinis darbas arba turimų įgūdžių gerinimas.

⁸⁷ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>

⁸⁸ Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje visuomenėje, prieiga internetu <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html>

⁸⁹ Valstybinė švietimo strategija 2003-2012 m. (2007). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras (bukletas), 2p.

Darbdaviai turi įvertinti vyresnio amžiaus žmonių įgytą patirtį, kurią privalu perduoti jaunesnėms kartoms. Darbdaviai turėtų būti motyvuoti perimti (perduoti) įgytą patirtį, to išmokyti naujus darbuotojus. Tą patvirtina ir Europos Komisija: „mažėjant darbo jėgai, vienintelis augimo šaltinis 2020 m. bus darbo jėgos produktyvumas“⁹⁰; „dirbančiųjų mažėja dėl mažėjančio darbingo amžiaus žmonių skaičiaus 2010 – 2060 m. sušvelnins tik didėjantis darbo jėgos aktyvumo lygis daugelyje šalių ir augantis grynosios imigracijos lygis kai kuriose šalyse“.⁹¹

Mažėjant jauno bei vidutinio amžiaus darbingų gyventojų skaičiui, susidaro didesnės galimybės visų pirma darbo rinkoje aktyviau dalyvauti pagyvenusioms moterims (kurios buvo tarsi „išmetamos“, ignoruojamos darbo rinkos). „Papildomas Lisabonos uždavinys buvo moterų užimtumo lygį nuo 51 proc. 1999 m. (lyginant su 61 proc. vyrų užimtumo lygiu) pakelti iki 60 proc. 2010 m. Moterims darbo rinkoje ištis sekasi geriau, tačiau to negalima pasakyti apie vyresnes darbuotojas (55 - 64 metų). Šioje gyventojų kategorijoje 2010 m. numatyta pasiekti 50 proc. užimtumo lygį, bet 2002 m. dirbo tik 40,1 %.“⁹²

Pagyvenusių (55-64 metų amžiaus) moterų didesnio darbingumo skatinimą taip pat remia ir Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas. Komitetas „pirmaeilės svarbos uždaviniu laiko tai, kad valstybės narės ir Komisija imtųsi priemonių, kurios suaktyvintų pastangas vyresnio amžiaus moterų įdarbinimo srityje, papildytų jas naujais elementais ir drąsiai taikytų naujus, iki šiol dar neišbandytus metodus.“⁹³ Taip pat šalia pagyvenusių moterų didės ir vyresnio amžiaus vyrų įdarbinimas.

Vyresnio amžiaus darbuotojai sudaro ir toliau sudarys didėjančią bendrą darbo jėgos ir ekonomikos produkcijos išteklių dalį. Europos Komisija Komunikate „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, skirtame Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui taip pat pritaria, kad atotrūkis tarp vyrų ir moterų dalyvavimo darbo rinkoje rodiklių turėtų laipsniškai mažėti, ypač tose šalyse, kuriose jis šiuo metu didelis.

Vienas iš galimų skatinimų – pensinio amžiaus žmonių įdarbinimas. „Vyresnio amžiaus dirbančiųjų užimtumas turėtų didėti daugelyje valstybių narių įgyvendinus darbingo amžiaus ilginimo reformas.“⁹⁴ Nors daugelyje šalių dar palyginti retai įdarbinami vyresnio amžiaus darbuotojai (ypatingai

⁹⁰ Europos Komisijos Žalioji knyga. Adekvačios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT>, 4p.

⁹¹ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDE>, 3p.

⁹² Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje visuomenėje, prieiga internetu <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html>

⁹³ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22

⁹⁴ Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą“, 2009., 3p.

pensinio amžiaus) „dėl pernelyg didelio siekio išeiti į pensiją, dėl socialinių ir mokesčių sistemų teikiamų nepakankamų finansinių paskatų dirbi, ir dėl nelabai palankios amžiaus vadybos darbo vietoje, kuri visų pirma pasireiškia nepakankamomis galimybėmis mokytis ir net diskriminacija vyresnių žmonių atžvilgiu.“⁹⁵ Reikia įvertinti ir tai, kad šiuo kriziniu laikotarpiu, darbo vietų vos užtenka jauno ir vidutinio amžiaus asmenims. Tačiau krizinių metų laikotarpis anksčiau ar vėliau baigsis ir jau dabar reikia investuoti tiek į jaunų, tiek į pagyvenusių žmonių išsilavinimą.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomone dėl senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės perversmams, kiekviena ES „valstybė narė turi parengti savo „nacionalines vyresnio amžiaus asmenų užimtumo skatinimo gaires“, kuriose būtų numatytos toliau išvardytos vyresnio amžiaus darbuotojų užimtumą skatinančios veiklos sritys, o valstybės narės, kurios minėtas gaires jau turi, privalo jas periodiškai persvarstyti ir tikslinti.“⁹⁶ Vadinasi, senstanti visuomenė ir jos įdarbinimas yra prioritetas ES uždavinys ir siekis.

Senstant visuomenei, ypač svarbu jaunimui suteikti kokybišką išsilavinimą, tenkinantį darbo rinkos ir žiniomis grindžiamos visuomenės poreikius, ir plėtoti mokymąsi visą gyvenimą taip, kad žmonės išsaugotų savo žmogiškąjį kapitalą, mokėtų prisitaikyti prie besikeičiančių sąlygų, būti naudingi ilgą laiką darbo rinkai ir kartu valstybei. Investavimas tiek į vyresnio amžiaus, tiek į jaunų žmonių išsilavinimą suteikia galimybes jiems dirbti efektyviau, naudingiau bei veiksmingiau, taip pat užtikrina stabilesnį užimtumą.

Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomone, darbdaviams visų pirma turi būti nustatyta, kad jie geriausiai gali pasinaudoti vyresnio amžiaus asmenų patirtimi ir žiniomis. Organizacijų valdymas turi būti orientuotas į įvairaus amžiaus darbuotojų įdarbinimą. Tokiose organizacijose sprendžiami senėjančių darbuotojų motyvacijos ir kūrybingumo išsaugojimo, darbo ritmo pritaikymo siekiant išvengti profesinio išsekimo laikui bėgant, įvairaus amžiaus grupių darbuotojų ryšių užmezgimo klausimai. Šios priemonės kelia darbo našumą ir sprendžia Europos darbo rinkos problemas.

Valstybės narės jau imasi priemonių, kad pailgintų darbinės veiklos laikotarpį. Pailginti darbingumo laikotarpį galima sveikatos politikos priemonėmis, kuriomis siekiama, kad piliečiai ir senatvėje būtų geros sveikatos. Prasta sveikata – vienas iš ankstyvo išėjimo į pensiją veiksnių. Sveikatingumo stiprinimas leidžia ilgiau teikti naudą valstybei.

⁹⁵ EUR-Lex, prieiga prie Europos Sąjungos teisės, prieiga internetu <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006dc0571:LT:NOT>

⁹⁶ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22

Vyresnio amžiaus asmenims turi būti stengiamasi užtikrinti tokios darbo sąlygos, kurios būtų naudingos abiems pusėms, t.y. tiek darbdaviui, tiek darbuotojui. Tam reikia remtis tiksliais skaičiavimais, kuriuose būtų numatyta:

- valstybių narių atlyginimų ir pensijų mokėjimo tvarka;
- vyresnio amžiaus žmonių įdarbinimo sąlygos darbuotojo ir darbdavio atžvilgiu;
- vyresniems nei 50 m. ir net 45 metų ribą peržengusiems darbuotojams skirta visą gyvenimą trunkančio mokymosi sistema, į kurią būtų įtrauktas nuolatinis profesinis tobulinimas.⁹⁷

Kaip minėta anksčiau, į darbuotoją turi būti investuojama: tiek mokant uždirbtą atlygį, tiek sudarant palankias darbo sąlygas, tiek organizuojant ir vykdant nuolatinius visą gyvenimą trunkančius mokymus. Šios priemonės, kurių privalu imtis, turi pagerinti užimtumą, vyresnio amžiaus darbuotojų aktyvumą darbo rinkoje. Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje nurodoma, kad priešpensinio amžiaus bedarbiams gana sudėtinga įsitraukti į darbinę veiklą. Jiems taip pat kaip ir pensinio amžiaus asmenims sunkiau nei jaunesniems įsitraukti į darbinę veiklą.

Viena pagrindinių kliūčių, stabdančių vyresnio amžiaus žmonių įdarbinimą – naujos informacinės ir ryšių technologijos (IRT). Vyresnio amžiaus žmonės „bijo šių technologijų“, todėl atsiranda elektroninė atskirtis. Tam įveikti reikalingos visą gyvenimą trunkančios mokymo programos, kuriose vyresnio amžiaus žmonėms būtų padedama įveikti ir perprasti informacines ir ryšių technologijas.

Galima išskirti šias pagrindinės priemonės, skirtas vyresnio amžiaus darbuotojų išlaikymui darbo rinkoje

1) Darbuotojų vertinimai.

Valstybė, siekdama išlaikyti vyresnio amžiaus darbuotojus darbo rinkoje, visų pirma valstybinėse įstaigose, organizacijoje bei privačiose įmonėse turėtų skatinti diegti prevencinį mechanizmą, kurio vienas esminių elementų yra vyresnio darbuotojo vertinimas, atliekamas karjerai įpusėjus. Šiuo vertinimu būtų „siekiama apsaugoti darbuotoją nuo galimo vietos praradimo grėsmės“⁹⁸. Svarbu, kad ši praktika būtų remiama ir valstybės politikos, kadangi taip pasiekimas didesnis užtikrintumas, kadangi vyresnio amžiaus asmenys išsaugo darbą ir tęsia arba sugrįžta į aktyvų gyvenimą.

2) Kvalifikacijos vertinimo procesai.

⁹⁷ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22

⁹⁸ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

Kvalifikacijos vertinimo procesai tai kita priemonė, padedanti palaikyti vyresnio amžiaus darbuotojų skaičių įmonėse. Tai veikia kaip prevencinis mechanizmas, padedantis nustatyti, kuriuo momentu ir kokiomis aplinkybėmis reikia įsikišti jei kvalifikacija yra per žema arba reikalingi kvalifikacijos kėlimo kursai. Kiekvienas įstaigos „darbuotojas kartą per keletą metų turėtų dalyvauti kvalifikacijos vertinimo procedūroje ir atlikti interviu ir testą dalyvaujant profesinės veiklos ekspertams. Įgyti praktiniai gebėjimai, pripažinti nacionaliniame viešųjų mokymų centrų tinkle, suteiktų pagrindą tolesniam profesinės veiklos tobulinimui.“⁹⁹ Jei nustatoma, kad darbuotojo gebėjimų lygis neatitinka keliamų reikalavimų, organizuoti reikalingus kursus atitinkamai kvalifikacijai pasiekti ir tobulinti turimus gebėjimus.

3) Vadovavimas, globojimas.

Kaip gera motyvacinė priemonė vyresnio amžiaus darbuotojams išlaikyti darbo rinkoje – pavesti jiems vadovauti arba globoti. Aišku, jų turima kvalifikacija ir gebėjimai turi atitikti įmonėje keliamus reikalavimus. Svarbu pastebėti, kad jiems pavedus kuruoti (pavyzdžiui, naujai priimtą darbuotoją), vyresni darbuotojai jaučiasi labiau vertinami ir reikalingi pačiai įmonei. Visoms įstaigoms vertinga pasinaudoti vyresnio amžiaus darbuotojų patirtimi ir įgūdžiais, todėl toks „paskatinimas“ ir jų „puoselėjimas“ vertingas tiek pačioms įmonėms, tiek vyresnio amžiaus žmonėms, tiek naujai priimamiems darbuotojams, kadangi vyresnieji perteikia įvairius savo sukauptos patirties aspektus. Tačiau kiekvienas darbuotojas yra individualus ir reikia nepamiršti, kad, priešingai nei anksčiau paminėta, daliai vyresnio amžiaus darbuotojų tinkama paskata išlikti darbo rinkoje būtų lengvesnio darbo paskyrimas. Tokie darbai, nors yra ir lengvesni, taip pat reikalauja jiems naujų žinių ir įgūdžių. Svarbu, kad kiekvienam būtų sudaroma laisvė pasirinkti ir į norus būtų atsižvlegiama. Toks lankstus požiūris į žmogų ir orientavimasis į kiekvieno darbuotojo interesus atskirai garantuotų didesnę užimtumą, ilgesnį buvimą darbo rinkoje. Juk būtent to valstybė ir siekia: daugiau dirbančių, o tuo pačiu ir iš Sodros gaunančių išmokas asmenų. Tam pasiekti ir skatinamas tiek įstaigų, tiek darbuotojų interesų derinimas.

4) Lankstus darbo grafikas, laipsniškos profesinės veiklos nutraukimo priemonės.

Viena efektyviausių priemonių, padedančių išlaikyti vyresnio amžiaus žmones darbo rinkoje – lankstus darbo laikas ir suteikiamos kompensuojamosios priemonės. Tokie siūlymai kaip darbas ne visą darbo dieną, lankstus darbo laiko grafikas ar laipsniškos profesinės veiklos nutraukimo priemonės padeda lengviau su tuo susidoroti tiek žmonėms (nebūna tokio didelio streso), tiek pačioms įmonėms (daugiau laiko rasti ir apmokinti naujus darbuotojus esamoms pareigoms užimti). Nacionalinėje gyventojų senėjimo

⁹⁹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

pasekmių įveikimo strategijoje minima, kad „dalis priešpensinio ar pensinio amžiaus žmonių nepajėgia ar nenori dirbti visą darbo laiką, bet tai nereiškia, kad jie visiškai nenorėtų dirbti. Jiems galėtų tiktai lanksčiai organizuojamas darbas (darbo vietos skaidymas įvedus ne visą darbo dieną ir atsisakius viršvalandžių, lankstesnis pamainų organizavimas, terminuotas, namudinis, agentūrinis, nuotolinis darbas, savarankiškas užimtumas, paslaugos, sezoniniai darbai ir panašiai).“¹⁰⁰ Šioje strategijoje taip pat minima, kad Lietuvoje kol kas darbas ne visą dieną išplėtotas gana menkai (taip dirba tik 10% visų Lietuvos darbuotojų ir 17% ES darbuotojų). Tačiau labiau išsivysčiusiose šalyse terminas „flexible work“ (liet. lankstus darbas). Tai darbo praktika, kada darbuotojui suteikiama tam tikra laisvė priimti sprendimus, kaip darbas bus atliekamas, kiek darbo valandų jis praleis darbo vietoje ir t.t. Svarbiausia tai, kad darbas vienaip ar kitaip būtų atliktas.

5) Atlyginimo ir premijų sistema

Ši minima priemonė taip pat skatina vyresnius žmones ilgiau pasilikti darbo rinkoje. Tinkamas ir motyvuojantis atlyginimas už darbą leidžia jiems ilgiau išlikti darbo rinkoje ir už tai būti tinkamai atlygintam. Darbo laiko sutrumpinimas, papildomų atostogų suteikimas taip pat skatinančios priemonės išlikti ir nenutraukti darbinės veiklos. Vyresnio amžiaus darbuotojų išaugojimas darbo rinkoje leidžia pačiam darbuotojui atėjus laikui apsispręsti, įvertinus visą gaunamą naudą dirbant ir pasitraukus iš darbo rinkos, kada pasitraukti į pensinį amžių.

6) Visą gyvenimą trunkantys mokymai.

Apie šią sprendimo priemonę kalbėta jau ir anksčiau, tačiau konkrečiai apie tai šnekant, visose organizuojamose mokymuose didelę dalį dalyvaujančių turėtų sudaryti vyresni kaip 50 metų darbuotojai. Dalyvavimas ir įtraukimas į tokius mokymus kelia turimą kvalifikaciją, leidžia darbuotojams jaustis reikalingais ir vertingais įmonei (nes į juos visa dar investuojama). Manoma, kad didelę naudą teikia žinių atnaujinimo kursai. Tokiose kursuose pasitikrinami turimi gebėjimai, prisimenami (laikui bėgant, net ir dirbant konkrečioje srityje, jie pasimiršta) anksčiau įgyti įgūdžiai. Visą gyvenimą trunkančius mokymus kaip viena iš išečių, galinčių padėti sušvelninti visuomenės senėjimo sukeltus padarinius mini ir Europos Komisija straipsnyje (1999 m.). Čia pabrėžiama, kad vyresnio amžiaus žmonės noriai mokosi, taip neprarasdami savo įgūdžių.¹⁰¹

Reikia pabrėžti, kad mūsų valstybėje, kurioje priimtas sprendimas vėlinti pensinį amžių, būtina keisti požiūrį į visą dirbantįjį personalą. **„Ne amžius, o kvalifikacija ir žinios turi lemti darbuotojo**

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos Nacionalinė gyventojų gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija. 204 06 14, LR Vyriausybės nutarimas Nr.737, 60str.

¹⁰¹ Towards a Europe for All Ages. Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity. Communication from the Commission. – Commission of the European Communities, Brussels, COM, 1999. – Council of the European Union interneto svetainė: http://ec.europa.eu/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf [2011 04 04], 21p.

galimybę likti darbo rinkoje.¹⁰² Daugelis pensinio amžiaus žmonių jau nebeturi įsipareigojimų (tokių kaip maži vaikai, šeima) ir turėdami nemažai laisvo laiko tikrai norėtų užsidirbti papildomų pajamų. Todėl labai svarbu skelbti jiems vertingą informaciją, kreiptis į juos asmeniškai, paskatinti susisiekti su konkrečiomis įmonėmis (kurioms jų turimi gebėjimai būtų naudingi ir vertini). To siekis – padaryti juos aktyviais darbo rinkos nariais. „Šiems tikslams pasiekti būtų naudingos tokios priemonės: — informaciniai seminarai klausimais, susijusiais su vyresnio amžiaus grupės asmenų problemomis, — šiai amžiaus grupei skirtos darbo ir profesinės karjeros biržos, pavyzdžiui, diskusijų grupės „tiems, kam virš 50“ arba „darbo centrai“.¹⁰³ Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje minima (76,5 str.), kad priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmonės per mažai skatinami dalyvauti darbo rinkoje.

Yra įmonių, kur **valdymas orientuotas į skirtingo amžiaus darbuotojus. Tokiose įstaigose įdarbinamas** tam tikras skaičius vyresnio ir jaunesnio amžiaus darbuotojų. Tuo siekiama užtikrinti gerą skirtingų amžiaus grupių „paskirstymą“ ir apsaugoti nuo aukštos kvalifikacijos darbuotojų trūkumo. Tokio metodo tikslas – skatinti bendradarbiauti skirtingų amžiaus grupių, kvalifikacijos, kultūrų ir gebėjimų darbuotojus. Pagrindiniai rezultatai ir pranašumai – „kyla bendras personalo kvalifikacijos lygis ir jo pajėgumas diegti naujoves, — vyresnio amžiaus darbuotojų, gaunančių gerus atlyginimus, buvimas įmonėje rodo jauniems darbuotojams potencialias jų profesinės veiklos galimybes“.¹⁰⁴

Pastebima, kad sprendžiant įvairias problemas, su kuriomis susiduria įmonės, jos veiksmingiau ir efektyviau yra išsprendžiamos tose darbuotojų grupėse, kurios suformuotos atsižvelgiant ne tik į atitinkamą kvalifikaciją, bet ir į amžiaus įvairovę.¹⁰⁵ Tai dar kartą liudija esamą naudingą kartų patirtį, kurios negalima prarasti.

Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija konstatuoja pagrindines vyresnio amžiaus asmenų mažo darbingumo priežastis:

- 1) priešpensinio ir vyresnio amžiaus žmonės per mažai skatinami ilgiau išlikti darbo rinkoje, vengiama juos įtraukti į užimtumo rėmimo, aktyvios darbo rinkos politikos priemones, profesinį mokymą, kvalifikacijos tobulinimą. Nepakankamai plėtojamas lanksčiai organizuojamas darbas.

¹⁰² Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

¹⁰³ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

¹⁰⁴ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

¹⁰⁵ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėse (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22, 28p.

- 2) Daugelis vyresnio amžiaus asmenų per anksti palieka darbo rinką ir gyvena iš pensijos, nors yra pajėgūs dirbti ir uždirbti didesnę pensiją sau ir kitiems.
- 3) Nekuriamas teigiamas vyresnio amžiaus žmonių, kaip darbuotojų ir visuomenės narių, įvaizdis. Darbdaviai neskatinami įvertinti vyresnio amžiaus darbuotojų privalumų.
- 4) Neužtikrinamas pilnavertis vyresnio amžiaus žmonių gyvenimas. Dėl mažų pajamų ir atitinkamos infrastruktūros stokos jiems nepakanka galimybių šviestis, dalyvauti kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

Pati valstybinė socialinė sistema, turinti garantuoti teisę į pensiją, dėl savo veiklos modelio negali užtikrinti, kad jos dydis atitiktų pragyvenimo lygį ateityje.

„Valstybinė pensijų sistema, įgyvendinama „Sodros“, atspindi ekonominę padėtį, darbo užmokestį bei dirbančiųjų skaičių. „Sodroje“ veikia einamojo finansavimo sistema – kiek surenkama, tiek išdalinama. Tai yra socialinės rinkos ekonomikos elementas, kuris nebepasiteisina keičiantis demografinėi situacijai – daugėja pensinio amžiaus žmonių ir mažėja juos išlaikančių dirbančiųjų (apdraustųjų). „Sodros“ pensijos didėtų, jeigu darbingo amžiaus žmonių nemažėtų, o jų atlyginimai augtų, tačiau pastaruoju metu buvo atvirkščiai.“¹⁰⁶

„Pensininkų išlaikymo krūvis darbingo amžiaus žmonėms auga visoje Europoje. Lietuvoje 2009 metais vieną pensininką išlaikė vos 1,18 apdraustųjų, kai 2007 metais šis santykis dar buvo 1,35. Žinoma per tokį trumpą laikotarpį pensininkų išlaikymo krūvis padidėjo dėl krizės sukeltų padarinių – padidėjusio nedarbo, šešėlinės ekonomikos išplitimo, o taip pat didėjančios migracijos. Tačiau per artimiausius dešimtmečius šis santykis mažės dėl gyventojų senėjimo bei ilgėjančios gyvenimo trukmės. Šiandien mūsų atlyginimai ir pensijos yra didesnės, nei prieš dvidešimt metų ir adekvatūs ekonominiam lygmeniui, tačiau numoti į ateitį – mažų mažiausiai neatsakinga.“¹⁰⁷

¹⁰⁶ Dobravolskas A. „Būsima pensija – ne vien „Sodros“ rūpestis“ <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/adobravolskas-busima-pensija-ne-vien-sodros-rupestis.d?id=39014949>, [žiūrėta 2010 m. 12 mėn.]

¹⁰⁷ Dobravolskas A. „Būsima pensija – ne vien „Sodros“ rūpestis“ <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/adobravolskas-busima-pensija-ne-vien-sodros-rupestis.d?id=39014949>, [žiūrėta 2010 m. 12 mėn.]

3.KARTŲ SOLIDARUMAS

3.1. Kartų solidarumo tyrimo aprašymas

Solidarumas – tolygus naudos ir naštos pasiskirstymas tarp įvairaus amžiaus kartų. Europos socialinis modelis remiasi skirtingomis nacionalinėmis tradicijomis ir kartų solidarumo stiprinimo idėjomis, „pabrėžia būtinybę išsaugoti bei plėtoti su Europos socialiniu modeliu susijusias vertybes – lygybę, solidarumą, asmens teises ir atsakomybę, nediskriminavimą, dalijimąsi geroje ir galimybe visiems piliečiams naudotis aukštos kokybės viešosiomis paslaugomis“.¹⁰⁸

Apibendrintai būtų galima išskirti šiuos kartų solidarumo stiprinimo metodus:

- 1) Vyresnių nei 60 metų asmenų skatinimas ilgiau likti darbo rinkoje;
- 2) Jaunimo nedarbo mažinimas;
- 3) Socialinio draudimo įmokų tarifo didinimas;
- 4) Visų kartų atstovų mokslo dirbant (visą gyvenimą trunkantis mokymasis) plėtojimas;
- 5) Pensinio amžiaus vėlinimas.

Europos Parlamentas mano, kad demografiniai pokyčiai ir jų įtaka visuomenei yra ypač svarbūs valstybių narių ir Sąjungos ateiviai ir pritaria, kad mažėjant gimstamumui ekonomikos augimą galima išlaikyti gausinant dirbančių žmonių skaičių, diegiant naujoves ir didinant produktyvumą, taip pat modernizuojant socialinę apsaugą. Apie šiuos pokyčius kalbama ir norint stiprinti kartų solidarumą. Taigi, vykstant tokiems demografiniams pokyčiams, kartų solidarumas turi būti nenutrūkstamas ir skatintinas veiksnys.

„Kartų solidarumo principas yra vienas iš Europos socialinio modelio struktūros kertinių akmenų“¹⁰⁹ Senstant visuomenei, susidaro padėtis, kada tenka iš pagrindų peržiūrėti savo nacionalinės valstybės socialinės apsaugos modelius.

Kartų solidarumui, o tiksliau sąveikai tarp jaunų ir vyresnio amžiaus žmonių išsiaiškinti buvo atliktas tyrimas.

Tyrimo tikslas – išsiaiškinti vyraujančią nuomonę, tarp jauno (šiam tyrimui tai asmenys iki 30 metų amžiaus), vidutinio (30-45 metų amžiaus) ir vyresnio (vyresni nei 45 metų) amžiaus piliečių apie šiuo metu vykstantį gyventojų senėjimo procesą, vykstančius pokyčius darbo rinkoje ir kt. Atliktame

¹⁰⁸ Būsimas Europos socialinis modelis, Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos ateities socialinio modelio (2005/2248(INI)) 3p.

¹⁰⁹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui Skatinti kartų solidarumą, 2008 m., 1p.

tyrimu taip pat buvo siekta išgirsti, kokius pagrindinius sprendimo būdus ir metodus siūlo skirtingų kartų atstovai, kokia susidariusi nuomonė apie socialinės apsaugos sistemą ir kt. (anketa pridedama – Priedas 2).

Tyrimo problema – kartų solidarumo nepakankamumas senstančios visuomenės aplinkoje.

Tyrimo imtis – nepriklausomai apklausti 78 respondentai. Respondentai atrinkti ir apklausti atsitiktine tvarka, jų pasiskirstymas tiek amžiaus, tiek išsilavinimo srityse skiriasi. Kadangi anketinė apklausa gana plati ir reikalaujanti išsamių atsakymų (taip siekiant išsiaiškinti kiekvieno individo asmeninę nuomonę konkrečiais klausimais), respondentų skaičius ir gauti rezultatai leidžia tinkamai įvertinti visuomenėje egzistuojančią padėtį ir ištirti kartų solidarumo problemą.

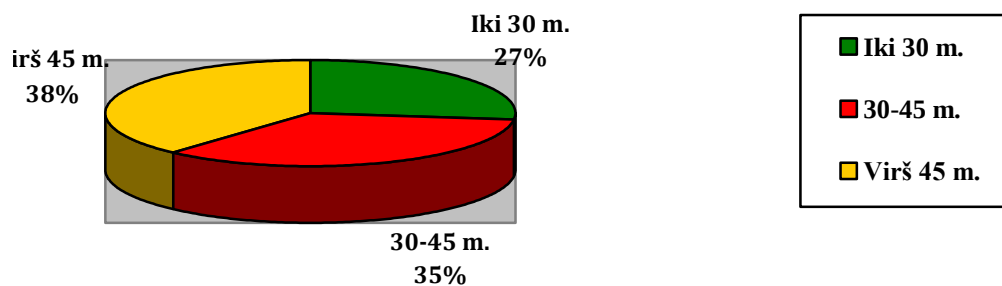
Tyrimui atlikti pasirinkta anketinė apklausa, kuri leidžia gauti objektyvią informaciją. Tokio pobūdžio anketinė apklausa (t.y. kiekybinis tyrimas) pasirinkta dėl galimybės prognozuoti, t.y. statistiškai pagrįsti, kaip vienoje ar kitoje situacijoje elgsis dauguma žmonių, ką apie susidariusią padėtį ir galimus sprendimo būdus mano visuomenės atstovai. Svarbu paminėti, kad kiekybiniai tyrimai leidžia išmatuoti ir prognozuoti skaičiais. Be to, šio tyrimo metu gautus duomenis ir rezultatus galima išplėsti ir pritaikyti visai populiacijai.

Anketą sudaro – indikaciniai klausimai, leidžiantys indikuoti tiriamąjį (pavydžiui, lytis, amžius, išsilavinimas ar kt.), atviri klausimai, neturintys atsakymų variantų ir suteikiantys visišką laisvę nuomonei išsakyti (atsakymai į šiuos klausimus yra visapusiškesni, atviresni, individualūs ir labiau apgalvoti) bei uždari klausimai, kuriuos lengva lyginti ir gretinti.

Tyrimo data – tyrimas atliktas 2010 m. lapkričio – 2011 m. kovo mėnesiais.

Anketinėje apklausoje dalyvavo 78 žmonės (iš jų 36 vyrai ir 42 moterys). Laikantis anksčiau aptarto skirstymo į jauno, vidutinio ir vyresnio amžiaus žmonių grupes, reikia paminėti, kad šiame tyrime daugiausia dalyvavo vyresnio amžiaus (vyresnių nei 45 metai) žmonių. Žemiau pateikiamas jauno, vidutinio ir vyresnio amžiaus asmenų pasiskirstymas tarp tyrime dalyvavusių respondentų.

1 Diagrama. Respondentų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes

Sudaryta autorės

Reikia paminėti, kad vyresnio amžiaus asmenys aktyviau dalyvavo apklausoje. Tai liudija jų suinteresuotumą artėjančiu pensijiniu amžiumi ir visais su tuo susijusiais klausimais. Tačiau tai kartu įrodo senstančios visuomenės požymius. Respondentai pasirinkti atsitiktine tvarka, todėl kyla pagrindas manyti, kad visuomenėje dominuoja vyresnio amžiaus asmenys. Tai įrodo tyrimo problemos kilmę, t.y. vis augantį vyresnio amžiaus žmonių skaičių visuomenėje.

Iš 78 apklaustųjų respondentų, daugumą, t.y. 78 %, sudaro vedę arba ištekėję asmenys. Mąstant kritiškai, šeimas sukurę asmenys labiau domisi savo ateitimi (tame tarpe ir pensija, senatvės apsirūpinimu).

Anketoje pateikti klausimai apie Sodros sistemos efektyvumą, pensijų sistemos teisingumą, socialinį pagrįstumą atskleidė visuomenėje vyraujančią neigiamą nuomonę minėtais klausimais. Paprašyti įvertinti pensijų sistemos efektyvumą, kur 1 – mažas efektyvumas, o 5 – tinkamas ir geras pensijų sistemos efektyvumas, nei vienas iš respondentų neįvertino jos aukštesniu nei 3 balai. Tik 8 iš 78 turėjo neutralią nuomonę šiuo klausimu (įvertino 3 balais). Visi likę pensijų sistemos efektyvumą įvertino kaip mažą (1 arba 2 balai). Panašūs duomenys gauti ir vertinant pensijų sistemos teisingumą ir socialinį pagrįstumą. Nei vienas nevertina pensijų sistemos kaip socialiai pagrįstos ir teisingos, o visi likę 97% vertina ją kaip veikiančią blogai arba netgi labai blogai. Taigi, matome, kad visuomenės nuomonę reikia keisti ir gerinti, o tai įmanoma tik vykdant pokyčius socialinės apsaugos srityse, tobulinant pensijų mokėjimo, Sodros efektyvumo veikimo principus.

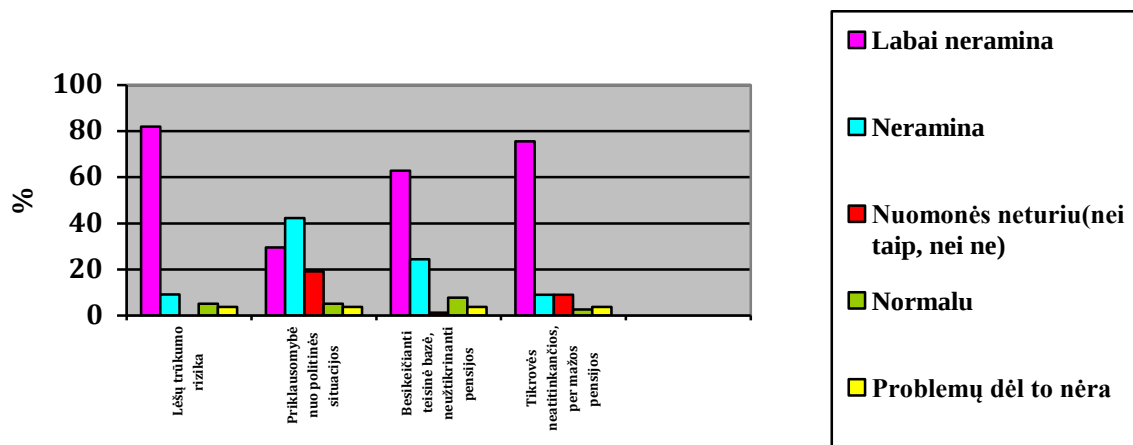
Vertinant socialinį draudimą ir iš jo gaunamą naudą, respondentų išsakyta nuomonė nedaug skyrėsi nuo anksčiau aptartų klausimų. Daugiau nei pusė (45 apklaustieji) nepasitiki juo, o likusiųjų nuomonė pasiskirstė tarp neutralios ir žemiau nei vidutinė pozicijų. Svarbu paminėti, kad čia taip pat nebuvo nė vieno, išreiškusio pasitikėjimą socialiniu draudimu. Tai taip pat įrodo poreikį socialinės apsaugos sistemos tobulinimui.

Anketoje indikuoti šie labiausiai neraminantys su Sodra susiję veiksniai:

- 1) Lėšų trūkumo rizika;
- 2) Priklausomybė nuo politinės situacijos;
- 3) Besikeičianti teisinė bazė, neužtikrinanti pensijos;
- 4) Tikrovės neatitinkančios, per mažos pensijos.

Respondentai, paprašyti įvertinti šių veiksnių aktualumą, buvo gana kategoriški ir vieningi. Tai atsispindi žemiau pateikiamame scheme.

2 Diagrama. Labiausiai neraminantys SODROS veiksniai

Sudaryta autorės

Trys iš keturių veiksnių apibrėžiami kaip labai neraminantys. Labiausiai respondentus neramina lėšų trūkumo rizika. Su šiuo veiksnium žmonės labiausiai bijo susidurti, tačiau šiandieninėje senstančioje visuomenėje, jeigu nebus imtasi jokių veiksmų, šis veiksnys taps neišvengiamu. Tačiau kartu šio veiksnio išskyrimas kaip labiausiai neraminančio, patvirtina faktą, kad visuomenei rūpi, iš ko jiems bus mokamos uždirbtos pensijos, kaip bus kompensuojamas ir sprendžiamas lėšų trūkumas ir panašūs klausimai. Vadinasi, visuomenei rūpi, kaip valdžios atstovai spręs su jų pensijų mokėjimu iškilusias problemas.

Tikrovės neatitinkančios, per mažos pensijos respondentams taip pat vienas iš aktualiausių klausimų. Lyginat su Europos Sąjungos valstybėmis, Lietuvoje egzistuojančios pensijos yra vos ne mažiausios. Vidutinė senatvės pensija 2010 m. buvo vos 747 Lt. Didžiosiose ir senosiose Europos Sąjungomis valstybėse vidutinė pensija viršija 1000 EUR. Taigi, kaip matome, Lietuvai dar tikrai toli iki tokio lygio senatvės pensijų ir neveltui pensijos Lietuvoje laikomos per mažomis ir neatitinkančiomis realių gyvenimo sąlygų.

Lėšų trūkumo rizika, per mažos pensijos nustelbia Sodros priklausomybę nuo politinės situacijos ir besikeičiančios teisinės bazės. Tačiau be reikalo, juk būtent dėl politinės bei ekonominės situacijos pensijos 2010 m. visiems pensininkams buvo sumažintos ir kol kas vis dar tik žadamas jų atsaymas į ankstesnį lygį. Argi tai ne įrodymas, jog pensijų dydis priklauso nuo valstybės ekonominės padėties? Be to, priklausomai nuo valstybės politinės situacijos, valdžioje vykstančių veiksmų ir permairų, keičiasi ir teisinė bazė. Taigi, reikia pripažinti, kad tai pagrindinė priežastis visoms kitoms su Sodra susijusioms kliūtims.

Reikia atkreipti dėmesį, kad apklaustieji respondentai nė vienu atveju nesudarė daugumos (daugiau nei 50%) pasisakydami už anksčiau išvardytus veiksnius kaip normalius ir nekeliančius neramumų. Gauti rezultatai leidžia daryti išvadą, kad visuomenėje vyrauja neigiama nuomonė dėl Sodros, pensijų sistemos efektyvaus veikimo. Piliečiai netiki jos teisingumu, yra nusivylę jos gaunama nauda, bijo dėl lėšų trūkumo bei pernelyg mažų ir neproporcingų pensijų dydžio. Šios problemos tiesiogiai susiję su gyventojų senėjimu, nes būtent dėl jo sukeliama neramumai visuomenėje. Pasekmės akivaizdžiai jaučiamos, tą pripažįsta ir visų kartų atstovai.

Toliau atliktame tyrime pateikti klausimai ir respondentų atsakymai leis susidaryti nuomonę dėl galimybių keisti ir tobulinti egzistuojančią padėtį, taip pat įvertinti esamą ir būsimą kartų solidarumą sprendžiant visuomenės senėjimo problemą.

3.2. Kartų solidarumas

Vienas pagrindinių socialinės apsaugos sistemos tikslų ir funkcijų – koordinuoti ir kontroliuoti socialinio draudimo bei socialinės paramos politiką, tinkamai paskirstyti gaunamas lėšas, jas koordinuoti ir kontroliuoti. Svarbu išsiaiškinti, ar tinkamai respondentai suvokia socialinės apsaugos paskirtį ir jos pagrindinius uždavinius. 65 % apklaustųjų socialinės apsaugos sistemos uždavinį įvardijo teisingai arba beveik teisingai. Tačiau pasitaikė ir įdomių socialinės apsaugos sistemos „uždavinių“, tokių kaip: „laimingas žmogus“, „pinigų grąžinimas kai asmuo išeina į pensiją“, „šiltas, ramus, sotus, saugus, įdomus ir sveikas žmonių gyvenimas“... Dalis (4 respondentai) pagrindinio socialinės apsaugos sistemos uždavinio neišskyrė.

Remiantis gautais atsakymais, galima teigti, kad vis dėl to dauguma suvokia socialinės apsaugos sistemos paskirtį ir pagrindinius uždavinius. Dauguma atsakymų, kaip minėjau, buvo teisingi. Kiekvieno piliečio socialinių garantijų užtikrinimas, stabilumo garantavimas, socialinės paramos funkcionavimas, socialinės žmonių gerovės garantavimas, nedarbingų piliečių (pensininkų, neįgaliųjų, sergančiųjų) pragyvenimo lygio užtikrinimas, visas šias sritis koordinuoja ir kontroliuoja socialinė apsaugos sistema. Vadinasi, remiantis daugumos respondentų atsakymais, socialinės apsaugos paskirtis, pagrindiniai uždaviniai ir tikslai visuomenėje suvokiami teisingai.

Kaip pagrindinės socialinės apsaugos sistemos kryptys anketinėje apklausoje buvo išskirtos šios:

a) darbo rinka ir užimtumas (apima darbo teisę, užimtumo ir darbo rinkos politikos klausimus, darbuotojų saugos ir sveikatos, įmonių socialinės atsakomybės problemas);

b) socialinis draudimas (visi klausimai, susiję su pensijų kaupimo sistemomis, ligos ir motinystės, nedarbo, sveikatos bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimas);

c) šalpos išmokos (ligos ir motinystės, našlaičių, slaugos ar priežiūros);

d) socialinė integracija (visi klausimai, susiję su lyčių lygybe, lygiomis galimybėmis, socialinėmis paslaugomis ir socialiniu darbu);

e) šeima ir vaikai (apima socialinę paramą šeimoms ir vaikams, šeimos politiką, vaiko teisių apsaugą);

f) jaunimo politika.

Respondentų rečiausiai minimos kryptys, su kuriomis teko susidurti – socialinė integracija bei jaunimo politika. Iš visų apklaustųjų, vos vienas teigė, kad teko susidurti su jaunimo politika ir vos du respondentai susidūrė su socialinės integracijos kryptimi. Svarbu paminėti, kad nebuvo nė vieno, atsakiusiojo, jog teko susidurti su visomis socialinės apsaugos sistemos kryptimis.

Dažniausiai respondentai įvardijo susiduriantys su darbo rinkos ir užimtumo, socialinio draudimo bei šeimos ir vaikų kryptimis. Šios sritys aktualiausios ir sukeliančios daugiausiai problemų šiandieninėje visuomenėje. Dažniausiai gaunama nauda buvo išskirta šiose srityse:

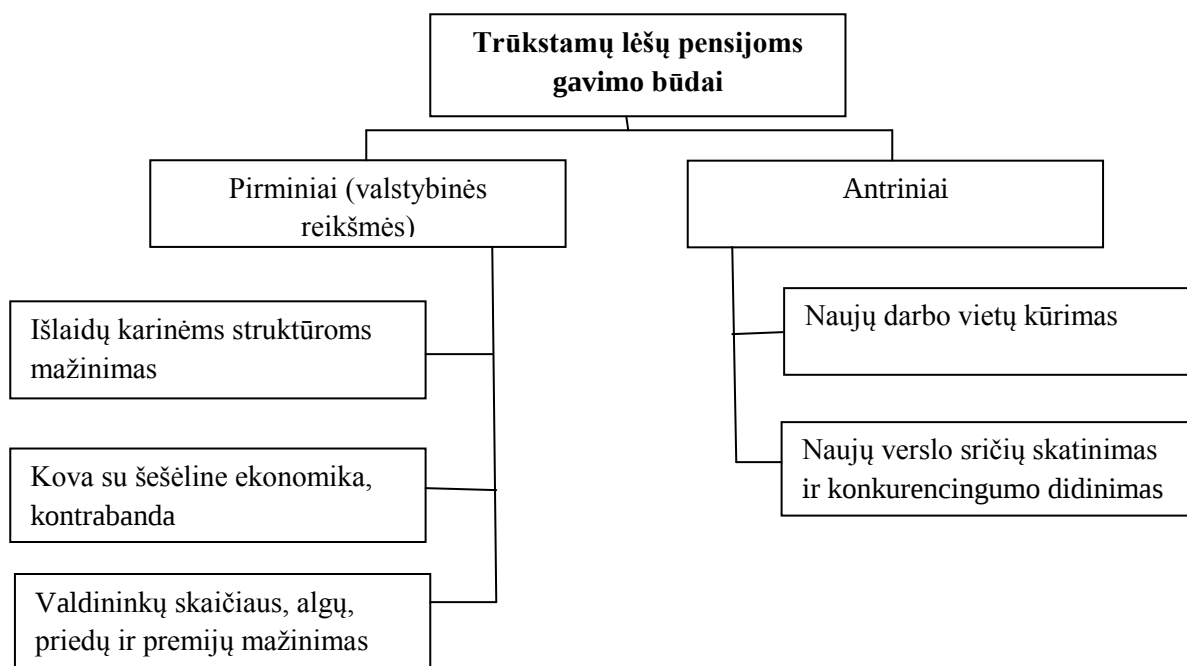
- išmokos ligos ir motinystės atvejais;
- socialinė parama mirus vienam iš tėvų;
- didesnės garantijos darbo rinkoje auginant mažamečius vaikus.

Tačiau reikia pabrėžti, kad iš tikrųjų realybėje kiekvienas pilietis susiduria su visomis anksčiau išvardytomis socialinės apsaugos sritimis. Kiekvienam iš mūsų tenka spręsti darbingumo klausimus, susidurti su darbinėmis problemomis (pavyzdžiui, darbo ir poilsio laikas, priklausančios socialinės garantijos, saugos ir sveikatos reikalavimai ir t.t.). Neišvengiamai visi dalyvaujame ir socialinio draudimo sistemoje, tai yra, kaupiame pensiją valstybiniuose ir privačiuose fonduose, gauname ligos ar motinystės pašalpas. Visa visuomenė, kad ir kaip tai būtų keista ir neįprasta apklausoje dalyvavusiems respondentams, dalyvauja ir socialinėje integracijoje: rūpinamasi lygiomis galimybėmis, parama nukentėjusiems asmenis, socialiniu darbu ir socialinėmis paslaugomis. Bet to, vis mes kažkada buvome vaikai, turime arba turėsime šeimą. Vadinas, kiekvienam mūsų turi būti nesvetima vaiko teisių apsauga, šeimos bei jaunimo politika.

Žinant šį faktą, kad visuomenei daro įtaką visos anksčiau minėtos socialinės apsaugos kryptys ar paprasčiausiai ji yra su jomis susijusi, šiek tiek neįprasta, kad respondentai neatpažįsta ir nepritaiko jų sau, kaip sričių, kurios tiesiogiai juos liečia. Aišku, šiuo metu vieni daugiau susiję pensijų klausimais ar socialinėmis paslaugomis, kiti su šeimos, vaikų ar jaunimo politika, tačiau socialinės apsaugos sistemos

kuruojamos sritys yra skirtos kiekvienam visuomenės nariui (nors iš respondentų gautų atsakymų matome, kad jie to neatpažysta).

Vykdamas tyrimą, kaip faktas buvo pripažinta, kad visuomenei senėjant vis daugiau trūksta lėšų pensijoms išmokėti. Ši problema buvo aptarta ir ankstesniuose šio darbo skyreliuose. Iš respondentų, kaip priimamų politinių sprendimų stebėtojų, norėta išgirsti, kaip ir kokius jie įsivaizduotų būdus, kuriais būtų galima pagerinti padėtį, t.y. padidinti turimas lėšas pensijas išmokėti. Apibendrinus gautus rezultatus, juos būtų galima suskirstyti į pirminius (valstybinės reikšmės) ir antrinius:

6 pav. Metodai, kaip padidinti lėšas, skirtas pensijoms mokėti

Pirminiams sprendimo būdams priskyriau tuos respondentų atsakymus, kurių galima imtis bet kuriuo metu, t.y. jiems papildomo laiko nereikia, bei kurių iniciatyvai reikalinga valdžios atstovų tinkama pozicija ir sprendimai. Tiek valdininkų skaičiaus, tiek išlaidų karinėms struktūroms mažinimas nereikalauja didelių pastangų. Be to, šie veiksmai priklauso tik nuo pačios valstybės. Jeigu valdantieji realiai suvoktų pensijų trūkumo riziką, o ne vien tik kalbėtų, tai galėtų būtų pirmaeiliai veiksmai, nuo kurių galėtų pradėti imtis spręsti pensijų lėšų didinimo klausimą. Šešėlinei ekonomikai Lietuvoje susiklosčiusi palanki situacija, valdžia vienintelė, galinti tai pakeisti, tačiau, kaip matome iš jos veiksmų, tai palanku valdantiejiems. Daug susikompromitavusių valdžios atstovų palaiko kontrabandą bei šešėlinę ekonomiką, todėl norint jai užkirsti kelią ir taip padidinti gaunamas valstybės lėšas, valdžiai turi nestigti ryžto ir noro su tuo kovoti. Tokia kova padidintų Sodros biudžetą ir lėšas, skiriamas pensijų išmokoms.

Antriniai sprendimo būdai kovojant su per mažomis lėšomis, skirtom pensijoms mokėti, tai būdai, kuriems įvykdyti negana vieno sluoksnio (pavyzdžiui, valdžios ar verslininkų) sprendimo. Šie metodai veiktų tik susiejant abiejų pastangas. Norint sukurti naujas darbo vietas, negana darbdaviams ar verslininkams priimti šį sprendimą. Tam valstybė turi sudaryti palankias sąlygas, pavyzdžiui, skatinti kurti naujas pramonės arba gamybos šakas, plėsti esamas, mažinti mokamus mokesčius. Verslo konkurencingumo skatinimas taip pat turi kilti iš valstybės pastangų. Konkurencingas verslas skatina verslo plėtrą, naujas investicijas, o tuo pačiu didina gaunamą darbo užmokestį, sumokamus mokesčius į valstybės biudžetą (kas savaime padidina ir Sodros biudžetą).

Respondentai suvokia, kaip galima pakeisti susidariusią padėtį, tačiau neturi pakankamai galių šims veiksams įvykdyti.

Ilgesnis dalyvavimas darbo rinkoje nei numato pensinis amžius, viena iš išeičių, kaip galima „sutaupyti“ trūkstamas lėšas pensijoms mokėti. Tačiau šiandieninėje situacijoje visuomenė sulaukusi pensinio amžiaus retai kada dar esti darbo rinkoje. Siekiant išsiaiškinti, kokie veiksniai paskatintų ilgesnį nei pensinis amžius buvimą darbo rinkoje, respondentai buvo paprašyti atsakyti, kas įtakotų jų sprendimą ilgiau dalyvauti darbo rinkoje. Pagrindinės priemonės ir veiksniai buvo išskirti šie:

- didesnis atlyginimas;
- įvairios lengvatos (priedai už stažą, ilgesnės atostogos, lankstus darbo grafikas);
- pažiūros į darbuotoją (pagarba);
- pilnas atlyginimas ir pensija vienu metu;
- galimybė tobulintis ir dalyvauti seminaruose;
- galimybė konsultuoti kitus;
- darbuotojo sveikatos priežiūra įmonės lėšomis.

Veiksnių gausa tik įrodo, kad žmonės nėra nusiteikę priešiskai darbui ilgiau pensinio amžiaus ribos. Nepriimtinas valstybei gali pasirodyti tik viena iš aukščiau išvardintų priemonių, t.y. gaunamas atlyginimas ir pensija vienu metu. Tačiau juk gaunant uždirbtą atlygį, mokami mokesčiai, kurie paskirstomi pagal valstybės poreikius, o pensija – tai jau uždirbtas žmogaus atlygis. Todėl realiai gauti vienu metu ir pensiją, ir atlygį už darbą, įmanoma.

Esant nepalankiai visuomeninei situacijai, t.y. kai neužtenka Sodros lėšų pensijoms išmokėti ir vis senstant visuomenei, valdžios atstovai turėtų apsvarstyti visus įmanomus būdus ir metodus sprendžiant susidariusią padėtį. Kaip minėjau, pasinaudojant respondentų įvardintomis priemonėmis, galima padidinti dirbančiųjų skaičių ir taip nemažinti, o priešingai, didinti valstybės biudžetą. Didesnis biudžetas – daugiau Sodros lėšų, daugiau galimybių mokėti didesnes išmokas.

Ankstesniuose skyriuose pagrindinės visuomenės senėjimo priežastys minimos šios:

- Sanitarijos ir medicinos pasiekimai (gerėja medicinos priežiūra ir gydymo metodai);
- Industrinė revoliucija;
- Švietimo revoliucija;
- Mokslo ir technologijų pasiekimai;
- Mirtingumo mažėjimas;
- Gimstamumo mažėjimas;
- Migracijos srautai (daug jaunų žmonių palieka Lietuvą).

Tyrimu buvo siekima išsiaiškinti, kokias priežastis nurodo eiliniai Lietuvos gyventojai, todėl respondentai buvo paprašyti įvardinti pagrindines jaunų žmonių skaičiaus mažėjimo, o vyresnių didėjimo priežastis. 72 respondentai (iš 78), t.y. 92% nurodo pagrindines dvi priežastis: gimstamumo mažėjimas ir jaunų žmonių masinė emigracija. Reikia sutikti su jų nuomone, kad šios priežastys yra esminės ir pagrindinės, visos kitos (medicinos, technologijų pasiekimai ir kt.) tik antrinės. Užkirtus kelią emigracijai, šalyje situacija pagerėtų jaunų, vidutinių ir vyresnių žmonių skaičiaus užimtumo rodikliai. Tačiau tam visų pirma reikia spręsti darbo rinkos, užimtumo ir apmokėjimo problemas (emigruojama būtent dėl šių priežasčių). Valdžios atstovai nepakankamai rimtai skiria dėmesio šiai problemai, neįvertindami, kokios gali būti teigiamos pasekmės išsprendus emigracijos problemą, nors tai ir prieštarautų laisvo darbo jėgos judėjimo principui ES.

Užkirtus kelią emigracijai, reiktų padidinti vaikų gimstamumą. Tam respondentai nurodo šiuos būdus: lengvatos (trumpesnis darbo laikas, ilgesnės atostogos), pašalpos jaunoms šeimoms, darbo vietos užtikrinimas ir garantavimas, motinystės/tėvystės išmokų didinimas, didesni atlyginimai (padės išlaikyti vaikus). Manau, kad visus būdus atstotų ir problemas išspręstų tinkamas darbo užmokestis. Gaunant pakankamai lėšų kiekvienas normalus žmogus galvos, planuos ir kurs ateities planus. Tačiau šiandieninėje aplinkoje, sudaromos menkos galimybės išlaikyti save patį (nuolatiniai kainų kilimai, darbo užmokesčio mažinimai ir pan.). Kiekviena šeima, turinti ir gaunanti pakankamai pajamų, kurs ir tuo pačiu didins visuomenės gimstamumą. Tai proporcingai neleis didėti vyresnių žmonių skaičiui ir leis laikui bėgant atgauti stabilų ir proporcingą jaunų ir pagyvenusių žmonių skaičių.

Suprantant esamą padėtį ir įvertinus dabartinės emigracijos srautus ir pasekmes, respondentai turėjo atsakyti į klausimą apie galimybes sukurti gerovę pensinio amžiaus žmonėms ir užtikrinti deramą pensijos dydį esant dabartinėms sąlygoms. Svarbiausi ir realiausi sprendimo būdai nurodyti šie:

- Pensijų fondai;
- Lengvatos (vaistams, transportui, komunalinėms paslaugoms);

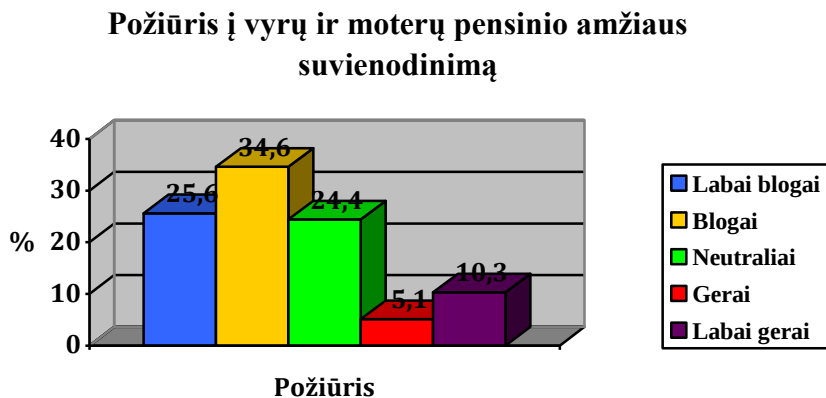
- Pensijų dydžio susiejimas su minimaliu galimu pragyvenimo lygiu valstybėje.

Įvairios lengvatos arba gaunamos pensijos susiejimas su minimaliu galimu pragyventi Lietuvos valstybėje lygiu gali padidinti pensinio amžiaus žmonių gerovę ir užtikrinti reikiamą minimalų pragyvenimo lygį. Valdžios atstovams turėtų būti svarbu įvertinti, koks minimus atlygis turėtų būti mokamas penininkams už išdirbtą laiką, kad jis normaliai galėtų pragyventi (susimokėti visus reikiamus mokesčius, pavalgyti,...). Dabartinėje situacijoje gaunamos pensijos retai kada užtenka visiems būtiesiems poreikiams patenkinti. Skiriamos lengvatos (vaistams, transportui, komunalinėms paslaugoms) taip pat padidintų pensinio amžiaus pragyvenimo lygį. Tačiau šiems žingsniams žengti mūsų valstybė dar nepasiruošusi, nepakankamai motyvuota ir arba nesupranta šios problemos svarbos, arba imasi lengvesnių išeičių, t.y. stebėti padėtį iš šalies, o ne ją spręsti.

Atliktame tyrime išsiaiškinta, ar būdami vyresnio ar net pensinio amžiaus žmonės naudotųsi papildomomis privilegijomis, tokiomis kaip daliniu užimtumu, palaipsniniu išėjimu į pensiją ar kt. Net 43 respondentai atsakė „taip“. Papildomos privilegijos dirbančiam pensinio amžiaus žmogui leidžia neatitrūkti nuo visuomenės, būti naudingam sau ir aplinkiniams, išmokyti naujus darbuotojus savo įgūdžių, perduoti patirtį, jaustis naudingam. Tačiau beveik trečdalis (27 respondentai) atsakė neigiamai, dalinis užimtumas, palaipsninis išėjimas į pensiją ar papildomai suteikiamos lengvatos jiems neatstotų pensiniame amžiuje ramybės ir galėjimo nebedirbti. (Visi kiti respondentai teigė nežinantys, kokį kelią rinktųsi.)

Šiuo metu Lietuvoje vyrų pensinis amžius yra 62 metai ir 6 mėnesiai, moterų 60 metų. Abu siekiama suvienodinti iki 65 metų. Tačiau respondentai šį būsimą procesą vertina labiau neigiamai nei teigiamai. Tai matoma žemiau pateikiamame grafike.

3 Diagrama. Požiūris į vyrų ir moterų pensinio amžiaus suvienodinimą

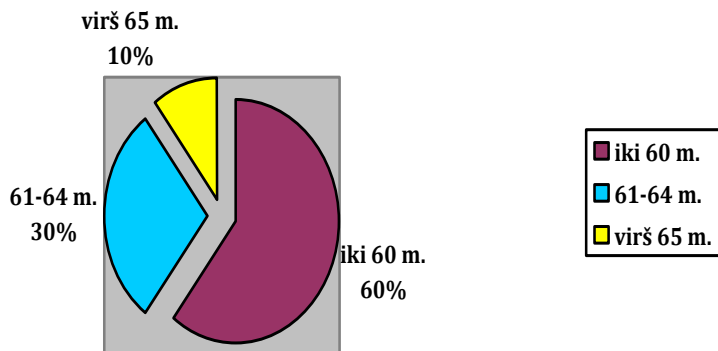

Nors gyventojai pensinio amžiaus ilginimą tiek vyrams, tiek moterims, vertina dauguma blogai arba net labai blogai, tačiau atsakymai iki kiek planuoja būti darbo rinkoje, priešataringi. Beveik pusė apklaustųjų prisipažįsta darbo rinkoje žadantys būti vos iki 60 metų arba kitaip, kiek nustatyta pagal įstatymą.

Tačiau kita pusė apklaustųjų darbo rinkoje žada būtų ilgiau nei numato pensinis amžius (net ir pailginus jį iki 65 metų). Tai daug pasakantis rodiklis, kadangi buvimas darbo rinkoje ilgiau nei numato įstatymas arba iki kol leis sveikata, dar vienas įrodymas, kad visuomenė nėra kategoriška išėjimui į pensiją numatytu laiku. Visi, atsakiusieji manantys būti darbo rinkoje iki kol leis sveikata arba įvardiję konkretų amžių (viršijantį nustatytą pensinį), tik dar kartą įrodo, kad yra veiksmų, galinčių padėti išbristi ir krizinės padėties. Jeigu bus sudaromos tinkamos sąlygos pensinio amžiaus žmonėms dirbti, visuomenė greičiau išbris iš krizinio laikotarpio pasekmių (sumažėjusių pensijų dydžio, trūkstamo Sodros biudžeto pensijoms išmokėti).

Tyrimu buvo siekiama išsiaiškinti, koks tinkamiausias pensinis amžius. Remiantis respondentų atsakymais, tinkamiausias pensinis amžius tarp apklaustųjų pasiskirstė taip:

4 Diagrama. Tinkamiausias pensinis amžius

Sudaryta autorės

Aiškiai išsiskiria nurodomas tinkamiausias pensinis amžius iki 60 metų. Kaip pagrindinės priežastys šiam tinkamiausiam amžiui įvardijama: mažėjantis žmogaus aktyvumas, gebėjimas įsisavinti naujas technologijas, galimybė pradėti naują veiklą (kelionės, dėmesys sau, anūkam) išėjus į pensiją (kadangi dar lieka pakankamai nemažai laiko). Svarbu suprasti, kad išėjimas į pensiją reiškia užtarnautą poilsį, kurį kiekvienas gali išnaudoti pagal savo poreikius. Tačiau turi būti sudaroma galimybė ir likti darbo rinkoje, kadangi yra asmenybių, kurios realizuoja save tik dirbdamos.

Kaip matyti iš pateikto grafiko, vos 10 % respondentų 65 metų amžių mano esant tinkamą pensiniam amžiui. Paradoksalu, tačiau Lietuvoje rengiamasi būtent 65 metų amžių nustatyti kaip pensinį amžių ir tam gyventojų nuomonė jokios įtakos nebegali padaryti.

Lietuvoje yra trys pensijų finansavimo būdai:

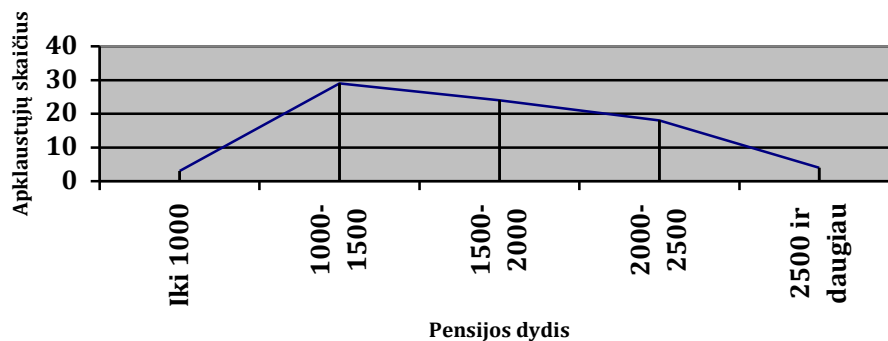
- a) einamųjų įmokų – išmokų (paremtos lėšų persikirstymu, dirbantieji moka įmokas, o išmokas gauna dabartiniai pensininkai ar kitos grupės, kurioms tai garantuoja įstatymas);
- b) privalomasis kaupimo (savanoriškai kaupiama privati pensija, kaupiama dalį valstybinio socialinio draudimo mokesčio nukreipiant privatiems pensijų fondams);
- c) savanoriškasis kaupimo (savanoriškai kaupiama pensija mokant įmokas pensiniam gyvybės draudimui, savanoriškiems pensijų fondams).

Apklaustųjų respondentų nuomonė, atsakant, kurį rinktųsi esant tokiai galimybei, pasiskirstė beveik po lygiai. 25,6% teigė, kad einamųjų įmokų – išmokų modelis yra tinkamiausias. Pagrindinė priežastis ta, kad kaupimo modeliai vis dar laikomi per daug rizikingi. Septyni respondentai įvardijo, kad reikalingi visi anksčiau išvardinti pensijų kaupimo fondai, kadangi didesnės galimybės gauti senatvėje didesnę pensiją, didesnės užtikrintumo garantijos

Visų likusiųjų apklaustųjų (65%) atsakymai pasiskirstė tarp privalomojo ir savanoriškojo kaupimo. Didžiausi privalumai kaupiant pensiją tokiose fonduose – galimybė gauti tai, ką uždirbai būnant darbingame amžiuje, be to žmogus būtų labiau suinteresuotas būnant darbingame amžiuje daugiau ir intensyviau dirbti, uždirbti ir ypač neslėpti gaunamų pajamų. Toks kaupimas skatina neslėpti mokesčių, moraline prasme leidžia žmogui jaustis geriau, kadangi garantuojamos pajamos (sumokėjus „savo“ mokesčius).

Šiuo metu Lietuvoje vidutinė senatvės pensija nesiekia nė 800 Lt. Tai viena mažiausių, gaunamų tarp Europos Sąjungos valstybių (mažesnę pensiją gauna tik Rumunija ir Bulgarija). Visos Europos Sąjungos valstybių gaunamos pensijos pateikiamos Priede Nr.3.

Paradoksalu, tačiau vos 3 iš 78 apklaustųjų respondentų mano, jog gaunama senatvės pensija turėtų būti iki 1000 Lt. Tai įrodo, kad lietuvių poreikiai ir norai nėra dideli. Nors dabar gaunama pensija toli gražu dar nesiekia 1000 Lt. Norimos gauti pensijos rezultatai pasiskirstė taip:

Sudaryta autorės

7 pav. Norima gauti pensija

Realistinis būsimos pensijos vertinimas prasilenkia su dabartine vidutine gaunama pensija. Tačiau manau, kad gaunama pensija turi atitikti pragyvenimo lygį. Gaunamos pensijos turi pakakti ne tik pagrindiniams poreikiams patenkinti (t.y. komunaliniams mokesčiams, būstui, maistui), tačiau turi likti ir veikloms, kuriomis būtų galima mėgautis negalvojant apie finansų trūkumus. Apklausos rezultatai tik įrodo, kad gaunama pensija neatsipindi realiai reikalingų lėšų pragyvenimui.

Didelės migracijos iš šalies, prisidedančios prie mažėjančio gyventojų skaičiaus ir mažesnių surenkamų įmokų į valstybės biudžetą, priežastimi gali būti (ir, manau, tikrai yra) didesnės pensijos visose kitose Europos Sąjungos valstybėse. Dabartinėje Lietuvos situacijoje, dirbdamas visą darbingą laikotarpį žmogus, senatvėje gaus nepakankamai lėšų maistui, būstui ir t.t. Todėl migruojama dėl palankesnių sąlygų senatvėje, didesnės pensijos.

Įvertinant šią sunkią Lietuvos padėtį mokant mažas senatvės pensijas, viena iš išeikių, galinčių padėti spręsti – ilgesnis buvimas darbo rinkoje. Darbdaviai, valdžios atstovai gali ir turi sukurti žmones skatinančią ilgiau dirbti sistemą, kuri garantuotų nuolatinį ir proporcingą darbo užmokesčio didėjimą, priklausomai nuo išdirbto laiko, papildomas lengvatas, didesnes socialines garantijas. Tik taip galima pagerinti, arba bent nebebloginti esamos padėties.

Vyresni darbuotojai dažnai skundžiasi esami diskriminuojami darbo rinkoje. 58 respondentai tai patvirtino. Tai sudaro daugiau nei 70%. Dažniausiai minimi diskriminavimo būdai:

- keliama aukštesni reikalavimai įsidarbinant;
- reikalaujama daugiau nei iš jaunesnio amžiaus asmenų;
- suteikiamos mažesnės tobulėjimo galimybės bei priėjimas prie naujų technologijų.

Būtent dėl šių priežasčių, darbo rinkoje nekuriamas teigiamas vyresnio amžiaus asmenų kaip darbuotojų įvaizdis. Tačiau atsižvelgiant į anksčiau išvardintas problemas, reikalinga keisti tiek valdžios,

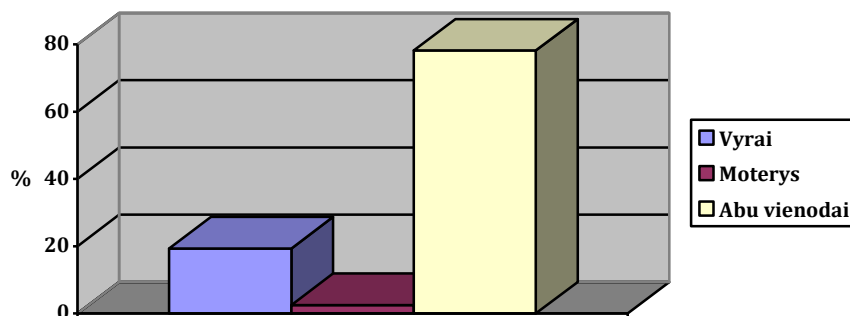
ties pačių darbuotojų požiūrį. Visuomenė, valdžios atstovai, įvertinę darbuotojų trūkumą, į bet kokio amžiaus darbuotoją turi pradėti žvelgti palankiai. Pasikeitęs požiūris į darbuotoją (ties į jauną, ties į seną) gali padidinti motyvaciją darbui, produktyvumą, efektyvumą ir kt.

Lisabonos strategijoje numatoma sprendžiant mažėjančio darbuotojų skaičių didinti vyresnių amžiaus asmenų, dalyvaujančių darbo rinkoje, skaičių. 39 (50%) respondentai tam nepritaria. Pagrindinė priežastis – esama bloga dabartinė situacija. Žmonės vyresnio amžiaus darbingumo skatinimą sieja su mažesnėmis galimybėmis įsidarbinti jauno amžiaus žmonėms. Lisabonos strategija, pasisakydama už vyresnių amžiaus asmenų buvimą darbo rinkoje, taip siekia surinkti kuo daugiau lėšų į valstybės biudžetą (kartu ir į Sodrą), kad būtų pakankamai lėšų pensijoms išmokėti. Tačiau Lietuvoje, vyraujant dideliame nedarbui, kol kas šio siekio įgyvendinti nepatartina, kadangi darbo vietų nepakanka jauniems žmonėms, o jei dar paskatinti ilgiau dirbti pensinio amžiaus asmenis – jų dar sumažėtų. Tai nėra blogas siekis (didinti vyresnių žmonių buvimą darbo rinkoje), tačiau Lietuvoje visų pirma reiktų įgyvendinti svarbesnį ir reikšmingesnį – sukurti kuo daugiau naujų darbo vietų, nes šiuo metu jų nėra pakankamai. Kuo daugiau darbo vietų, tuo daugiau dirbančiųjų, mokančių mokesčių ir taip didinačių Sodros biudžetą.

Visą gyvenimą trunkantys mokymai, ypač vyresniems žmonėms, padeda lengviau ir aktyviau dalyvauti darbo rinkoje. Tam pritaria ir visi 78 respondentai. Nuolatiniai kvalifikacijos kėlimai padeda neatsilikti nuo sparčių technologijų tobulėjimo, greitos gyvenimo kaitos. Persikvalifikavimas taip pat dažnai reikalingas norint išsaugoti ar susirasti naują darbą, tam darbuotojui turi būti pasirengę ir nebijoti keisti darbo profilį. Apibendrintai galima teigti, kad mokymai ir naujovės – tai galimybės išlikti darbo rinkoje, prisitaikyti prie kintančių sąlygų (su tuo sutinka ir visuomenė).

Dažnai moterys darbo rinkoje yra ignoruojamos (įdarbinant esant vienodoms sąlygoms pasirenkamas vyras, ne moteris, vyrams mokami didesni atlyginimai ir t.t.). Respondentai turėjo įvertinti, kas darbo rinkoje turėtų dalyvauti aktyviau: vyrai, moterys ar abu vienodai. Gauti rezultatai nenuginčijami:

5 Diagrama. Aktyvumas darbo rinkoje

Sudaryta autorės

Akivaizdus vyrų prieš moteris dominavimas darbo rinkoje pagal tyrimo duomenis, leidžia spėti, jog tokia situacija susiklosto dėl ankstesnės patriarchalinės sistemos. Vyrų nuo seno buvo laikomi šeimos išlaikytojais, o moterys – šeimo sergėtojomis. Tačiau pagal gautus tyrimo duomenis, daugiausia (78% respondentų) pasisako tiek už vyrų, tiek už moterų vienodą dalyvavimą darbo rinkoje. Būtent lygias teises ir galimybes saugo ir globoja socialinės apsaugos sistema. Anksčiau buvo manoma, kad darbuotojas vyras – geresnis ir reikalingesnis darbuotojas. Negalima sakyti, kad ši nuomonė visiškai pasikeitė. Ir dabar vyrauja nuomonė, jog moteris nepalankesnė darbuotoja (motinystės atostogos, vaiko priežiūros atostogos ir kt.).

Norint paskatinti moterų aktyvesnį dalyvavimą darbo rinkoje reiktų, kaip minėta anksčiau, kurti kuo daugiau darbo vietų. Taip darbdaviams neliktų tokių didelių galimybių manipuluoti renkantis darbuotoją pagal lytį.

Kalbant apie pensinio amžiaus asmenų darbą, svarbu atkreipti dėmesį, kad šiandieninėje Lietuvos situacijoje – tai netgi smerktinas reiškinys. Tačiau, įvertinus mažą surenkamą biudžetą ir per mažas gaunamas Sodros pajamas, paskatinus ir sukūrus daugiau darbo vietų, reiktų pagalvoti ir įgyvendinti pensinio amžiaus žmonių darbingumo skatinimo programą. Atlikus tyrimą, siekta išsiaiškinti vyraujančią požiūrį į dirbantį pensinio amžiaus žmogų.

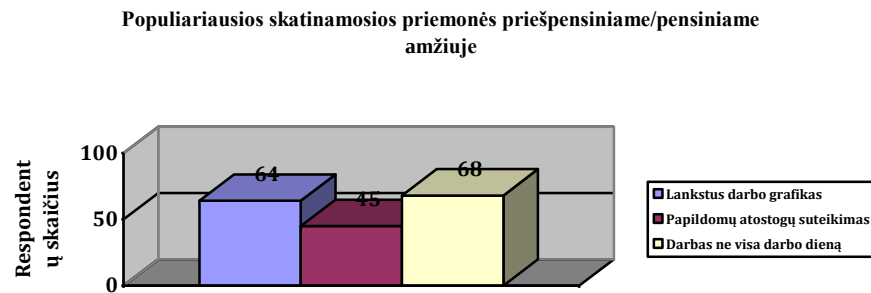
Gana keista, bet daugiau nei pusė apklaustųjų vis dėl to pritaria ir teigiamai vertina dirbantį pensinio amžiaus žmogų. Žinoma, su tam tikromis išimtimis. Dirbantis pensininkas, kaip bebūtų, yra potencialus asmuo, greitai paliksiantis darbo rinką, tačiau jis turėtų atitikti tam tikrus kriterijus:

- būti pajėgus ir darbingas;
- turėti tinkamą kvalifikaciją, tenkinančią darbdavio lūkesčius.

Net keletas (6 iš 78 apklaustųjų) teigia, kad išgyventi vien tik iš pensijos – neįmanoma, todėl dirbantis pensininkas yra skatintinas ir sveikintinas reiškinys. Pasak vieno respondento, „iš pensijos žmogus tik egzistuoja, o ne gyvena“.

Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti išvadą, kad dauguma vyresnio amžiaus darbuotojų sutiktų su lengvesnėmis sąlygomis priešpensiniame arba pensiniame amžiuje arba skatinamosiomis priemonėmis, tokiomis kaip lankstus darbo grafikas, papildomų atostogų suteikimas, darbas ne visą darbo dieną ir pan.

6 Diagrama. Populiariausios skatinamosios priemonės priešpensiniame/pensiniame amžiuje

Sudaryta autorės

Kaip matome, daugiausia respondentų priešpensiniame arba pensiniame amžiuje rinkęsi darbą ne visą darbo dieną arba lankstų darbo grafiką. Kiekviena minėtų priemonių, leistų padidinti vyresnio amžiaus žmonių skaičių darbo rinkoje. Tam būtų sutaupytos valstybės biudžeto lėšos mokant įvairias pašalpas, kitas išmokas. Be to, dirbantis pensinio amžiaus žmogus (nepaisant visų gaunamų papildomų nuolaidų) tik didina (bent jau minimaliai) valstybės biudžetą.

Vienas paskutinių klausimų respondentams apie tai, ar tikrai **ne amžius, o kvalifikacija, įgūdžiai ir darbo našumas turi lemti darbuotojo galimybę likti darbo rinkoje**. Svarbu pabrėžti, kad visi 100 % atsakiusiųjų sutiko su šiuo teiginiu. Kiekvienas žmogus, asmenybė, dirbdamas ir būdamas bet kokio amžiaus, turi nusipelnyti darbdavio pasitikėjimą, išsiugdyti tinkamus įgūdžius, patirtį ir kt. Darbo kokybė ir rezultatai – svarbiausias veiksnys, vertinant darbuotojo rezultatyvumą, naudingumą ir reikalingumą tiek darbo rinkai, tiek įmonėje, kurioje žmogus dirba. Be to, žmogaus metai neatspindi veiksnio, tam įvertinti reikalingi gaunami rezultatai, darbo kokybė ir našumas.

Apibendrinant tyrimo rezultatus, galima teigti, kad respondentai suvokia esamų ir būsimų kartų būtiną solidarumą. Esant dabartiniam kriziniam laikotarpiui sutinkama su faktu, kad reikia skatinti ir didinti darbo rinkoje dalyvaujančių žmonių skaičių. Pripažįstant faktą, kad visuomenė senėja, viena išiečių būtų skatinti vyresnių žmonių buvimą darbo rinkoje. Tačiau tam reikalinga papildomos skatinamosios priemonės arba kitaip, lengvatos.

Tačiau rezultatai parodo, kad respondentai yra prieš pensinio amžiaus ilginimą. Optimaliausiu pensiniu amžiumi įvardijamas amžius iki 60 metų. Tačiau, remiantis duomenimis, Lietuvoje pensinį amžių rengiamasi nustatyti 65 metams, tiek vyrams, tiek moterims.

Remiantis visais anksčiau išdėstytais faktais ir duomenimis, galima būtų daryti kitokius sprendimus, tokius kaip, pensinio amžiaus nustatymą iki 60 metų su galimybe dirbti ilgiau ir įvairiais įmanomais tiek darbdavio, tiek valstybės paskatinimais dirbant vyresniame amžiuje. Tačiau tokiam

sprendimui priešintusi valdžios atstovai, motyvuodami per mažu dirbančiųjų skaičiumi, per mažais surenkamais mokesčiais ir ypač per didelėmis socialinėmis išlaidomis. Tačiau šiuo atveju reiktų įvertinti, kad atsirastų daugybė dirbančių pensinio amžiaus žmonių, kurie ne tik nemažintų valstybės biudžeto, bet netgi jį didintų.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Visuomenės senėjimas (vyresnio amžiaus žmonių dalies didėjimas) yra didžiulės ekonominės, socialinės ir medicinos pažangos rezultatas, suteikiantis galimybę ilgiau, patogiau ir saugiau gyventi. Kaip pagrindinės vykstančio gyventojų senėjimo priežastis galima įvardinti: gimstamumo mažėjimą, pailgėjusią vidutinę gyvenimo trukmę, didelius emigracijos srautus. Šios priežastys lemia vyresnių visuomenės narių dominavimą, darbingo amžiaus gyventojų (nuo 15 iki 64 metų) mažėjimą, didesnes valstybės išlaidas teikiant socialines ir sveikatos apsaugos paslaugas. Demografinis senėjimas kelia vis didesnį susirūpinimą, nes esami socialiniai institutai nebeatitinka demografiškai brandžios visuomenės poreikių. Tai kelia iššūkius ekonomikos, politikos, švietimo bei finansų sistemoms, taip pat socialinei ir sveikatos apsaugai.
2. Gilėjantis demografinis senėjimas (pagyvenusių žmonių skaičiaus augimas) rodo, kad ateityje didelę mūsų visuomenės dalį sudarys pagyvenę ir seni žmonės. Pasaulyje ieškoma būdų, kaip išvengti dėl gyventojų senėjimo kylančių problemų ir kuo efektyviau išnaudoti galimybes, kurias atveria pailgėjęs darbingas gyventojų amžius.
3. Gyventojų senėjimas didžiausią neigiamą įtaką daro darbo rinkos ir užimtumo, socialinės priežiūros teikimo ir pensijų mokėjimo klausimams. Šios sritys daugiausiai kelia nerimo ir susirūpinimo tiek pačiai visuomenei, tiek svarbiausius sprendimus priimantiems valdžios atstovams sprendžiant visuomenės senėjimo problemas klausimus.
4. Pensinis aprūpinimas turi būti pagrįstas adekvatumu ir solidarumu. Tačiau besitęsiantis pensinio amžiaus žmonių augimas bei vis mažėjantis darbingo amžiaus žmonių skaičius sudaro situaciją, kada viršijamos valstybės lėšos senatvės pensijoms mokėti, o galimybės jų skirti (ir surinkti) daugiau yra aprobotos mažėjančiu darbingo amžiaus žmonių skaičiumi. Sprendžiant susidariusią problemą yra kelios išeitys: pensinio amžiaus ilginimas, ankstyvo išėjimo į pensiją naikinimas, užimtumo augimo skatinimas ir rėmimas.
5. Sveikatos priežiūros paslaugos ir joms skiriamos išlaidos taip pat auga ir didėja dėl vykstančio gyventojų senėjimo. Sveikatos priežiūra ir jos teikiamos paslaugos savaime suprantama yra didesnės pensinio amžiaus žmogui, todėl išlaidos, skiriamos jų sveikatos priežiūrai, taip pat proporcingai didėja. Tai pasižymi ne tokiu greitu diagnozės nustatymu, ligos simptomų priskyrimo senatvės bruožams ir požymiams, dažnais lėtinių ir ūminių ligų susirgimais. Svarbu, kad sveikatos priežiūros paslaugos būtų prieinamos visiems, bei kad jos būtų kokybiškos. Efektyviausiai susidariusią padėtį galima spręsti užsiimant profilaktikos veiksmis, žinių skleidimu, vakcinavimu;

skatinant gyvenimo būdo pokyčius (fizinis aktyvumas, nerūkymas, sveika mityba, alkoholinių gėrimų nevartojimas); konsultuojant, laiku teikiant sveikatos priežiūros paslaugas, steigiant specializuotus skyrius ar ligonines, kuriose pagyvenusio amžiaus žmonėms būtų teikiamos tinkamos sveikatos priežiūros paslaugos.

6. Pagrindinė kaita darbo rinkoje, susijusi su senėjančios visuomenės sukeliamais padariniais – didėjantis pagyvenusių žmonių užimtumo darbo rinkoje skaičius. Vienas iš Lisabonos strategijos tikslų yra didinti dirbančių vyresnio amžiaus asmenų skaičių (2010 m. turėjo būti pasiekta, kad 50 proc. visų darbuotojų sudarytų 55–64 m. amžiaus asmenys). Sprendžiant darbo rinkos ir užimtumo problemą, būtina skatinti darbingumą ir užimtumą, parengti, plėtoti ir įgyvendinti politiką ir veiklos modelius, skirtus vyresnio amžiaus ir pramonės permainų keliamoms problemoms spręsti. Vienas iš galimų skatinimų – pensinio amžiaus žmonių įdarbinimas, skatinimas ilgiau būti darbo rinkoje. Vyresnio amžiaus darbuotojų išlaikymui darbo rinkoje taikytini: kvalifikacijos vertinimo procesai, lankstaus darbo grafiko suteikimas, laipsniškos profesinės veiklos nutraukimas, atlyginimo kėlimas ir premijų mokėjimas, visą gyvenimą trunkantys mokymai.
7. Tyrimo „Kartų solidarumas“ gauti rezultatai atskleidžia, kad visuomenėje vyrauja neigiama nuomonė dėl Sodros, pensijų sistemos efektyvaus veikimo. Piliečiai netiki jos teisingumu, yra nusivylę jos gaunama nauda, bijo dėl lėšų trūkumo bei pernelyg mažų ir neproporcingų pensijų dydžio. Šios problemos tiesiogiai susiję su gyventojų senėjimu, nes būtent dėl jo sukeliami neramumai visuomenėje. Pasekmės akivaizdžiai jaučiamos, tą pripažįsta ir visų kartų atstovai. Respondentai suvokia ir įvardija konkrečius būdus, galinčius padidinti Sodra biudžetą, tačiau neturi tam pakankamai galių. Kaip pagrindiniai sprendimo būdai įvardijami: išlaidų karinėms struktūroms mažinimas, kova su šešėline ekonomika, valdininkų skaičiaus, algų priedų ir premijų mažinimas, naujų darbo vietų kūrimas bei naujų verslo sričių skatinimas ir konkurencingumo didinimas.
8. Tyrimas „Kartų solidarumas“ atskleidė, kad respondentai nėra nusiteikę priešišškai darbui ilgiau nei pensinis amžius. Dauguma teigiamai pasisakė papildomų privilegijų, tokių kaip dalinis užimtumas, palaipsninis išėjimas į pensiją ir kt. klausimais. Jais naudotųsi siekiant ilgiau išbūti darbo rinkoje. Remiantis tyrimo rezultatais galima daryti išvadą, kad dauguma vyresnio amžiaus darbuotojų sutiktų su lengvesnėmis sąlygomis priešpensiniame arba pensiniame amžiuje arba skatinamosiomis priemonėmis, tokiomis kaip lankstus darbo grafikas, papildomų atostogų suteikimas, darbas ne visą darbo dieną ir pan. Tačiau vis dėl to kiekvienas žmogus, būdamas bet kokio amžiaus, turi nusipelnyti darbdavio pasitikėjimą, išsiugdyti tinkamus įgūdžius, patirtį. Darbo

kokybė ir rezultatai turi būti svarbiausi veiksniai, vertinant darbuotojo rezultatyvumą ir naudingumą. Tyrimas atskleidė, kad respondentai suvokia esamų ir būsimų kartų būtiną solidarumą, būtinybę skatinti ir didinti darbo rinkoje dalyvaujančių žmonių skaičių. Tačiau rezultatai parodo, kad respondentai yra prieš pensinio amžiaus ilginimą. Optimaliausiu pensiniu amžiumi įvardijamas amžius iki 60 metų. Remiantis tyrimo duomenimis, būtų galima daryti kitokius sprendimus, tokius kaip, pensinio amžiaus nustatymą iki 60 metų su galimybe dirbti ilgiau ir įvairiais įmanomais tiek darbdavio, tiek valstybės paskatinimais dirbant vyresniame amžiuje. Tačiau tokiam sprendimui priešintųsi valdžios atstovai, motyvuodami per mažu dirbančiųjų skaičiumi ir ypač per mažais surenkamais mokesčiais. Tačiau šiuo atveju reiktų įvertinti, kad atsirastų daugybė dirbančių pensinio amžiaus žmonių, kurie ne tik nemažintų valstybės biudžeto, bet netgi jį didintų. Remiantis tyrimo rezultatais, siūlymas ilginti pensinį amžių iki 65 metų pagrįstas paprasčiausiu išskaičiavimu. Nesiekama, kad žmogus ilgiau dirbtų, siekiama, kad žmogus kuo ilgiau mokėtų mokesčius, ir kuo trumpiau gautų pensijas.

LITERATŪRA

1. **Adekvacijos, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos**, Europos Komisijos Žalioji knyga. 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT> [žiūrėta 2011 03]
2. **Ataskaitos „Užimtumas Europoje 2007 m.“ svarbiausios idėjos**, Europos Komisijos komunikatas, 2007; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0733:LT:NOT> [žiūrėta 2010 11 – 2011 01]
3. **Bagdonas G. ir kt.** Pagyvenusių žmonių sveikatos priežiūra, Vitae Litera, 2009, ISBN 978-9955-920-64-9.
3. **Būsimas Europos socialinis modelis**, Europos Parlamento rezoliucija dėl Europos ateities socialinio modelio (2005/2248(INI)).
4. **Demografiniai pokyčiai skatina naują kartų vienybę**, Europos komisijos komunikatas, Žalioji knyga. <http://www.uzsidirbkpats.lt/filemanager/download/43/DEMOGRAFINIAI%20POKY%C4%8CIAI%20SKATINA%20NAUJ%C4%84%20KART%C5%B2%20VIENYB%C4%98.pdf> [žiūrėta 2010 06 - 2011 03]
5. **Dėl Gyventojų senėjimo poveikio ekonomikai ir biudžetui**, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė, 2007 m. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52005DC0094:LT:NOT> [žiūrėta 2011 02]
6. **Dėl Europos aktyvaus senėjimo metų (2012 m.)**, Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas, 2010 <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:051:0055:0058:LT:PDF> [žiūrėta 2011 02]
7. **Dėl Senėjančių darbuotojų padėties vykstant pramonės permainoms: paramos teikimas ir darbuotojų amžiaus įvairovės valdymas sektoriuose ir įmonėms** Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė (nuomonė savo iniciatyva), 2009 9 22 <http://eur-lex.europa.eu/Result.do?direct=yes&lang=lt&where=EUROVOC%3A004555&whereihm=EUROVOC%3A004555&whereihs=EUROVOC%3A004555> [žiūrėta 2011 02]
8. **Dobravolskas A.** Būsima pensija – ne vien „Sodros“ rūpestis //delfi.lt; internetinis naujienų žurnalas: [elektroninis išteklius] <http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/adobravolskas-busima-pensija-ne-vien-sodros-rupestis.d?id=39014949>, [žiūrėta 2010 12].

9. **Dromantienė L., Kanopienė V.** Demografinis senėjimas ir ES socialinė politika pagyvenusiems // Socialinis darbas. Vilnius, 2006, ISSN 16-48-47-89 LTU. 2004, Nr.3(2).
10. **Dzikevičius A.** Lietuvos pensijų sistemos tobulinimas 2002 m., <http://finansai.tripod.com/pf2.htm> [žiūrėta 2011 01].
11. **Europos aktyvaus senėjimo metai (2012)**, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Informacinis pranešimas, 466-oji plenarinė sesija, 2010 m. rugsėjo mėn. 1 d. Briuselis.
12. **Europos demografijos ateitis: iššūkį paversti galimybe**, Europos Bendrijų Komisijos Komunikatas, Briuselis, 12.10.2006 KOM(2006) 571 galutinis, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006dc0571:LT:NOT> [žiūrėta 2011 02].
13. **Hans F. Sennholz**, The third Industrial Revolution, Ludwig von Mises Institute, 2006 <http://mises.org/story/2105> [žiūrėta 2011 01]
14. **Ispanijoje subrendo pensijų sistema** // Lietuvos žinios, 2011, vasario 7 d., Nr.31.
15. **Iššūkius paversti galimybėmis**, Bendros strateginės ES mokslinių tyrimų ir inovacijų finansavimo programos kūrimas, Europos Komisija Žalioji Knyga, Briuselis, 2011.2.9, KOM(2011) 48 galutinis.
16. **Kanopienė V. Mikulionienė S.** Demografinio senėjimo problemos socialinėje Europos Sąjungos darbotvarkėje, Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2) ISSN 1648-4789.
17. **Kanopienė V., Mikulionienė S.** Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai, Gerontologija (mokslinis straipsnis) 2006; 7(4): 188–200.
18. **Lazutka R.** Pensijų ekonomikos principai // Pinigų studijos.- Vilnius: Lietuvos Bankas, 2002, Nr.4.
19. **Lazutka, R.**, Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija ir parama 2001
20. **Lietuvos Respublikos Nacionalinė gyventojų gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija**, Vyriausybės nutarimas Nr.737, 2004 06 14, LR.
21. **Lietuvos Respublikos Pensijų kaupimo įstatymas**, IX-1691, Valstybės žinios, 2003-07-30, Nr. 75-3472.
22. **Lietuvos Respublikos Valstybinių pensijų įstatymas**, I-730, 1994 m. gruodžio mėn. 22 d.
23. **Lisabonos strategija: daugiau ir geresnių darbų konkurencingesnėje visuomenėje**, <http://www.europarl.europa.eu/highlights/lt/1001.html> [žiūrėta 2011 03]
24. **Lietuvos sveikatos statistika 2009 m** Lietuvos sveikatos apsaugos ministerija Higienos instituto Sveikatos informacijos centras,. Vilnius 2010, ISSN 1648-0899.

25. **Martinaitytė E., Katkus V.**, Pensijų reforma: pensijų fondų sistemos Lietuvoje kūrimo problemos. – V.: LBDFI, 2002.
26. **Mikulionienė S.** Vyresnio amžiaus žmonių socialinė apsauga: darbas, pensija, parama. Šeimos revoliucija: iššūkiai šeimos politikai. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas. 2003.
27. **Mikulionienė S. Petkevičienė D.** Senatvės įvaizdžiai Lietuvos pramoninėje spaudoje: tarp pagarbos ir baimės, SOCIALINIS DARBAS 2006 m. Nr. 5(1).
28. **Pensijų gavėjai ir pensijos**, Statistikos departamentas prie LR Vyriausybės, <http://db1.stat.gov.lt/statbank/selectvarval/saveselections.asp?MainTable=M3160302&PLanguage=0&TableStyle=&Buttons=&PXSID=5688&IQY=&TC=&ST=ST&rvar0=&rvar1=&rvar2=&rvar3=&rvar4=&rvar5=&rvar6=&rvar7=&rvar8=&rvar9=&rvar10=&rvar11=&rvar12=&rvar13=&rvar14=> [žiūrėta 2010 09 – 2011 01]
29. **Pensijų kaupimo sistema** Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, . <http://www.socmin.lt/> [žiūrėta 2010 06-2011 02]
30. **Perminienė L.** Apie pensiją reikia galvoti nuo pirmos darbo dienos // Respublika. 2001 m. rugsėjo mėn. 6 d.
31. **Skatinti kartu solidarumą**, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl Komisijos komunikato Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui, 2008 m. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0244:LT:NOT> [žiūrėta 2011 03]
32. **Social security systems around the world** // Population Reference Bureau Today's Research on Aging, 2009, Nr.15, <http://www.prb.org/TodaysResearch.aspx> [žiūrėta 2011 04]
33. **Socialinė apsauga, Tikslas, reikšmė, įtaka ir jo organizacinė struktūra.** – Kelnas: Vokietijos draudimo teorijos ir praktiko bendrovė, 1998, - ISBN 9986–806–05–4
34. **Socialinių paslaugų infrastruktūros plėtros programa** Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, <http://www.socmin.lt/> [žiūrėta 2011 02]
35. **Sprendžiant ES visuomenės senėjimo daromo poveikio klausimą** Komisijos Komunikatas Europos Parlamentui, Tarybai, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui, 2009. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:232:0007:0013:LT:PDF> [žiūrėta 2011 04]
36. **Towards a Europe for All Ages.** Promoting Prosperity and Intergenerational solidarity. Communication from the Commission. – Commission of the European Communities, Brussels, COM,

1999. – Council of the European Union interneto svetainė:
http://ec.europa.eu/comm/employment_social/soc-prot/ageing/com99-221/com221_en.pdf [2011 04 04]

37. **Ulianskienė R., Vitkūnienė O., Hitaitė L.** Integruotų sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų poreikis ir plėtra, Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas 2006, Žmonių ištekliai sveikatos priežiūroje Vilnius 2007 ISSN 1648-7338

38. **Valstybės ilgalaikės raidos strategija, saugi visuomenė, socialinė apsauga**, IX-1187, Valstybės žinios, 2002-11-27, Nr. 113-5029.

39. **Valstybinė švietimo strategija 2003-2012 m.** (2007). Vilnius: Švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras (bukletas)

40. **Vartanian F.** Development of human resources for medical research, Journal of Management in Medicine Nr.1, Russia - 1996 - ISSN: 0955-2065.

Stančiukaitė S. Gyventojų senėjimo įtaka socialinės apsaugos sistemai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Dobravolskas. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotos gyventojų senėjimo proceso priežastys ir pasėkmės, įvertintos užimtumo bei darbo rinkos, pensinio amžiaus reguliavimo ir reagavimo į naujus didėjančius sveikatos priežiūros poreikius problemos. Magistro baigiamajame darbe siekiama išspręsti ir pateikti siūlymus, galinčius padėti sumažinti visuomenės senėjimo daromą įtaką socialinės apsaugos sistemai. Pirmojoje darbo dalyje teoriniu aspektu įvertinama socialinės apsaugos sistema, pabrėžiamas visuomenės senėjimo problemos aktualumas bei jo priežastys ir pasėkmės. Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamas ir vertinamas gyventojų senėjimo sukeltas poveikis pensiniam aprūpinimui, sveikatos priežiūrai bei darbo rinkai ir užimtumui, taip pat pateikiami pasiūlymai sprendžiant iškilusias problemas šiose srityse. Trečiojoje darbo dalyje aprašomas kartų solidarumo tyrimas, atliktas siekiant išsiaiškinti skirtingų kartų atstovų nuomonę gyventojų senėjimo sukeliams padariniams spręsti.

Pagrindiniai žodžiai: darbo rinka ir užimtumas, gyventojų senėjimas, socialinės apsaugos sistema, sveikatos priežiūros paslaugos.

Stančiukaitė S. People's Ageing Influence on Social Security System / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. prof. dr. A. Dobravolskas. Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011.

ANOTATION

In this Master Work there are analyzed people's ageing process' reasons and results. There are also tackled problems of employment, work labour, regulation of retirement and growing needs in health care. There are given solutions and ideas how to reduce the influence on social security system done by people's ageing. In the first Master's work part there is evaluated social security system by theoretical term and highlighted people's ageing topicality, its reasons and results. In the second part there are under consideration people's ageing influence on pension provision, health care and employment and also there are given decisions how to solve problems in these areas. On the third part there is described a research named „The Solidarity of Generations“, which was done on purpose to find out what people of different ages think about people's ageing problems and what kind of solutions they offer.

Key Words: Health Care Services, Labour Market and Employment, People's Ageing, Social Security System.

Stančiukaitė S. Gyventojų senėjimo įtaka socialinės apsaugos sistemai / Viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. A. Dobravolskas. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, Ekonomikos ir finansų valdymo fakultetas, 2011.

SANTRAUKA

Tema „Gyventojų senėjimo įtaka socialinės apsaugos sistemai“ yra šiuo metu aktuali ir visuomenėje sukelianti daug diskusijų. **Darbo problema** – senyvo amžiaus žmonės, kurių skaičius tik didėja, yra pagrindiniai socialinių paslaugų vartotojai ir jų didėjimas gali sukelti nenumatytų ir nelauktų padarinių darbo rinkai, Sodrai, sveikatos ir socialinės apsaugos sistemom, pačiai valstybei ir jos biudžetui.

Tyrimo objektas: gyventojų senėjimas ir socialinės apsaugos sistema bei reikalingi pokyčiai senstančios visuomenės aplinkoje. **Hipotezė:** reikalingi pokyčiai socialinėje apsaugos sistemoje yra sunkiai įgyvendinami, o kartų solidarumo veiksmingumas mažai įtakos egzistuojančią padėtį ateityje. Spręsti susidariusią padėtį reikalingi radikalūs sprendimai ir nauji veiksniai, kuriems valstybė ir valdžios atstovai dar nėra pasiruošę.

Darbo tikslas – identifikuoti gyventojų senėjimo įtaką socialinės apsaugos sistemų pokyčiams ir išnagrinėti bei pateikti siūlymus, kaip socialinės apsaugos sistema turėtų prisitaikyti prie besikeičiančios aplinkos. **Darbo uždaviniai:**

1. Išanalizuoti mokslinę bei praktinę literatūrą socialinės apsaugos ir visuomenės senėjimo srityje bei identifikuoti gyventojų senėjimą lemiančius veiksniai;
2. Ištirti, kaip gyventojų senėjimas paliečia pagrindines socialinės apsaugos sistemos veiklos sritis;
3. Ištirti vykstančius visuomenės senėjimo pokyčius ir daromą įtaką sveikatos apsaugos, tame tarpe ir slaugos, srityje;
4. Ištirti visuomenės senėjimo aplinkoje kartų solidarumą, jo priežastis ir pasekmes darbo rinkos ir pensijų mokėjimo klausimų srityse.

Gyventojų senėjimo pagrindinės priežastys – mažėjantis gimstamumas, ilgėjantis pragyvenimo amžius bei didėjanti jaunų žmonių emigracija. Pagrindinės sukeliamos pasekmės – vis didėjančios Sodros bei sveikatos apsaugos išlaidos, bei per mažas darbingo amžiaus žmonių skaičius lyginant su pensinio amžiaus žmonių skaičiumi.

Tyrimo metodai: darbe buvo atlikta teisės aktų, įstatymų, literatūros – monografijų, mokomųjų knygų, mokslinių straipsnių, periodinių mokslo leidinių – analizė, taikyti bendrieji mokslinio tyrimo metodai – palyginamoji analizė ir sintezė, grafinis vaizdavimas.

Stančiukaitė S. People's Ageing Influence on Social Security System / Master's Work in Public Sector Economics. Supervisor assoc. prof. dr. A. Dobravolskas. Vilnius: Faculty of Economics and Finance Management, Mykolas Romeris University, 2011.

SUMMARY

“People's Ageing Influence on Social Security System” is topical and debatable theme nowadays. The problem of the theme is a very quickly growing number of elder people, who are the main social services users. Such growing can cause unexpected effects for employment, public social and health security systems and also for all state and its budget.

The subject of this work – people's ageing and social security system and the necessary changes that should be done in society that is growing old very fast. The hypothesis of the work – the necessary changes in social security system are difficult to implement and different age's generations' solidarity can hardly influence the existing situation in the future. There is a need for radical solutions to solve the existing situation and also the new factors for which the state and all politics are still do not ready.

The main aim of the work is to identify people's ageing influence for social security system changes and to scrutinize and to give proposals how social security system should have to conform to changes. To achieve this aim there are raised these tasks:

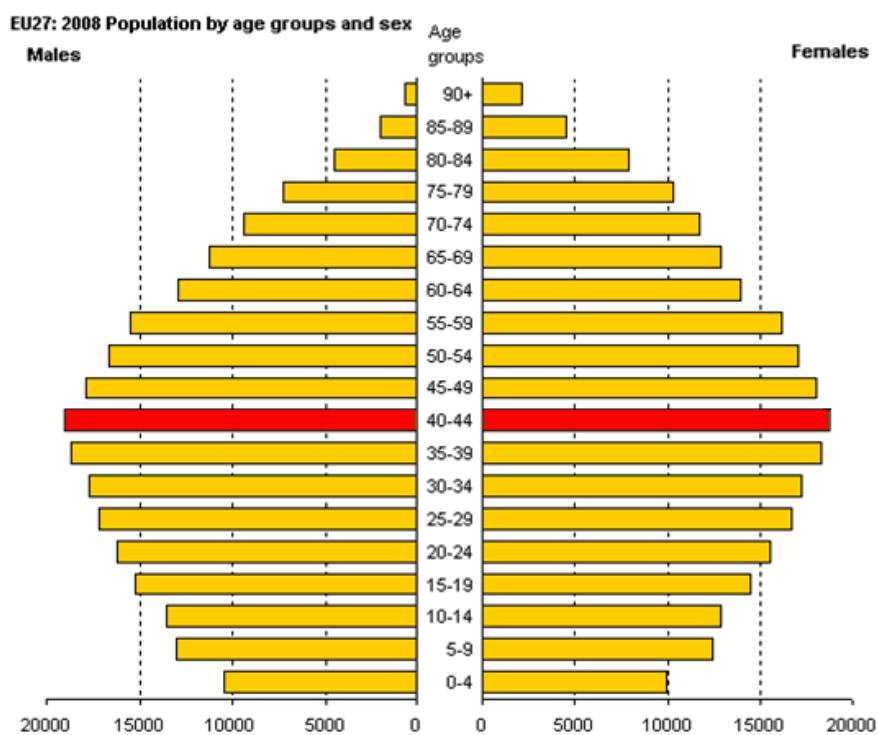
- 1) To analyze the scientific and practical literature on social security system and people's ageing and to identify the determinants of ageing population;
- 2) To investigate how people's ageing affects the main ranges of social security system;
- 3) To explore the changes of human ageing and its influence for health care system;
- 4) To examine the solidarity of different generations in ageing population and to identify the reasons and outcomes in employment and retirement.

The methods of the work: there was done an analysis of legislation, different kind of literature and research articles. The work consists of comparative analysis and synthesis, graphical representation. The work consists of three parts. In the first Master's work part there is evaluated social security system by theoretical term and highlighted people's ageing topicality, its reasons and results. In the second part there are under consideration people's ageing influence on pension provision, health care and employment and also there are given decisions how to solve problems in these areas. On the third part there is described a research named „The Solidarity of Generations“, which was done on purpose to find out what people of different ages think about people's ageing problems and what kind of solutions they offer.

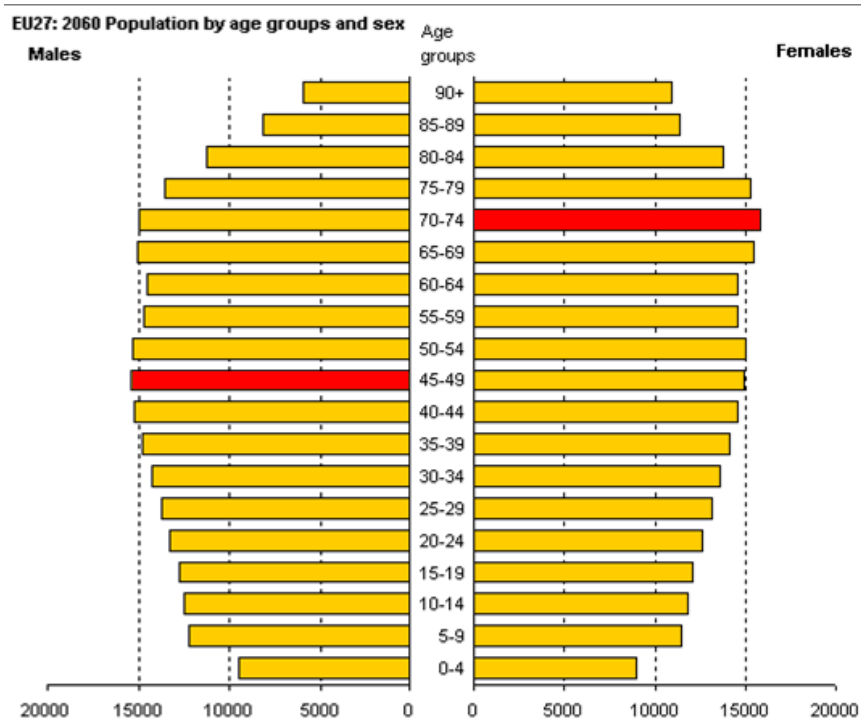
PRIEDAI

Priedas 1

2008 m.

2060 m.

Šaltinis: Europos Komisijos Žalioji knyga
„Adekvачios, tvarios ir saugios Europos pensijų sistemos“ 2010 m.

Tyrimo anketa

Esu Sandra Stančiukaitė, Mykolo Riomerio Universiteto, Ekonomikos ir finansų valdymo fakulteto, Viešojo sektoriaus ekonomikos magistrinių studijų II kurso studentė. Rašau magistrinį darbą apie gyventojų senėjimo įtaką darbo rinkai ir pensiniam aprūpinimui. Prašau Jūsų dalyvauti tyrime. Anketa yra anoniminė, o duomenys gauti apklausų metu bus panaudoti rašant magistrinio darbo išvadas.

Tyrimo data:

Lytis:

☐ Vyras ☐ Moteris

Amžius:

Gyvenamoji vieta:

☐ Didmiestis (Vilnius, Kaunas, Klaipėda) ☐ Miestas ☐ Kaimas

Išsilavinimas:

- ☐ nebaigtas vidurinis;
- ☐ vidurinis;
- ☐ spec. vidurinis/aukštesnysis;
- ☐ aukštasis.

Šeimyninė padėtis:

- ☐ vienišas (viengungis);
- ☐ vedęs/ištekejusi;
- ☐ gyvename kartu nesusituokę;
- ☐ išsiskyrę/usi;

☐ **našlys/e**

Instrukcija: Perskaitykite kiekvieną teiginį ir kuo nuoširdžiau atsakykite į klausimą: „Ar tai Jums būdinga, arba tinka?“. Naudodamiesi skale, pažymėkite atitinkamą langelį.

Atsakykite į VISUS klausimus.

	1	2	3	4	5
1. Įvertinkite valstybinės pensijų sistemos (Sodra) efektyvumą. (kai 1 – l. mažas efektyvumas, o 5 – l. geras efektyvumas)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
2. Įvertinkite, kiek dabartinė pensijų sistema yra teisinga, socialiai pagrįsta (kai 1 – l. blogai, 5 – l. gerai)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
3. Pensijų reformos gali sumažinti senėjančios visuomenės daromą poveikį šalių biudžetams. Ar pritariate pensinio amžiaus ilginimui? (kai 1 – nepritariu, 5 – pritariu)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
4. Kaip vertinate ketinimus suvienodinti moterų ir vyrų pensinį amžių? (kai 1 – l. blogai, 5 – l. gerai)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
5. Ar pasitikite ir tikite socialiniu draudimu ir gaunama nauda? (1-nepasitikiu, 5-pasitikiu)	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
6. Įvertinkite Jus labiausiai neraminančius Sodros veiksnius: (1-labai neramina, 5-normalu)					
<i>Lėšų trūkumo rizika</i>	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
<i>priklausomybė nuo politinės situacijos</i>	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
<i>galima pasikeitusi teisinė bazė, neužtikrinanti pensijos</i>	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5
<i>tikrovės neatitinkančios, per mažos pensijos</i>	☐ 1	☐ 2	☐ 3	☐ 4	☐ 5

Instrukcija: perskaitykite kiekvieną klausimą ir pasistenkite kuo išsamiau atsakyti reikšdami savo nuomonę.

7. Įvardinkite pagrindinį socialinės apsaugos sistemos uždavinį.

8. Pagrindinės socialinės apsaugos sistemos kryptys yra šios:

- a) darbo rinka ir užimtumas (apima darbo teisę, užimtumo ir darbo rinkos politikos klausimus, darbuotojų saugos ir sveikatos, įmonių socialinės atsakomybės problemas);
- b) socialinis draudimas (visi klausimai, susiję su pensijų kaupimo sistemomis, ligos ir motinystės, nedarbo, sveikatos bei nelaimingų atsitikimų darbe ir profesinių ligų draudimas;
- c) šalpos išmokos (ligos ir motinystės, našlaičių, slaugos ar priežiūros);

- d) socialinė integracija (visi klausimai, susiję su lyčių lygybe, lygiomis galimybėmis, socialinėmis paslaugomis ir socialiniu darbu);
- e) šeima ir vaikai (apima socialinę paramą šeimoms ir vaikams, šeimos politiką, vaiko teisių apsaugą);
- f) jaunimo politika.

Su kuriomis socialinės apsaugos sistemos kryptimis esate susidūrę (apibraukite)? Kaip jos palietė Jus arba Jūsų šeimą? Kokios pagalbos arba naudos esate gavę iš socialinės apsaugos sistemos?

9. Kokius būdus pasiūlytumėte, kaip gauti daugiau lėšų trūkstamoms pensijoms išmokėti, t.y. kaip padidinti Sodros biudžetą, kad išmokamų pensijų išlaidų užtektų išaugusiam pensininkų skaičiui pensijoms finansuoti (įvardinkite bent kelis)?

10. Kokios priemonės, paskatinimai iš įmonės/įstaigos keltų didesnę motyvaciją aktyviau ir ilgiau dalyvauti darbo rinkoje?

11. Kaip manote, kodėl mažėja jaunų žmonių skaičius, o vyresnių vis didėja? Kokias pagrindines visuomenės senėjimo priežastis išskirtumėte?

12. Kaip sukurti gerovę pensinio amžiaus žmonėms ir užtikrinti deramą pensijos dydį?

13. Iki kelių metų planuojate būti darbo rinkoje?

14. Jei planuojate iš darbo rinkos pasitraukti anksčiau nei galėtumėte dirbti, kaip manote, iki kelių metų būtumėte naudingas darbo rinkai?

15. Kiek turite vaikų? Jei neturite, kiek planuojate turėti?

16. Ar būdami vyresnio amžiaus naudotumėtės daliniu užimtumu ar palaipsniniu išėjimu į pensiją?

- a) taip
- b) ne
- c) nežinau

17. Kokie turėtų būti skatinimai iš valstybės, kad didėtų gimstamumas?

18. Koks tinkamiausias pensinis amžius (nurodykite ir vyrams, ir moterims)?

- a) Iki 60 m.
- b) 61-64m.
- c) Vyresni nei 65 m.

19. Kodėl būtent šis amžius tinkamiausias išėjimui į pensiją?

20. Kaip Jūs spręstumėte senėjančios visuomenės problemą, jei turėtumėte neribotas galimybes veikti?

21. Ar sutiktumėte likti ilgiau darbo rinkoje, jei pensinis amžius nebūtų ilginamas?

- a) Taip
- b) Ne
- c) Nežinau

22. Ar tikslinga išlaikyti ankstesnio išėjimo į pensiją galimybę (pavyzdžiui, dirbantiems sunkų fizinį ar protinį darbą)?

- a) Taip
- b) Ne
- c) Nežinau

23. Ar dėl to, kad mažėja darbingo amžiaus žmonių, reikia griežtinti ankstyvą išėjimą į pensiją?

- a) Taip
- b) Ne

24. Jei turėtumėte galimybę, kurį pensijų finansavimo būdą rinktumėtės (apibraukite):

- d) einamųjų įmokų – išmokų (paremtos lėšų perskirstymu, dirbantieji moka įmokas, o išmokas gauna dabartiniai pensininkai ar kitos grupės, kurioms tai garantuoja įstatymas);
- e) privalomąją kaupimo (savanoriškai kaupiama privati pensija, kaupiama dalį valstybinio socialinio draudimo mokesčio nukreipiant privatiems pensijų fondams)

f) savanorišką kaupimo (savanoriškai kaupiama pensija mokant įmokas pensiniam gyvybės draudimui, savanoriškiems pensijų fondams).

25. Kokio dydžio senatvės pensiją norėtumėte gauti sulaukę pensinio amžiaus (atsakyti prašau realistiškai)?

26. Kaip išlaikyti žmones ilgiau darbo rinkoje, kokios priemonės tai galėtų padaryti (įvardinkite bent kelias)?

27. Ar geresnė situacija, kai darbo rinkoje dalyvauja daugiau vyresnio amžiaus asmenų nuo situacijos, kai darbo rinkoje dalyvauja daugiau jauno ir vidutinio amžiaus asmenų? Jei taip, kuo?

28. Ar manote kad vyresnio amžiaus darbuotojai yra diskriminuojami darbo rinkoje (dėl amžiaus, restruktūrizavimo, įvairių socialinių ir ekonominių permainų)? Kodėl

- a) Taip
- b) Ne
- c) Nežinau

29. Ar sutinkate, kad visuomenėje nekuriamas teigiamas vyresnio amžiaus žmonių kaip darbuotojų įvaizdis?

- a) Sutinku
- b) Nesutinku

30. Ar pritariate vienam iš Lisabonos strategijos tikslų padidinti dirbančių vyresnio amžiaus asmenų, dalyvaujančių darbo rinkoje, skaičių? Kodėl?

- a) Pritariu
- b) Nepritariu

Nes _____

31. Kokia Jūsų nuomonė apie dalyvavimą visą gyvenimą trunkančiuose mokymuose, kad ilgiau būtų galima išlikti darbo rinkoje? Kaip tai vertinate?

- a) Pritariu
- b) Nepritariu
- c) Neturiu nuomonės

32. Kas aktyviau turėtų dalyvauti darbo rinkoje: vyrai ar moterys?

- a) Vyrai
- b) Moterys
- c) Abu vienodai

33. ES vyrauja gana mažas vyresnio amžiaus moterų užimtumas. Kokiais būdais jį būtų galima paskatinti?

34. Kokia Jūsų nuomonė apie persikvalifikavimą dėl galimybės ilgiau išlikti darbo rinkoje?

- a) Teigiamai
- b) Neigiamai
- c) Neturiu nuomonės

35. Kokia Jūsų nuomonė apie dirbantį pensinio amžiaus žmogų? Kodėl?

- a) Pritariu
 - b) Nepritariu
- Nes _____

36. Jei būtumėte darbdavys, ar investuotumėte į vyresnio amžiaus darbuotojų mokymus? Kodėl?

- a) Taip
 - b) Ne
- _____

37. Ar apmokytumėte naują jauną darbuotoją visų savo darbo subtilybių?

- a) Taip
- b) Ne
- c) Nežinau
- d) Kita _____

38. Ar sutiktumėte su darbdavio pasiūlymu dėl lengvesnių darbų priešpensiniame amžiuje? Kodėl?

- a) Taip
- b) Ne
- c) Nežinau
- d) Kita _____

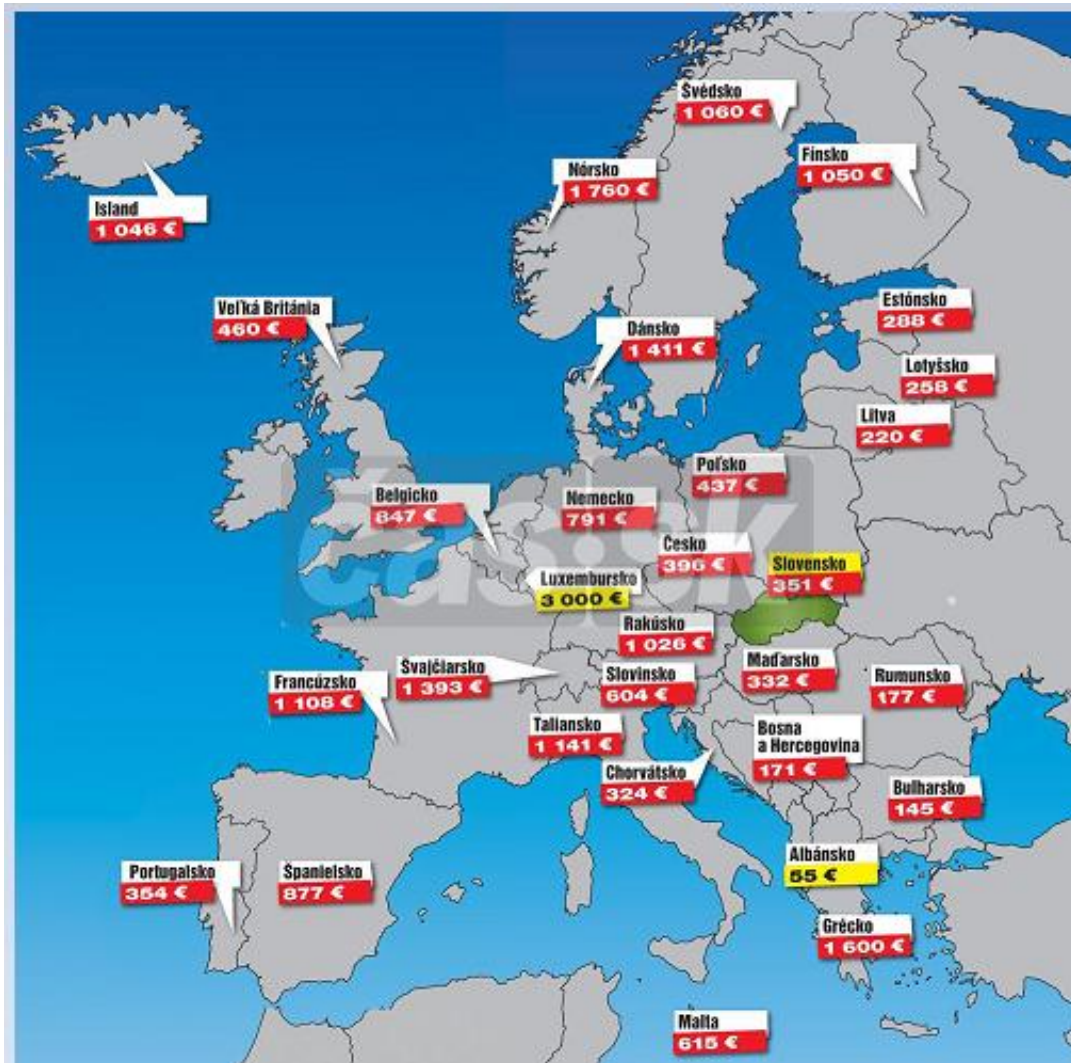
38. Kurios skatinamosios priemonės, motyvuotų Jus kaip darbuotojus ilgiau likti darbo rinkoje?

- a) lankstus darbo grafikas;
- b) papildomų atostogų suteikimas;
- c) darbas ne visą darbo dieną;

39. Ar sutinkate, kad ne amžius, o kvalifikacija, įgūdžiai ir darbo našumas turi lemti darbuotojo galimybę likti darbo rinkoje?

- a) Taip
- b) Ne
- c) Neturiu nuomonės

Dėkoju už Jūsų atsakymus ir bendradarbiavimą.

Eurostat duomenų bazė